

ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yıl: 10 Bahar 2012 Sayı: 12 / Year: 10 Spring 2012 Number: 12

ISSN: 2148-0877

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

**ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

Yıl: 10 Bahar 2012 Sayı: 12 / Year: 10 Spring 2012 Number: 12

ISSN: 2148-0877

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

ÇANAKKALE

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve yayın kurulunun nihayi onayıyla yayınlanır. Yayın kurulu, araştırma makaleleri dışındaki yazıları (sempozyum, kongre haberleri, kitap tanıtımları vb.) bizzat inceleyip hakeme göndermeden doğrudan kabul veya ret kararı verebilir.

**Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını
Araştırma Merkezi (AÇASAM)**

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Yerleşkesi Fen Edebiyat Fakültesi
17100 Merkez/ÇANAKKALE

Tel: (+90) (286) 2180018 - 1675 **Faks:** (+90) (286) 2180533

Erişim: www.canakkalearastirmalari.comu.edu.tr, www.acasam.comu.edu.tr

e-posta: canakkalearastirmalari@comu.edu.tr

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı'nda yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir.

Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 6 aylık Türkçe ve İngilizce

Tasarım-Baskı Hazırlık: Karınca Ajans Tel: 0312 431 54 83

Baskı: Ames Matbaacılık, Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. No: 95-1A
Altındağ - Ankara

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the editors.

**ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

Yıl: 10 Bahar 2012 Sayı: 12 / Year: 10 Spring 2012 Number: 12
ISSN: 2148-0877

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına sahibi/ The Owner

Prof. Dr. Sedat LAÇİNER
Rektör / Rector

Editörler/ Editors

Yrd. Doç. Dr. Lokman ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Kürşat SOLAK

Editör Yardımcısı/ Editorial Assistant

Arş. Gör. Erhan ACAR

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Doç. Dr. M. Fatih YAVUZ
Doç. Dr. Muhammet ERAT
Yrd. Doç. Dr. Ali SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU
Yrd. Doç. Dr. Cahide Sınmaz SÖNMEZ
Yrd. Doç. Dr. Kürşat SOLAK

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAĞIR
Yrd. Doç. Dr. Lokman ERDEMİR

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM
Doç. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ
Doç. Dr. Muhammet ERAT
Doç. Dr. Rüstem ARSLAN
Doç. Dr. Reyhan KÖRPE
Doç. Dr. Şevket YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Ali SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA
Yrd. Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU
Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR
Yrd. Doç. Dr. Cahide Sınmaz SÖNMEZ
Yrd. Doç. Dr. Kürşat SOLAK
Yrd. Doç. Dr. Lokman ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY

Yrd. Doç. Dr. Özkan KESKİN
Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAĞIR
Yrd. Doç. Dr. Azer Banu KEMALOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ünal BİLİR
Yrd. Doç. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN

Hakem Kurulu/ Referee Board

Prof. Dr. Ali Osman UYSAL
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim SEZGİN
(Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet ÖZTÜRK
(Bahçeşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa ÇADIRCI
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin ARSLAN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail YİĞİT
(Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz KURT
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Emin ŞEN
(Batman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Reyhan KÖRPE
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet ERAT
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Rüstem ASLAN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Samira KORTANTAMER
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer ÇAKIR
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YILDIZ
(Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf AYÖNÜ
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Vehbi GÜNAY
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim ÖZÇOŞAR
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Haşim ŞAHİN
(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan KESKİNKILIÇ
(Fatih Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Feridun Hakan ÖZKAN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAĞIR
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Taner ASLAN
(Aksaray Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Volkan ERTÜRK
(Namık Kemal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmet GÖRGÜLÜ
(Başkent Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özkan KESKİN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali SÖNMEZ
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cahide Sınmaz SÖNMEZ
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Lokman ERDEMİR
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat SOLAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. A. Mesut AĞIR
(Batman Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Sunuş	vii
<i>Ahmet Esenkaya</i>	
Çanakkale Cephesinde Anadolu Yakası Topları (Anadolu Boğaz Giriş Tabya ve Bataryaları)	1-34
<i>Anatolian Artilleries</i>	
<i>Lokman Erdemir</i>	
Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri	35-60
<i>Relief Efforts in Istanbul During the Battle of Gallipoli</i>	
<i>Cafer Ulu</i>	
Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Araç Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği	61-83
<i>Use as a Tool of Press Propaganda In Dardanel War: Harp Mecmuası Example</i>	
<i>Kürşat Solak</i>	
Memlûk Kaynaklarında Halıcı Kostantiniyye ve Kâli Boli Kavramları	85-95
<i>The Concepts of Halıcı Kostantiniyye And Kâli Boli in the Mamluk Sources</i>	
<i>Volkan Ertürk</i>	
XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)	97-107
<i>Banditry Activities in Vize District During the Second Half of 16th Century (1553-1574)</i>	
<i>Esin Yağmur Şahin & Gamze Çelik & Burcu Çelik</i>	
Anne-Babaların Çocuk Edebiyatı Kavramına İlişkin Görüşleri (Çanakkale Örneği)	109-125
<i>The Beliefs Of Parents On The Children Litterature (Çanakkale Sampling)</i>	
<i>Ferudun Hakan Özkan</i>	
Ahmed-i Bîcân'ın Nesir Üslûbuna Dair Tespitler	127-145
<i>Some Determinations On Ahmed-i Bîcân's Prose Style</i>	
Başvuru Şartları ve Yayın İlkeleri	147

Sunuş

2003 yılında yayın hayatına giren ve yıllık olarak çıkan Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 2008 yılından itibaren yılda iki sayı olarak çıkmaya başlamıştır. Dergimiz Çanakkale Araştırmaları üzerine yayın yapan disiplinler arası, hakemli bir dergidir.

Türk ve dünya tarihini konu alan özgün çalışmaların yanı sıra öncelikli olarak Çanakkale ve çevresi ile ilgili araştırmaları bilimsel bir ortamda paylaşma imkânı sunan dergimiz, bu meyanda tarihten coğrafyaya, eğitim bilimlerinden güzel sanatlara muhtelif konularda içeriğe sahip bulunmaktadır. Bununla beraber Çanakkale Muharebeleri ve bu muharebelerin dünden bugüne sosyal, kültürel, iktisadi ve askerî yansımaları, dergimizin ana mevzularını teşkil etmektedir. Yaklaşan yüzüncü yıl ve bunu idrak etmek, Çanakkale Araştırmaları Dergisinin önemli bir vizyonudur.

Geleceği, sosyal bilimcilerin yönlendirileceği sık sık ifade edilmektedir. Nitekim şimdiden, sosyal bilimler öne çıkmış bulunmaktadır. Ulusal medya kanallarında, üzerine program yapılan bilim dalları içinde siyaset ve güvenlik, eğitim, tarih ve ilahiyat önde gelmektedir. Söz konusu programlarda, dünün aksine, konusunun uzmanı akademisyenler yer almakta, siyasete ve sivil topluma etki etmektedir. Nitekim bir sosyal bilimler dergisi olan Çanakkale Araştırmaları Dergisi, mevzu bahis uzmanlara ait çalışmaları içermektedir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde bilim üreten Çanakkale Araştırmaları Dergisi, bağlı bulunduğu üniversitenin ulusal ve uluslararası marka değerine yakışır bir dergi olma hedefindedir.

Çanakkale Araştırmaları Dergisi'nin elimizde bulunan 12'inci sayısında, yedi makale yer almaktadır. Mevcut makaleler; eğitim bilimleri, edebiyat ve tarih alanlarındadır. Çanakkale muharebelerini konu alan üç makalenin yanı sıra 16. asırda Vize Sancağı, Gelibolu'da medfun olan Ahmed-i Bican'ın nesri, Çanakkale Ortaçağı, Çanakkale ve eğitim konulu makaleler bu cümledendir.

Dergimizin diğer sayılarında olduğu gibi bu sayısında da desteklerini esirgemeyen ÇOMÜ yönetimine, değerli katkılarıyla başta öğretim üyeleri ve araştırmacılar olmak üzere emeği geçen herkese en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler

Çanakkale Cephesinde Anadolu Yakası Topları (Anadolu Boğaz Giriş Tabya ve Bataryaları)*

Ahmet ESENKAYA**

Özet

Çanakkale Cephesi'nde her an nice kahramanlıklar yaşanmıştır. Bu kahramanlıkların içinde çoğu zaman ikinci planda imiş gibi görünenler vardır. Çanakkale Cephesi Anadolu yakası Erenköy, İntepe, Karantina, Çakaltepe, Çamlık, Kumkale, Orhaniye, Cevat Paşa, Halileli ve Eskikale topçuları da sanki göz ardı edilenler arasında gibi gözüktür. Hâlbuki öyle özverili hizmetleri vardır ki; onlara da hak ettikleri yeri tahsis etmek, tarihçinin en saygın görevlerinden biridir.

Bu araştırma, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi'nde ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan arşiv malzemeleri, Genelkurmay Başkanlığı'nın Çanakkale Cephesi Harekâtı konulu üç cilt eseri ve diğer anı nitelikli kaynaklardan yararlanılarak yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toplar, Çanakkale Savaşları, Askeri Tarih, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Tarihi

Anatolian Artilleries

Abstract

Every moment of the battle of Gallipoli has experienced so many feats. Sometimes it might seem as if some of the heroisms were undervalued. For instance, the artillery and artillerymen of the Anatolian side of Çanakkale Front,

* Bu çalışma Çanakkale Boğazı'nın giriş kısmında bulunan Erenköy, Karantina, Çakaltepe, Halileli, Eskikale, Kumkale, Orhaniye, Cevatpaşa, Çamlık ve İntepe'deki topları ve bataryaları kapsamaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi; aesenkaya@comu.edu.tr

Erenköy, İntepe, Karantina, Çakaltepe, Çamlık, Kumkale, Orhaniye, Cevat Paşa, Halileli and Eskikale appears to be among those underrated. It is one of the most important responsibilities of historians to allocate these selfless heroic acts to their rightful place in history.

In this study, archive materials of the BOA and ATASE, three volumes of the work of the General Staff of Turkey on Çanakkale, and other autobiographical sources were used.

Keywords: *Artillery, Battle of Gallipoli, Military History, The First World War, History of Çanakkale*

Giriş

İtilaf Devletlerinin Başkent İstanbul'u elde etmeyi, Rusya ile birleşip Almanya'yı doğuda yenmeyi ve kısa sürede Cihan Harbi'nden az masraflı ve çok kazançlı çıkmayı hedefleyen planlarına karşı; -büyük oranda¹- sahil savunma tahkimatı, sahil savunma topları, deniz mayınları ve kahraman askerlerimiz hep beraber Türk milletine 18 Mart 1915 zaferinin gururunu yaşatarak görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Bir de, yüz yıllarca dünyanın bir türlü baş edemediği emperyalist her bir güce "dur, buraya kadar" haykırışının sahibi olmanın kıvancını hem bizzat yaşadılar, hem de evlatlarına ve torunlarına miras bıraktılar.

Fakat bu emperyalist güçlerin tüm hesapları bozulmuş olsa da gitmeye hiç niyetlerinin olmaması, onlar için - ne pahasına olursa olsun- kara çıkarmasını zorunlu kılıyordu. Bu sefer de meseleyi karada halledip, kaldıkları yerden devam etmeyi planladılar. Bu da olmadı. Dokuz ay inat ve ısrarla sürdürdükleri saldırıları karşısında bu milletin evladı yine ne için mücadele ettiğini ve elde edeceği zaferin ne kadar yüce olacağını çok iyi bildiği için, elinden gelen bütün fedakârlıkları bir daha ortaya koydu: Çünkü tüm kutsal değerlerle birlikte bayrak ve vatan da elden gidecekti. Yine bir şey değişmedi. Sonuç yine topyekûn bu milletin zaferiydi.

İşte tüm bu kahramanlıkların içinde çoğu zaman ikinci plandaymış gibi görünen Çanakkale Anadolu yakası Erenköy, İntepe, Karantina, Çakaltepe, Çamlık, Kumkale, Orhaniye, Cevat Paşa, Halileli ve Eskikale topları ve topçularının cansiperane hizmetleri vardır ki; onlara da artık haklarının verilmesi zamanı gelip geçmiştir.

Araştırmada ATASE ve BOA arşiv malzemeleri, Genelkurmay Başkanlığı'nın Çanakkale Cephesi Harekâtı konulu üç cilt eseri ve Muallim Şükrü Fuat Gücüyener'in

1 Burada Alman teknik yardımı asla göz ardı edilemez.

‘Çanakkale İntepe Topçuları’ adlı eseri² ve diğer anı nitelikli kaynaklar da yol gösterici olmuştur.

Muallim Şükrü Fuat Gücüyener’in ‘Çanakkale İntepe Topçuları’ adlı 1932 yılında İstanbul’da, Resimli Su Basımevi’nde, Anadolu Türk Kitaphanesi Yeni Nesle Harp Hatıraları 2, Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi yayını ile bu eseri ‘harp edebiyatı’ açısından yorumlayan Ömer Çakır’ın ve Burhan Sayılır’ın bölgedeki topların 2006 yılı itibarıyla durum-u perişanesi ile ilgili iki makale³ de değerlendirilmiştir.

Çanakkale muharebelerinin her bir aşamasında öncelikle hem su üstü kuvvetlerinin Boğaz’ı geçme teşebbüsleri, mayın arama ve tarama amaçlı tecavüzi davranışlarına karşı, hem de özellikle güney, Seddülbahir bölgesine pek çok isabetli atışlar yapan bu topçuların hizmetleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Coğrafi Konum

Genelkurmay Başkanlığı, Çanakkale Cephesi harekâtı öncesi Boğaz, Boğaz girişi ile ilgili coğrafi konum hakkında –stratejik nitelikte– bilgiler verir⁴:

“Tekke Burnu ile Mehmetçik Burnu arasında Tekke Koyu ve Mehmetçik burnu ile Seddülbahir arasında Ertuğrul Koyu bulunmakta olup, bu iki koy da çıkartmaya elverişlidir. Bu koyların yanlarını çevreleyen kıyı arazisi dik yamaçlardan oluşmuştur ve bu koylara egemendir. Seddülbahir Köyü ile Eskihisarlık Burnu arasında Morto Limanı kıyıları geniş ve çıkartmaya elverişlidir. Burası, Alçıtepe’ye Seddülbahir bölgesinden daha yakındır. Ancak Çanakkale Boğazı’nın doğusundaki Türk topçusunun etkisi altında kalır. (s. 16)

Kumkale Tabyası kuzeyindeki burundan Orhaniye Tabyasına kadar olan kıyı, engebesiz ve çıkarmaya elverişlidir. Kumkale’nin doğusunda Menderes çayının iki yanı bataklıktır.

Orhaniye Tabyasından Yeniköy’e kadar uzanan kıyı, 20-60 m. yükseklikte dik yamaç biçimindedir. (s. 18)

- 2 Muallim Fuat, *Kumkale Muharebeleri ve Kahraman İntepe Topçuları*, Resimli Su Basımevi’nde, Anadolu Türk Kitaphanesi Yeni Nesle Harp Hatıraları 2, Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul 1932.
- 3 Ömer Çakır, “Muallim Fuat’ın Hatıralarında Kumkale Muharebeleri ve Kahraman İntepe Topçuları”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2. Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, 31 Ağustos 2007 - 2 Eylül 2007, Çanakkale*; 2. *Troas Bölgesi Değerlendirme Sempozyumu Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Pozitif Matbaa, Ankara 2007, s.83-92; Burhan Sayılır, “Erenköy ve Çevresinde Çanakkale Savaşları’ndan Tarihi Varlıklar ve Bugünkü Durumu”, *1. Uluslararası Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, 26 Ağustos 2006, İntepe/ Çanakkale 2006*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2006.
- 4 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.V, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1. Kitap (Haziran 1914-25Nisan 1915)*, Ankara 1993, s. 13-31. (Bu eser Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap olarak kısaltılacaktır.); Bölge, Çanakkale Boğaz girişinin hemen sağ yamaçlarında ve Gelibolu Yarımadası’nın güneydeki son köyü olan Seddülbahir’i yamaçtan gözetler konumdadır. Ayrıca Çanakkale şehrinin de yaklaşık 15 km. güneyinde olup son derece stratejik bir konuma sahiptir.

Çanakkale Boğazı, Gelibolu (Sancağı) kuzeyinde Çankaya Burnu ile Bitlice kıvrımından başlar. Güneybatı yönünde uzanarak Ege (Adalar) Denizi'ne ulaşır. Nara Burnu'na kadar kıyılar, birbirine paralel(dir) ve geniştir. Boğaz, Nara Burnu'ndan darlaşıp güneye yönelir. Çanakkale-Kilitbahir hizalarında daralıp taktik bakımından çok önemli olan merkez tahkimatını oluşturur. Çanakkale Boğazı'nın en dar yeri olan bu kesime, yabancı yazarlar 'the Narrows' demektedirler. (Bu kısmın derinliği yaklaşık 106 metredir.) Boğaz Sarı Sığlar Koyu'nda genişler, Kepez Burnu ile Baykuş arasında genişlerken Erenköy Burnu'ndan sonra da Anadolu kıyısına doğru genişleyerek Erenköy Koyu ile Karanlık Limanı oluşturur.

Boğaz'ın en geniş yeri Erenköy Koyu ile Tengerdere ağzı arası çizgisidir. Erenköy Koyu ile Tengerdere ağzı arasındaki mesafe 7.500 metredir. Çanakkale Boğazı'nın girişinde Seddülbahir-Kumkale fenerleri arasındaki mesafe 3.600 m. kadardır. (s.20)

Boğaz (girişinin) doğu kıyıları, Erenköy bölgesi ve Akyarlar'da dik eğilimle Boğaz'a iner. (s.21)

Boğaz'ın doğal yapısıyla istihkâmlar, Çanakkale Boğazı'na denizden yapılacak bir saldırıya karşı güçlü bir engeldir. (s.24)

Erenköy Koyu, Boğaz'a girmeyi başaran düşman filosu için sığınma ve hazırlanma yeri olabilir. Burası özellikle merkez tahkimatının en güçlü topların bulunduğu Anadolu Hamidiye Tabyasının ölü alanıdır.

Erenköy Koyu'nun doğusuna ve karşı kıyıya yerleştirilecek ağır topçu, düşman filosunu yan ve gerilerinden ateşle kavrır. Erenköy Koyu'ndan sonra daralan kesim, savunmayı güçlendirir. (s.25)

Seddülbahir kıyısına yapılacak bir çıkarma, Kabatepe bölgesine yapılan ve Kocaçimentepe bölgesini ele geçirmeye yönelik bir çıkarmayla işbirliği yapılması halinde etkili olur. Seddülbahir bölgesinin doğu kesiminde yapılacak bir çıkarmanın, Anadolu yakasındaki Türk topçusundan etkileneceğini göz önünde tutmak gerekir. (s.26)

Çanakkale Boğazı'nın içi, doğal yapı bakımından denizden yapılacak saldırılara çok elverişlidir. Kuvvetli topçuyla donatılmış ve mayın engeliyle takviye edilmiş olan Çanakkale Boğazı'ndan güçlü bir filonun kara kuvvetleriyle işbirliği yapmaksızın geçebilmesi pek mümkün görülmemektedir.

Böyle bir durumda, harekâta katılan kuvvetlerin sağ yan ve gerileri Türk kuvvetlerinin savunma hücumuna açık olacağı gibi, üstelik donanmanın ateş desteğinden de yoksun olacaktır. Bu nedenle düşman, arızalı ve ormanlık olan muharebe sahasında çok kuvvet kullanmak zorunda kalacaktır. (s.26)"

Çanakkale Boğazı'na Denizden Yöneltilecek Taarruzlara Karşı Türk Tahkimatı ve Harekât Planı⁵

Başkent İstanbul'u koruma adına güneyden gelecek tehdit ve tehlikelere karşı⁶, 19 ncu yüzyılın son çeyreğinde askeri teknolojinin çok hızlı gelişmesine en kısa zamanda adapte olmak isteyen Osmanlı Devleti silah, gemi ve tahkimatını modernize etmek için büyük çaba harcamıştır.

1880 sonrası Boğazların durumu yeniden ele alınmıştır. Oluşturulan askeri komisyonlar birçok defa Boğaz'a gelerek incelemelerde bulundu; taktik planlar geliştirildi. Hakkı ve Cemil Paşalar bizzat bu işleri organize için Padişah II. Abdülhamit tarafından görevlendirildi. Bu çalışmalar sonunda Topçu ve İstihkâm Komisyonu, Boğaz savunmasını dört hat üzerine düzenledi. 1890'a gelindiğinde buralardaki kale ve sahil bataryalarına Tophane'de dökülenlerden başka, Avrupa'dan (özellikle Almanya'dan) alınan Krupp, Armstrong cinsi toplar yerleştirilmeye devam edildi. Buna ek olarak modern savaş gemilerinin ateşlerine dayanıklı istihkâm ve tabyaların inşası da sürdürüldü. Ayrıca Boğazlarda 1 nci ile 2 nci Topçu Alayları ile 564 mevcutlu bir torpido bölüğü oluşturuldu.⁷

Bir diğer önemli gelişme olarak, Boğazları gece projektörlerle aydınlatma çabaları başlamış ve yerli fabrikalarda bu aletlerin üretimine geçilmiştir. 1890'larda savunma bakımından istihkâmın üç kısma ayrılması uygun görülmüştür. Buna göre birinci kısım, 200 top içeren Seddülbahir, Kumkale ve Eskihisarlık kaleleri; ikinci kısım 58 top mevcutlu Kepez burnu, Kuşburnu ve Mecidiye tabyaları ile Boğaz ve Nara kalelerinden oluşmaktaydı.⁸

Boğaz girişiindeki Yenişehir ve Seddülbahir tabyalarının görevi, muharip su üstü güçlerinin Çanakkale Boğazı'nın girişinden geçmesine engel olmaktı. Saldırlara karşı giriş tabyaları – tüm olumsuz şartlar düşünülerek – Boğaz'ın her iki tarafına planlı şekilde yönergeler hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.⁹

Dönemin en önemli ve rütbeli tanıklarından¹⁰ Çanakkale Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Selahattin Adil Paşa, Anadolu hattı Boğaz giriş savunması ile ilgili olarak anılarında aşağıdaki bilgilere yer verir¹¹:

5 BOA, Y. PRK. ASK, 115/6; Bkz: Ali Karaca, "Şanlı Zafer'e Giden Yol İçin Asırlarca Süren Bir Emek Çanakkale Boğazının Tahkimi (1655 – 1915)", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi*, 85. Yılında Atatürk ve Çanakkale Savaşları Sempozyum Bildirileri 23 – 24 Mart 2000 Çanakkale, Çanakkale 2001.

6 Daha önceki dönemle ilgili Çanakkale Boğazı tahkimatı hakkında bilgi için bkz: Karaca, *a.g.m.*

7 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 354.

8 Aynı yer.

9 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-67.

10 Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa'nın - şu ana kadar - cephe ile ilgili anı kitabı mevcut değildir.

11 Selahattin Adil (Yayına Hazırlayan: Enver Koray), *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul 1982, s. 119-121.

“...Üstün atış gücüne sahip bir donanmaya karşı hiçbir özelliği olmayan beton kazamatlı ve toprak siperli çeşitli tabyalara yerleştirilmiş ağır bataryalarımızın atış alanları ve atış mesafeleri dikkate alınarak bölgenin savunma durumunun tanzimine geçilmişti.

Ne girişteki atış uzaklıkları 7.000 metreyi geçmeyen 22 cm. çapındaki ağır topların ve ne de ikişer toplu Ertuğrul ve Orhaniye bataryalarının düşman saldırısının makas ateşi karşısında ciddi bir savunma güçleri olamayacağından –ki gerçekler bunu sonradan göstermiştir– savunmanın, Boğazın içinde yapılması ve bütün savunma vasıtalarının Çanakale-Kilitbahir hattı ile İntepe ve Eski Hisarlık hattı arasında yoğunlaştırılması uygun görülerek bütün çalışmalar bu prensip kararının uygulanmasına harcanmıştı.

Bu esasa göre giriş teşkilatı aynen bırakılacak ve zaten mevcut olan Çanakale-Kilitbahir istihkamları mümkün olduğu kadar sağlanabilecek büyük çaplı ve uzun mesafeli toplarla takviye edilerek bir merkez grubu (Anadolu savunma hattı) kurulması; Kepez-Soğanlıdere hattının batısındaki mayın hatlarını korumak için de her çeşit hafif ve sahra toplarından faydalanması; projektörlerle gece atışını sağlayacak bir engel hattı meydana getirilmesi, bunların ilerisinde kısmen engel hattına karşı yapılacak girişimleri uzaktan karşılamak, hem de duruma göre merkez grubunu bombardıman etmek isteyen ağır düşman gemilerinin hareketsiz ve serbestçe ateşine engel olmak ve hem de bir ölçüde zayıf olan güverte-lerine karşı dikey atışlarla etkili olabilmeleri için orta çapta (15 cm.lik) top, obüs ve havanlarla Karantina-Soğanlı hattı batısındaki sırtlarda, topların fazlaca cephanesinden faydalanılarak bir ileri hat kurulacak idi.

Bu sayede Müstahkem Mevki top atışlarının bu hat üzerinde toplanması suretiyle en yüksek bir atış kuvveti sağlamış olacaktı.

İşte bu plan çerçevesinde atış uzunlukları, yeni külahlı mermilerle 14.000-16.000 m. ye çıkarılan 35cm. çapındaki ve 24 ve 35.5 cm.lik topların merkez grubunda toplanması, Dardanos (Hasan-Mevsuf), Akyarlar, Soğanlı, Domuzderesi bölgesindeki bir kısmı kıyıda ve bir kısmı yamaçlarda Karadeniz Boğazı ile savaş gemilerinden çıkarılıp yavaş yavaş gönderilen toplarla, Mesudiye, Cevat Paşa, Muin-i Zafer gibi yeni bataryalar kurulmasına ve Balkan Savaşı'ndan sonra satın alınan 15 cm.lik sahra obüsleri ile 28 cm.liğe kadar eski tip havanların Erenköy ve Tenger sırtlarına yerleştirilmesine başlanmış, bazı sahte bataryalar kara barutla kendilerini gösterecek soba borularından yapılmış-kurulmuş, Kilitbahir girişinde telsiz istasyonunun bulunduğu Yıldız Tepe'deki 7.5 cm.lik ve hastane sırtında 8.8 cm.lik seri ateşli birer uçak bataryası yerleştirilmiş.”

Osmanlı – Alman gizli anlaşmasını takip eden aylarda bölgedeki askeri tahkimat hem gözden geçirildi hem de görevlendirmeler tamamlanmaya çalışıldı.

Barış zamanında Harbiye Nezareti 15 Haziran 1914 tarihli emriyle batarya sayısı 35'ten 22'ye indirilmiş ve 13 batarya kuruluş dışı bırakılmış ve terk edilmişti¹². Bu durum hemen dikkate alınıp ilk uygulama olarak 5 Ağustos 1914 tarihli sefer kuruluşu, Çanakkale Müstahkem Mevki topçusu için emir gönderip terk edilmiş olan bu tabyalardaki bataryalar ve toprak yeniden kuruluşu dâhil edildi.¹³

Çatalca ve Edirne Müstahkem Mevkii'ndeki topraklar, ordunun elindeki ağır toprakların birer bölümünün Çanakkale'ye kaydırılması; Harbiye ve Bahriye Nezareti depolarındaki topraklar Çanakkale Müstahkem Mevki deposundaki eski toprakların kullanılması; eski savaş gemilerinden sökülen topraklardan da yararlanılması, ilgili emrin devamını oluştuyordu¹⁴.

Boğaza girerek Karanlık Liman'a gelebilecek düşman savaş gemilerinin, 'merkez tahkimatını düşürmesine engel olmak için çoğunlukla Halil sırtlarına¹⁵ yerleştirilmek üzere, Başkomutanlıktan 19 Eylül 1914'te 8 nci Ağır Topçu Alayı ile bir Ağır Obüs Taburu (Örnek Topçu Taburu) Müstahkem Mevki emrine gönderildi. Bu birlikler Çanakkale'ye geldikten sonra Örnek Topçu Taburu, 8 nci Ağır Topçu Alayı kuruluşuna verilmiş olduğu halde, Müstahkem Mevkie bağlandı ve 8 nci Ağır Topçu Alayı'nın 2 nci Ağır Topçu Taburu, Erenköy güneybatısında; Örnek Topçu Taburu, bunun 400 m. batısında mevzilenirildi¹⁶. Böylece alınan bu önlemlerle Boğaz savunmasında Erenköy Koyu, başka bir ifade ile ölü alan için de güçlü bir tedbir alınmış oluyordu. Dahası yeni yerleştirilen bu topraklar, bölgede mevzilenen topraklarla birlikte, Boğaz girişine dek ateş edilebileceği gibi, merkez tabyalarla savaşacak düşman, yine bu toprakların marifetiyle iki yan gerisinden kavrılıp onların bir kat daha sıkıştırılmasını sağlayacaktır. Böylece Boğaz topçusunun etkili biçimde pekiştirilmiş olması bakımından da, önemli bir tahkimat olarak kabul edilmektedir.

Boğaz giriş tahkimatının 15'lik obüs ve mevcut 21'lik havanlardan bir kısmıyla takviyesi halinde, savunma gücünün süre olarak daha da uzayabilir tarzındaki Alman düşünce, istek ve ısrarlarının, Cevat Paşa'nın uygulamaya koyabileceği türden mantıklı bir izahı da yoktur. Bilakis Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, 20 Eylül 1914'te Başkomutanlığa sunduğu bir raporda, "Gerek planlı bir taarruzla ve gerekse kuvvetli bir ateş altında bulundurulurken, donanmanın bir bölümüyle Boğaz'ın girişinden içeriye her zaman girilebileceği kanısındayım. Çünkü Boğaz girişinin bugünkü tahkimatı, uzaktan savaşa elverişli dört toptan oluşmakta olup, güçlü bir filonun

12 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 1, F. 1-1, 1-3.

13 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 70, F. 1-1.

14 Aynı belge.

15 Mücavir alandaki Halileli Köyü'nün denize bakan yamaçlarıdır.

16 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-51.

bu bölgeye yöneltebileceği 40-50 büyük çaplı topun etkisi altında her zaman Boğaz'ın girişinden içeri girmek imkânı olduğu gibi, gelecekte de Boğaz'ın girişinde oluşturulacak tahkimatın türü ne olursa olsun bu sıkıntı hiçbir zaman giderilemeyecektir¹⁷”, diyerek Boğaz giriş tahkimatının daha güçlendirilmesi ile ilgili Alman görüşü konusundaki endişesini dile getirmiştir¹⁸.

7 Ekim 1914 tarihli Başkomutanlık emriyle gönderilen dört adet 150 mm.lik ateşli Obüs, 13 Ekim 1914'te Çanakkale'ye geldi¹⁹. 28 Ekim 1914'te Erenköy'deki Örnek Topçu Taburunun bir bataryasını oluşturdu²⁰. (15 Kasım 1914'te da bu tabur, 8 nci Ağır Topçu Alay'ının 3 ncü Ağır Topçu Taburu adını alacaktır²¹.)

Üç depo taburundan oluşan Depo Alayının (3 ncü, 5 nci, 6 ncı Taburlar), Anadolu tarafında toplu bulundurulması kararlaştırılarak, Erenköy'e gönderilmesi ve buradaki Bölge Komutanlığı emrinde olması uygun görülmüştür²².

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın önerisi üzerine, Başkomutanlığın 18 Aralık 1914 tarihli emriyle 8 nci Tümen'den tertip edilen bir Dağ Topçu Taburuyla takviyeli 22 nci Piyade Alayı 22 Aralık 1914'te Çanakkale'ye gelmiştir. Alay, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın genel ihtiyatı olarak, Çanakkale'de bırakıldı. 3 ncü Dağ Topçu Taburu ise Erenköy'e gönderilmiştir.²³

14 Ocak 1915 günü Erenköy'deki Obüs bataryaları menzilleri itibariyle Boğaz girişindeki muharebelere katılmadığından bir bataryanın Halileli'de seçilecek yeni mevzilere alınmaları 8 nci Ağır Topçu Alay Komutanlığı'na emredilmiştir. Alay, bu bataryalar için adı geçen yerde gerekli mevzii seçerek hazırlıklara başlamıştır.²⁴

8 nci Ağır Obüs Alayı, karargâhıyla Erenköy'de, 2 nci Ağır Obüs Topçu Tabur Karargâhı Erenköy'de, tabyalarıyla Erenköy güneybatıdaki mevzilerde, 3 nci Ağır Obüs Topçu Tabur Karargâhı Karantina Köyü'nde, tabyalarıyla Karantina Köyü kuzey ve güneyindeki mevzilerdedir.²⁵

17 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-30, 1-33.

18 Bu endişenin doğruluğu –ileride bahsedilecek olan– 25 Şubat 1915 günü ortaya çıkacaktır.

19 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-52, 1-59, 1-86.

20 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-34, 1-43.

21 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-59, 1-95, 1-100.

22 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4836, Dos. H-1, F. 1-26.

23 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-127 A.

24 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-21, 1-23.

25 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 3964, Dos. H-7, F. 1-15.

19 Şubat 1915 ve 17 Mart 1915 Günleri

Diğer taraftan Çanakkale Boğazı'na büyük bir saldırı kararının alınmasından sonra hazırlıklara başlayan Birleşik Filo'nun Boğaz önündeki gemilerinin genel toplamı 62'ye ulaşmıştı.²⁶

18 Şubat akşamı ve gecesi Müstahkem Mevki Kilitbahir Köyü tepesindeki Goncasu-yu Telsiz Merkezi görevlileri, gözetleme postaları ve Başkomutanlık Kıyı İstihkâmları ve Mayın Birlikleri Genel Müfettişliğinden intikal eden haberler, Birleşik Filo'nun olağanüstü bir etkinlik içinde bulunduğu ve çok yakında Boğaz'a bir saldırıda bulunacağı izlenimi vermekteydi.²⁷

*19 Şubat 1915 günü İngiliz ve Fransız savaş gemileri Boğaz giriş tabyalarını bombardıman etmiş ve 440 mermi atmış ise de hiçbir başarı elde edememiştir.*²⁸

*Kumkale ve Seddülbahir tabyaları, top menzillerinin yetersizliğinden dolayı ateşe katılmadılar. Bu tabyalar yapıları gereği büyük hedef oluşturduklarından kolayca hasara uğradılar.*²⁹ Verilen bu hasar, Boğaz girişindeki tabyaların yandan ateş altına alınabilme sakıncası bu bombardımanda kendini göstermiştir.³⁰ Türkler açısından durum böyle iken, İtilaflar açısından da uzak mesafelerden toprak mevzilerdeki bataryalara karşı yapılan bombardımanın etkisi de son derece azdır.³¹

*23 Şubat 1915 günü (İngiliz Resmi tebliğindeki –Boğaz giriş istihkâmlarının susturulduğu tarzındaki– bir gerçeğe alakası olmayan bilgiye cevap olarak) 19 Şubat 1915'da yedi saat süren bombardımandan hemen sonra İstihkâmlara yaklaşmak isteyen İngiliz gemileri üzerine –susturduklarını zannettikleri– bataryalarımızın isabetli mermilerinden düşman gemilerinden büyük kısmı isabet almış, üç zırhlıları da hasara uğramıştır.*³²

*Aynı gün düşmanın kuvvetli 10 zırhlısı Çanakkale Boğazı giriş tabyalarımıza saat 10.00'da ateş açarak saat 17.30'a kadar devam etmiş... Anadolu sahilindeki tabyalarımızdan atılan mermilerle Agamemnon sistemindeki bir zırhlısı ile daha iki zırhlısının hasara uğradığı anlaşılmıştır.*³³

26 Julian Corbet, Çev: Ali Rıza Seyfi, *Harekat-ı Bahriye*, C. II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926, s. 235.

27 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-51.

28 BOA, HR. MA, 1119/33; ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8.

29 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-6; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-54, 1-56. Meydana gelen hasarların giderilmesi işleri, bölgedeki 5 nci Ağır Topçu Alayı tarafından üstlenildi; ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 13, 1-15.

30 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-30, 1-33.

31 Corbet, *a.g. e.*, s.245.

32 BOA, HR. MA, 1120/81.

33 BOA, HR. MA, 1123/38. En son üretilen, en teknik - teknolojik donanımlı ve en büyük zırhlı Queen Elizabeth bugünkü bombardımana katıldı.

Birer gün arayla Geyikli ve Üvecik'teki 4 ncü Ağır Topçu Taburunun (iki batarya ve bir obüs takımı)' Halileli bölgesinde mevzilendirilmesi emredilmiştir.³⁴

2 nci Bölge (Obüs Bölgesi) 10'u ağır havan, 32'si obüs olmak üzere toplam 43 toptan; 3 ncü Bölge ise 62 adet çeşitli çapta top, havan ve Nordanfild'ten ibaretti.³⁵

Erenköy bölgesindeki obüs bataryaları da, açık atış mevzilerinde yerleştirilmişlerdi. Boğazın her iki tarafındaki obüs bataryaları mevzilerinin hemen gerisinde, ayrıca kapalı ateş mevzileri de seçilmişti.³⁶

Bundan başka Boğaz'dan içeri girecek gemileri ateş altına almak amacıyla Halileli sırtlarında iki obüs bataryası için mevzi hazırlanmıştı.³⁷

Aynı gün saat 12.10'da üç muharebe gemisi, Seddülbahir-Kumkale hattında bulunduğu bir sırada, Albion ve Majestik, iki kıyudan Boğaz içine doğru ilerlerken, bunlara Erenköy bölgesindeki bataryalardan ateş edilmiş ise de, mermiler kısa düştüğünden, bataryalar ateşi kesmiştir. Yeniköy kıyı kesimindeki 120 mm.lik bir obüs bataryası tarafından tedirgin edilmekte olan Dublin Kruvazörü güç durumda kalmıştır.³⁸ Saat 16.00'dan itibaren Boğaz'a giren savaş gemileri, öteki tabyalarındaki topları da yakın mesafeden açtığı ateşlerle tahrip ettiler.³⁹

25 Şubat 1915 bombardımanı başarılı idi. Bu yüzden Boğaz girişindeki tabyaların susması üzerine Çanakkale Boğazı, neredeyse Birleşik Filo'ya açılmış ve kaygı verici bir durum oluşmuştu.⁴⁰

26 Şubat 1915 Erenköy bölgesindeki 2 nci Ağır Obüs Taburunun bir bataryası İntep'e'de mevzie girmişti⁴¹. Saat 16.00'da Karanlık Liman'a giren Majestik, Halileli sırtlarındaki bataryalarca ateş altına alındı. 15 dakika süren karşılıklı ateşten sonra, iki merminin bordasına isabet etmesi üzerine Majestik oradan uzaklaştı. Majestik biraz sonra yeniden Halileli sırtlarındaki sahte mevzilere ateşe başlamışsa da, bu sırtlardaki obüs bataryasınca karşılık verilince iki isabet aldı. Majestik bu kez almış olduğu yaralar sonucu su almaya başladığından, hem Majestik hem de arkasında mevzileri ateş altına almakta olan kruvazörün geri çekilmesi emredildi.⁴²

34 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4836, Dos. H. 7, F. 1-61, 1-62, 1-64.

35 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8.

36 Aynı belge.

37 Aynı belge.

38 ATASE Arşivi, No. 7/2328, Kls. 5653, Dos.1, F. 1-20.

39 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-15.

40 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. H-69, F. 1-11; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-46.

41 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-9, 1-20.

42 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-9.

*26 Şubat 1915 günü saat 16.30'da Anadolu obüs bataryalarımızın da katılımıyla düşman kademe kademe uzaklaştırılarak tamamen Boğaz dışına çıkmış ve şimdi Seddülbahir havan bataryalarına ateş etmektedir.*⁴³

2 nci Bölge (Obüs Bölgesi) 10'u ağır havan, 32'si obüs olmak üzere, toplam 42 toptan; 3 ncü bölge ise 62 adet çeşitli top, havan ve Nordanfild'ten ibaretti. Erenköy bölgesindeki obüs bataryaları da, açık ateş mevzilerinde yerleştirilmişti. Buna ilave olarak Boğaz'ın doğu ve batısındaki obüs bataryalarının hemen gerisinde, kapalı ateş mevzileri de seçilmişti. Obüs bölgesinin hemen kuzeyindeki Dardanos ve Mesudiye bataryaları 2 nci ve 3 ncü Bölge'yi takviye edebilecekti.⁴⁴

Halileli sırtlarındaki sahte batarya mevzileri donanmayı –gerçekten– yanıltmış, savaş gemilerinin ateşlerini dağıtmış, ona çok cephane sarf ettirmiş ve böylece öteki bataryaların tahrip olmasına engel olmuştur.⁴⁵

*Bugünkü muharebelerde (26 Şubat 1915) Erenköy dolayındaki bir sahte bataryada bir çavuşla bir er, ateşi sürdürerek donanma ateşlerini bataryaları üzerine çekmeyi başarmıştır. Nitekim bu güç şartlar altında sonuna dek görevlerini üstün bir başarıyla yürüten çavuş ve erin madalyayla ödüllendirilmesi hususu da 8 nci Ağır Topçu Alay Komutanlığı'nca Müstahkem Mevki Komutanlığı'na önerilmiştir.*⁴⁶

*27 Şubat 1915 günü, tüm obüs bataryaları gerisindeki kapalı ateş mevzileri takviye edildiği gibi sahte bataryaların sayısı da artırılmıştır.*⁴⁷

Aynı gün, (esasinda 25 Şubat günü bombardımanında giriş tabyalarının düşürülmesinden endişeye kapılma sonucunda) aşağıdaki önlemlerin alınmasına hassasiyet gösterilmiştir:

9 ncu Tümen ve 8 nci Ağır Topçu Alay Komutanlıklarına verilen emirde; Karatepe'deki bataryanın Halileli bölgesine alınması istenmiştir.⁴⁸

Müstahkem Mevki Komutanlığı emriyle 9 ncu Tümen Anadolu yakasının savunulmasıyla görevlendirilmiştir.⁴⁹

43 BOA, DH. EUM. VRK, 14/69.

44 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.128.

45 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-9, 1-20.

46 Aynı Belge.

47 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.133.

48 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-63.

49 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-53;

Erenköy doğusundan bir çıkarmaya fırsat verilmemesi ilgili birliklerden istenmiştir.⁵⁰

Şayet düşman, Erenköy ve Çanakkale yöresinde ve Karanlık Liman'da bir çıkarma yaparsa, Tümenin bağlantısının kesilmesi isteniyordu.⁵¹

Müstahkem Mevki Komutanlığı, –şayet– Kumkale'nin düşmesi durumunda, tüm araç ve gereçlere başvurularak, gereken direniş gösterildikten sonra, Anadolu yakasındaki birliklerin Ulupınar sırtlarına çekilip savunmanın buradan yapılacağı⁵² vurgulanmıştır.

1 Mart 1915 Müstahkem Mevki Komutanlığı, 9 ncu Piyade Tümeni'nin Anadolu yakasındaki birliklerine gerekli düzenlemeleri aldığından bahsederken bir de Geyikli ve Üvecik'teki bataryaların Halileli sırtlarına alınarak, bunlara savaş gemilerinin Karanlık Liman'a serbestçe sokulmalarına ve gerekirse Boğaz'ın giriş bölgelerine çıkarma yapılmasının engellenmesine ateşleriyle yardımcı olmaları görevinin verildiği bildiriliyordu.⁵³

1 Mart 1915 Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, Erenköy'e gönderilmiş ve 9 ncu Piyade Tümeni emrine verilmiştir.⁵⁴

1 Mart 1915 Pazartesi günü 10.00'da düşman Boğaz girişi civarındaki obüs ve havan bataryalarımıza ateş açtı. Boğaz girişinden içeri beş büyük zırhlı ve iki zırhlı kruvazör on yedi kadar destroyer ve mayın arama-tarama gemileri girmiştir.⁵⁵ Aynı gün saat 14.30'te, beş zırhlı Boğaz girişinden ilerleyerek obüs bataryalarıyla muharebeye başlamıştır. Saat 16.30, bu gemiler tam bir saat obüs bataryalarıyla muharebe etmiş ve mevzilerimize hiçbir isabet olmamıştır. Düşman gemilerinde yedi isabet vardır.⁵⁶

Majestik ve Ocean, öğleye doğru Halileli kuzeyindeki iki Türk bataryasının ateş alanına girdiler ve kısa sürede bunları susturdular. Sonra Erenköy yönünde ilerleyen bu gemiler, buradaki obüslerin ateşleriyle karşılaştılar. Her iki gemiyi desteklemek üzere Irressistible ile birleşen Majestik ve Ocean, kendilerini tedirgin eden buradaki obüsleri susturdular. Öte yandan Albion ve Triumph, iki muhrip- le birlikte Boğaz'ın dar yerinden ilerlerken, Türk topçusunun iki kıydan yaptığı ateşlerine hedef oldular. Bunun üzerine her iki gemi ateşlerini Erenköy ve Ten-

50 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-54.

51 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.

52 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-57, 1-58.

53 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-61, 1-62, 1-64; 28 Şubat 1915 günü, yağmur nedeniyle herhangi bir hareket olmamıştır.

54 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-68.

55 Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya), Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922), Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, İzmir 2004, s.42.

56 BOA, DH. EUM. VRK, 25/4.

ger'deki Türk toplarına yönelttiler; Türk topçusuna karşı yeterince etkin olmadılar.⁵⁷ Düşman akşama kadar ateşe devam ettikten sonra çekilmiştir. Hasar yoktur. 10.30'da bir aralık düşman destroyerleri beraberlerinde arama-tarama gemileri ile Tenger'e doğru hareket etmişlerse de açılan ateş üzerine geri çekilmişlerdir.⁵⁸

2 Mart 1915 günü saat 16.40, Swiftsure Muharebe gemisinin İntepe'den sonra Erenköy obüs bataryasına ateş eden fakat sonuç alamadığı görülen Cornwallis'i desteklemesi emredildi. Erenköy çevresindeki topçu susturulduğundan, Cornwallis ile Canopus'un Dardanos'a ateş açtığı görülmüş, obüs bataryaların buna karşılık vermesi üzerine de, gemiler Boğaz'dan çekilmeye başlamışlardır.⁵⁹

Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından 3 Mart 1915 gününe kadar Boğaz'da geçen muharebeler değerlendirildi ve İntepe'deki 8 nci Ağır Topçu Alayı'nın 8 nci bataryası, aynı alayın Halileli kuzeyinde mevzilenererek, bugünkü muharebeler katılan, 4 ncü Ağır Topçu Taburu ile birlikte toplam bir obüs bataryasıyla, değişik çapta üç batarya ve bir obüs takımından ibaret "Halileli Topçu Grubu" oluşturuldu.⁶⁰ 25 nci Alay 3 ncü Taburu'yla Erenköy kuzeyinde, 2 nci Taburuyla Halileli bölgesinde; 9 ncu Topçu alayının bir bataryası İntepe batısındaki mevzide idi. Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı (iki taburlu) 9 ncu Tümen ihtiyatı olarak Erenköy'de bulunmaktaydı.⁶¹

3 Mart 1915 günü saat 11.10'da Boğaz girişinden iki zırhlı, dokuz torpido ilerleyerek obüs bataryalarımıza ateş açtı.⁶² 13.00-13.50 saatleri arası Albion, Prens George ve Triumph gemileri Halileli bölgesindeki bataryaları ateş altına aldı. Bu arada Erenköy çevresini bombardıman eden Prens George'a karşılık verilmediyse de Halileli Topçu Grubu, gemiyi etkili biçimde ateş altına aldı. 14.30-16.30'a dek Halileli ve Erenköy bölgelerinin bombardımanı aralıklı olarak sürdürüldü. Muharebe gemileri 18.00'e kadar Halileli bölgesindeki bataryalarla ateş muharebeleri yaptılar.⁶³

4 Mart 1915 günü saat 16.10'da zırhlılarından ikisi, İntepe'deki 12'lik toplarla, Dardanos istihkâmına ateş açılmış ise de hiçbir zarar ve zayıat verememiştir.⁶⁴ Scorpion muhribi İntepe'den ateş eden bataryayı susturduktan sonra ateşini Türk piyadelerine kaydırды. Bu sırada Majestic de İntepe kesiminden aldığı topçu ateşi sonucu kısmen hasar gördü.⁶⁵

57 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.140.

58 Nazmi Bey, a.g. e., s.42

59 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-25, 1-56.

60 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-26, 1-27.

61 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-68. BOA, DH. EUM. VRK, 14/72.

62 BOA, DH. EUM. VRK, 14/74.

63 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s. 144-145.

64 BOA, DH. EUM. VRK, 14/76.

65 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s. 146- 147.

Fransız yazar Corbet, 1 Mart 1915 tarihli Birleşik Filo'nun değerlendirmesi ile Triumph zırhlısı komutanının raporundan bahseder:⁶⁶

“Bugün Boğaz'da yapılan sınırlı harekâtın sonucu, hiç de sevindirici değildi. Muharebe gemileri birçok isabetler almıştı. Türk obüslerinin oluşturduğu ateş bölgelerine karşı üstünlük sağlanamadıkça, etkili bir bombardıman imkansızdır.

.....

Geniş bir alana yayılmış ve ustalıkla gizlenmiş olan Türk toplarına karşı denizden bombardımanlarla kesin bir sonuç alınmasının çok zayıf olduğu....

Anadolu kıyısındaki topları susturmak için Gelibolu Yarımadası'nın güney kıyılarına mevzilendirilecek top ve obüslerin kullanılması gerektiği...

Erenköy kesimini savunan Türk toplarının çoğu gezici olduğundan, gemiden yapılan atışlarla, ateş kontrolü yönünden çok büyük güçlük çekildiği...”

5 Mart 1915 günü ateşlerin gözetleme ve kontrolünü Boğaz'a giren Queen Elizabeth, Dartmouth, Prens George, İrresistible ve Triumph gibi muharebe gemileri, Erenköy ve Tenger bölgesinden gelen ateşlere karşılık veriyorlardı.⁶⁷

6 Mart 1915 günü öğleden sonra Boğaz girişindeki gemiler İntepe bataryalarıyla karşılıklı birbirlerine top atışlarında bulunduktan sonra düşman gemileri Kumkale civarında duraklamışlardır.⁶⁸ Albion, Majestic, Prens George, Vangeance muharebe gemileri öğleden önce Boğaz'a girdiler. Obüs bölgesinde şiddetli ateşle karşılaşan bu gemiler Halileli, Erenköy bölgesini bombardıman ettiler. Muharebe gemilerinin desteği altında mayın arama-tarama ile görevli balıkçı gemilerinin 6/7 Mart gecesi Boğaz'da başlattıkları mayın temizleme operasyonu, mayın hatlarını koruma bataryalarının yoğun ve etkili ateşleri altında başarısızlıkla sonuçlandı.⁶⁹

7 Mart 1915 günü dört Fransız muharebe gemisi, Agamemnon ve Lord Nelson Boğaz'a girdi. Saat 11.00'de Halileli bölgesindeki bataryadan atıldığı sanılan bir mermi ile harekât başladı. Muharebe gemileri buna ateşle karşılık verince Erenköy ve Tenger'deki Türk obüsleri de ateşe katıldılar. İngiliz muharebe gemileri, bu iki tabyayı bombardıman ederken, Fransız muharebe gemileri de obüs bölgesindeki topçuyu ve Dardanos Bataryasını ateş altına aldılar. Saat 15.00'te muharebe gemileri, ateş keserek çekildiler.⁷⁰

Nusret Mayın Gemisi, 8 Mart saat 05.00'ten itibaren Eren-köy koyuna 100 metre aralıklarla 26 mayın dökmüştür.⁷¹

66 Corbet, a.g.e., s. 276-277.

67 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s. 151.

68 BOA, DH. EUM. KLH, 5/24.

69 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-37; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-81.

70 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-42.

71 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-84; Mayın hizmetlerinden sorumlu Binbaşı Nazmi Bey günlüğünde bu gün olanlardan şöyle bahseder: 8 Mart 1915 Pazartesi Murahhaslık'tan

8 Mart 1915 günü bu arada Queen Elizabeth'i koruyan gemilerden ikisi Erenköy ve civarını bombardıman ederken, bunlar da Obüs bölgesindeki Türk topçusu tarafından altında bulunduruluyordu. Ayrıca üç motorbot ile bir torpido, Dardanos civarındaki gezici bataryalar tarafından ateş altına alınmış olan motorbotların, bölgeden uzaklaştıkları görülmüştür.⁷²

8 Mart 1915 günü Türk deniz araçlarını tahrip amacıyla Irresistible ve Prince George, Erenköy'e yöneldiyse de 4 ncü Ağır Topçu Taburunun ateşle karşılık vermesi üzerine geri çekildiler.⁷³

Harekât 9/ 10 Mart 1915 günü de sürdü. Dardanos çevresin-deki Krupp ve eğitim bataryalarıyla mantelli bataryaların ateşlerini hedef olan Masquito, geri çekilmek zorunda kaldı.⁷⁴

9 Mart 1915 Aynı gün sisten yararlanarak mayın hattına yaklaşmak isteyen mayın arama-tarama gemileri bataryalarımızın ateşleriyle bölgeden uzaklaştırılmıştır.⁷⁵

10 Mart 1915 günü Menderes Çayı ağzından muharebe gemileri İntepe, Eski Hisarlık ve Tenger bölgesindeki obüsleri ateş altına aldı.⁷⁶

11 Mart 1915 günü iki Fransız muharebe gemisi saat 15.00'te Kumkale Menderes köprüsü ve Seddülbahir'i aralıklı olarak bombalamaya başladı. Buna İntepe çevresindeki bataryalar ateşleriyle karşılık verdiler.⁷⁷ Beş destroyerden oluşan mayın arama-tarama gemilerinin bataryalarımızın ateşi ile batıp ve bu ateş esnasında Kepez önündeki hatlardan üç mayının patladığını haber vermiştir.⁷⁸

12 Mart 1915 günü saat 10.30'da Kepez yakınına gelen bir denizaltının Soğanlıdere ağzındaki istimbota isabetsiz bir torpido atışına, Soğanlıdaki bataryalar ve İntepe'deki toplar tarafından karşılık verildi. Bunu iki muharebe gemisinin Hali-leri sırtlarını birkaç mermi ile bombardıman etmesi izledi.⁷⁹

13 Mart 1915 günü Boğaz girişinde bulunan iki muharebe gemisi de İntepe ve yöresini bombardıman etti.⁸⁰

alınan emir üzerine 05.30'da Nusret Vapuru ile akıntı üzerinde ve Paleo Kastro'dan başlayarak Erenköy'ü hisasında bitmek üzere 26 karbonik mayın ile bir hat oluşturulmuş ve yerleştirilmiştir. Düşman görememiştir. Mayınların aralıkları 100 ile 150 metre; su yüzeyinden derinlikleri dört buçuk metredir. Nazmi Bey, a.g.e., s.44.

72 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, s. 157.

73 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-85.

74 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-47, 1-50.

75 BOA, HR. SYS, 2109/12; BOA, HR. MA, 1119/33.

76 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-50, 1-51; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-85.

77 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-51; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-88.

78 Nazmi Bey a.g.e., s.45.

79 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-52; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-90, 1-92.

80 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-90, 1-91.

14 Mart 1915 günü altı İngiliz zırhlısı bütün gün Boğaz girişi hattında durmuş ve birisi bir aralık İntepe'ye beş-on mermi atmıştır.⁸¹

Aynı gün, öğleye doğru Boğaz'a giren iki denizaltı İntepe'deki Ağır Topçu Taburu ile Karantina kesimindeki obüs takımının ateşleriyle karşılandı.⁸²

16 Mart 1915 gece saat 01.30 sularında üç torpido ile dört mayın arama- tarama gemisi Erenköy'e doğru ilerlemeye çalışmışlarsa da Türk bataryalarının ateşleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Yine saat 04.00'te iki torpido ve Erenköy koyunda mayın arama-tarama gemisi olduğu sanılan üç gemi Türk bataryalarının açtığı ateş üzerine geri çekilmişlerdir.⁸³

Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa 7 Mart günü Birleşik Filo'nun 750 atışı-na rağmen, elde edilen başarı dolayısıyla Çanakkale Anadolu yakası Erenköy, İntepe, Karantina, Çakaltepe, Halileli ve Eskikale topçuları da dâhil tüm görevlilere, "düş-manın şiddetli ateşi altında bataryalarımız sükûnetle ve düzenle görevlerini yaptılar. Subay ve erlerin gösterdikleri vazife aşkı ve özveri duygusu her türlü takdir ve öv-günün üstündedir. Tümüne teşekkür ederim,"⁸⁴ cümlesiyle bitirdiği emriyle vazifesi başındaki herkese şükranlarını sunuyordu.

Özetle Cevat Paşa, Boğaz savunmasını her an daha da güçlendirmek için her tür-lü önlemi almaya çalışmıştır. Hatta kadro dışı adi ateşli toplardan Erenköy, Dardanos, Baykuş ve Tenger dolaylarında birçok sahte bataryalar oluşturulmuş ve bunlar bile ateşleri üzerlerine çekmede çok büyük hizmetler ifa etmiştir.⁸⁵

Büyük zaferin bir gün öncesinde Erenköy – Tenger Bölge Komutanlığı Eren-köy'dedir. Anadolu yakasında Erenköy Bölge Komutanlığı⁸⁶ 8. Ağır Topçu Alayına bağlı Erenköy dolayındaki Erenköy 2 nci Ağır Obüs Taburunda 4 ncü, 5 nci, 6 ncı Batarya olarak 12 adet 150/10.8 çaplı adi ateşli obüs; İntepe 4 ncü Ağır Topçu Ta-buruna bağlı Erenköy dolaylarında dört adet 120/30 çaplı Bulgar Muhasara Topu, 2 nci, 3 ncü, Batarya olarak İntepe dolaylarında sekiz adet 120/30 çaplı Bulgar Mu-hasara Topu, Karantina dolayında 4. Obüs Takımı'nda 120/11.6 çaplı iki adet sahil savunma topu ile yine aynı bölge komutanlığı Numune Topçu Taburuna bağlı 7 nci, 8 ncı Batarya olarak Karantina dolaylarında sekiz adet 150/10.8 çaplı adi ateşli obüs mevcuttur.⁸⁷

81 BOA, DH. EUM. VRK, 25/6.

82 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-3.

83 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-4.

84 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-23.

85 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 118, Dos. 555, F. 16-4.

86 *Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap* Belgeler: Kuruluş 9; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-13.

87 *Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, Çizelge 10; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-13.

Binbaşı Halit gurubu Erenköy, Yüzbaşı Ali gurubu Karantina⁸⁸; Yüzbaşı Hasbi gurubu da İntepe⁸⁹ top hizmetlerinden sorumludur.

Anadolu Mecidiye Tabyasında bulunan havan bataryası, Erenköy kuzeyinde mevzilandirilerek Erenköy Bölge Komutanlığı'nın emrine verilmiştir.⁹⁰

Kadro dışı bulunan mantelli toplardan ikisi uçaksavar göreviyle Erenköy'de mevzilandirilmiştir.⁹¹

17 Mart 1915 günü sağlık hizmetleri olarak Karantina'da sargı yeri; Erenköy'de Seyyar hastane, sargı yeri ve araba durak yeri; İntepe'de ise sargı yeri ve araba durak yeri mevcuttur.⁹²

18 Mart 1915 Zafer Günü⁹³

*Birinci Filo saat 10.00'a doğru Boğaz girişine yaklaşmaya başladı. Birleşik Filo'nun önündeki muhripler muharebe alanını taramakta idi. Saat 11.00'de Kumkale gerisinden açılan obüslerin ateş etkisi altına girdiler. Gemiler kendileri için belirlenen ateş hattına doğru ilerledikçe tedirgin edici ateş gittikçe artıyordu.*⁹⁴

Saat 11.15'te Triumph, Halileli sırtlarına ilk mermiyi attı. İntepe'deki bataryalar buna karşılık vermeye başladılar.⁹⁵ İngiliz muharebe gemileri saat 12.06'ya kadar kapalı mevzide bulunan Türk toplarıyla, obüsleri gittikçe ateşlerini artırmışlardı. Aslında bu toplardan gemiler etkili bir isabet almamışlardı. "A Hattı"nda bulunan gemilerden Agamemnon Muharebe Gemisi ile İnflexible Muharebe Kruvazörü yeni hasar görmeye başlamışlardı. Bombardmanın başlamasından 10 dakika sonra Erenköy'ün güneyinden dört obüsten oluşan bir batarya, ateşini Agamemnon muharebe gemisi üzerine toplamış ve 12.45'te mesafesini belirlemişti. Bundan sonra geçen 25 dakikada sözü edilen gemiye 12 vuruş yapmıştır.

88 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, Kroki 10-A; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-13.

89 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, Kroki 11; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-13.

90 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, s. 232.

91 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 118, Dos. 555, F. 16-4.

92 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, Kroki 19.

93 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-10, 1-11; ATASE Arşivi, No. 7/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95; ATASE Arşivi, No. 7/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-13, 1-14; BOA, HR. MA, 1123/66; BOA, DH. EUM. 3. Şb, 4/37; BOA, HR. SYS, 2109 / 11; Bazı denizaltılar dışında, Birleşik Filo'dan hiçbir muharebe gemisi -18 Mart 1915 günü de dahil- hiçbir zaman Soğanlıdere-Dardanos çizgisinden daha kuzeye asla geçememiştir. Bu mevki ise Boğaz'ın en dar kısmı olan Çanakkale-Kilitbahir'e 13 km. güneydedir.

94 Genelkurmay Çanakkale Cephesi İnci Kitap, s. 195.

95 A.g.e., s. 204.

“A Hattı”nda Sancak kanadında bulunan Inflexible Muharebe Kruvazörü yeni hasar görmeye başlamıştı. Anadolu yakasındaki obüslerce ciddi olarak rahatsız ediliyordu.⁹⁶

Aynı gün 8. Ağır Topçu Alayına bağlı Erenköy dolayındaki Erenköy 2 nci Ağır Obüs Taburu 426 top mermisi harcamıştır.⁹⁷

Günün sonunda bilanço'ya bakıldığında Türkler sahil topları ve mayın mâniaları ile müdafaalarında eşsiz bir zafer kazanırken, karşı tarafın üç büyük muharebe gemisi batmış, dört gemisi de kullanılamaz hale gelmiştir.

19 Mart 1915 ve 25 Nisan 1915 Günleri

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, İngiliz ve Fransızların uğradıkları yenilgi karşısında bu kez karadan büyük bir çıkarma harekâtına girebileceklerine işaretlerle 20 Mart 1915 günü Başkomutanlığa mevcut savunma düzeninde, tamamlayıcı bir değişikliğe gidilmesini önerdi. Cevat Paşa, “Erenköy’den Kumkale ve Beşiğe’ye kadar Anadolu kıyı kesiminin 64 ncü Alay ve Beyoğlu Jandarma Alayıyla takviye edilerek 11 nci Tümen tarafından gözetlenip savunulması ve Tümenlerden bir alayın da Erenköy’de bulunması”nı istiyordu.⁹⁸

Müstahkem Mevki Komutanlığı’ndan 20 Mart 1915’te birliklere verilen emirler içerisinde “Karantina’dan Kumkale’ye kadar olan Çanakkale Boğazı’nın bu kesimlerinin çok kuvvetli bir biçimde gözetlenmesi ve savunulması” da isteniyordu.⁹⁹

Boğaz girişinde filodan görevlendirilen gemiler Türk mayın hatlarına yaklaşmayı denediler. 28 Mart 1915 Pazar 19.30’da Domuzdere’nin yaklaşık kuzey burnundan bir mil kadar dik olarak açıldıktan sonra mayınlar yüz – yüz elli metre gibi değişik aralıklarla atıldı. Motorbot da sahilinden bin metre açık olarak aynı yer ve yönde üç Rus mayını attı. Bunlar atıldıktan sonra düşmanın iki destroyeri Boğaz girişinden gözüktüler ve motoru takip ettiler. Fakat bir süre sonra obüsler ateşe başlamış olduğundan düşman gemileri ilerleyememiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ A.g.e., s. 196.

⁹⁷ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-13, 1-14, 1-16; ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-4; ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5640, Dos. H-9, F. 1-2; ATASE Arşivi, No. 7/6968, Kls. 5675, Dos. H-1, F. 1-11, 1-12.

⁹⁸ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21;

⁹⁹ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21, 1-22; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-22, 1-23.

¹⁰⁰ Nazmi Bey, a.g.e., s. 51.

2 Nisan 1915 Cuma günü öğleden sonra Boğaz girişinde gözüken düşman gemisi Halileli'nde ve İntepe'deki obüslere ateş açmış ve karşılık verilmiştir.¹⁰¹

4 Nisan 1915 Pazar günü Düşman bugün Seddülbahir'den İntepe'de ve Halileli'deki 12'lik obüslere ve Eskihisarlık'taki 10/5'lere ateş etti. Mermi ile 18 Mart tarihinde harap olan Kilitbahir torpido iskelesinin ahşap kısmı tamir edilmiş; rayları ve diğer bölümleri henüz yapılmamıştır. Düşmanın iki zırhlı himayesinde yedi sekiz adet gemileri içeri sokulmak istemişse de bataryalar tarafından defedilmiştir.¹⁰²

5'nci Ordu Komutanı Liman von Sanders'e Göre Anadolu Yakası

5'nci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Boğaz çevresindeki kıyı savunması ile ilgili olarak, güneyde Anadolu yakası ile kuzeyde Saros bölgesini birinci derecede önemli tutmuştur.¹⁰³

“Düşmanın buradan girişeceği büyük bir çıkarma hareketi, kuvvetli bataryalarımızla istihkâmlarımıza arkadan taarruz ederek bunları kendisine zarar vermeyecek bir hale koymak amacını güder. İşbu çıkarmanın çoğu Bozcaada karşısındaki Beşiğe limanında veya Kumkale'de ve Karanlık Liman'da mümkün olabilir.... Bu bakımlardan 3'ncü Tümen ile 11'nci Tümen'in mürettep bir kolordu halinde Erenköy güneydoğusunda yerleşmesini teklif ederim. Bu kolordu buradan gelerek Bozcaada karşısında gerek Kumkale ve aynı zamanda Karanlık Liman'da yapılacak çıkarmalara karşı koyabilir. El bombalarıyla Kara Menderes Çayı üzerindeki köprüler de tahribe hazır bulundurulur.”

Anadolu yakası topografik yapısı itibarıyla, amfibi bir çıkarmayı kıyı başı üzerine rahatlıkla taşıyabilecek bir karaktere sahipti. Yukarıdaki raporunda belirttiği gibi Çanakkale Müstahkem Mevkii'nin topçu gücü bir kısmıyla Anadolu yakası üzerinde bulunuyordu. Dolayısıyla bu kesim Boğaz savunmasının en hassas kanadını oluşturmakta idi. Burasının elde edilmesi ile Müstahkem Mevki zaafa uğradı. Çünkü Çanakkale – Erenköy – İntepe – Hamidiye (Sarıçalı) – Ezine yolu soşe olarak yapılan tek yoldu. Ayrıca bu yolun Kalvert Çiftliği'ne kadar, birçok yerinde Çanakkale Boğazı'na açıktı.¹⁰⁴

101 A.g.e., s. 53.

102 Aynı yer.

103 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-5.

104 Genelkurmay Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s. 23.

5'nci Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'nın Gelibolu'ya gelişinden sonra, daha ilk haftadan itibaren almakta olduğu ve almayı düşündüğü düzenlemeler, onun büyük bir ölçüde düşman çıkarmasını Saros Körfezi ile Anadolu kıyılarından beklediğini göstermektedir.¹⁰⁵ Bu sebeple de tertibatını beklentisi çerçevesinde uygulamaya başlamıştır: 15'nci Kolordu (3'ncü ve 11 nci Tümenler) Komutanı Korgeneral Weber Paşa'nın Anadolu yakasında görevlendirilmesi, en somut uygulamalardan sadece biridir.¹⁰⁶

İki kıyıdaki obüslerin ölü bölgesini kapamak ve bunların ateşlerinin Çanakkale Boğazı'nın ortasına doğru pekleştirmesi düşünülmüş, bu amacı gerçekleştirecek biçimde havanların mevzilendirilmesi kararlaştırılmıştı. İlk olarak Anadolu Mecidiye Tabyasında bulunan havan bataryasının Erenköy dolaylarında mevzilendirilerek Erenköy Bölge Komutanlığı'nın emrine verildi.¹⁰⁷

*4 Nisan 1915 günü İntepe ve Hisarlık Bataryalarımıza ateş açan zırhlılar ara ara saat 17.00'a kadar her iki mevzie 100'den fazla mermi attıkları bildirilmiş, İntepe tarafından atılan bir mermi mayın arama tarama gemisine isabet ederek onda yangına sebep olmuş ve diğer gemiler tarafından Bozcaada'ya doğru götürülmüştür.*¹⁰⁸

*Numune Topçu Taburunun Filistin Cephesi'ne gönderilmiş olan 150/14'lük çabuk ateşli obüs bataryası, 6 Nisan 1915'te geldi. İntepe'de 120/30'luk bataryaların solunda mevzie girerek, 7 Nisan 1915'te Birleşik Filo'ya bağlı gemilerle yapılan bir muharebeye katıldı.*¹⁰⁹

*9 Nisan 1915 akşamı gözetlemede bulunan zırhlı Yenişehir açığından endirekt olarak İntepe top mevziine bombalar atmış, dört çadır ve dört tüfek hasara uğramıştır.*¹¹⁰

105 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 4, 4-4; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 2, 3; ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-11, F. 1-18, 1-19; ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-11, F. 1-19, 1-20; ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.

106 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2; ATASE Arşivi, No. 7/1831, Kls. 5775, Dos. H-1, F. 1-8; ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2; ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-57, 1-58; ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2-5, 2-6; ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 1-23; BOA, İ. HB, 1333. Ca/36

107 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-6, 1-18.

108 BOA, DH. EUM. VRK, 14/85.

109 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 1-7, 1-8; ATASE Arşivi, No. 7/6968, Kls. 5675, Dos. 1, F. 1-44; ATASE Arşivi, No. 1/1725, Kls. 5636, Dos. H-1, F. 1, 1-3.

110 BOA, DH. EUM. VRK, 14/87.

Kumkale Çıkartması

Fransızlar tarafından şaşırtma ve oyalama amaçlı, fiilen icra edilen çıkarma, Boğaz'ın Anadolu yakasının ucundaki Kumkale bölgesine yapıldı. Buradaki amaç, Anadolu yakasındaki Türk birliklerinin Gelibolu Yarımadası'na takviyesini engellemek ve bölgedeki Türk topçusunun, Seddülbahir ve civarına çıkarma yapacak askerleri rahatsız etmesine engel olmaktı. Buraya çıkarma yapacak Fransız kuvveti, 3.000'i aşkın asker ve 4 toptan oluşan bir sahra bataryası idi.

Kara harekâtı başladıktan sonra ilk iki gün Anadolu top ve bataryaları, hem Kumkale çıkarması sebebiyle “tespit” edilmeleri yüzünden hareketsiz kalmaları ve hem de beş noktadan yapılmış olan çıkarmanın oluşturduğu Seddülbahir bölgesindeki belirsizlik aşamasında aktif olamamaları doğal sayılmalıdır. Nitekim Genelkurmay'ın görüşü de aynı doğrultudadır:

“Bu hengâmede Anadolu obüs bataryalarından umut edilen bir yardım ve destekleme yapılamamıştı. Ateş menzili İntepe bataryaları için elverişli idi. Fakat Boğaza giren Agamemnon muharebe gemisiyle Kumkale'yi saran Fransız filosunun sol kanat gemileri İntepe topçusunu baskı altına almış bulunuyordu. Ara sıra Kerevizdere istikametinden ateş sesleri duyulmakta, gemiler arasında su sütunları kaldıran birkaç mermi taburun yalnız bırakılmadığını göstermekteydi.”¹¹¹

“Müstahkem Mevki Komutanlığı, 210/22 mm.lik kısa namlulu iki ağır topu İntepe mevzilerine yerleştirmiştir. Boğaza giren düşman gemilerinin Seddülbahir cephesini yandan ateşe tuttukları görülmüş, Erenköy obüs grubunun bu gemilere baş edememesi üzerine böyle bir tedbir düşünülmüştü...”¹¹²

“Daha önceki günlerde tekrarlandığı gibi, bugün (1 Mayıs 1915) de bazı hafif su üstü kuvvetleri Boğaz'da dolaşp mayın hatlarımıza yanaşmak istedilerse de; Müstahkem Mevki set bataryaları ve diğer ağır bataryaların müdahalesiyle püskürtüldüler.”¹¹³

Kumkale sahiline yapılan çıkarma günü akıntı ile uğraşan ve duraklayan fili-ka gruplarına İntepe'deki bataryalardan topçu ateşleriyle az çok zayıt verildi. Prince George, ağır ve orta topçu barajları altında tutulan bu kahraman bataryalar çok güç şartlar altında ateş görenlerine devam ederek bir filikayı batırdılar ve kafilelerin erken düzenlenebilmesine fırsat vermediler. Su üstü hareketlerini bir dereceye kadar karıştırdılar.”¹¹⁴

111 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978, s. 232. (Bu eser Genelkurmay Çanakkale Cephesi II nci Kitap olarak kısaltılacaktır.)

112 A.g.e., s.322.

113 A.g.e., s.340.

114 A.g.e., s. 51, 56.

Muallim Fuat, çocuklar için hazırladığı kahramanlık hikâyeleri gündemli *Kumkale Muharebeleri ve Kahraman İntepe Topçuları* adlı eserinde:¹¹⁵

“...Çanakkale’de Kumkale Muharebesi başlayıp biteli tam bir hafta oluyor bugün! (s.2)

Bir haftadan beri ben bir takım askerle beraber Kumkale’deyim. Deniz kıyısında bir evin içinde.

İntepe, bizim sağ gerimizde, bize bir saat uzakta, Kumkale’den Çanakkale’ye giden yol ile sahil arasındadır.

İntepe’de birkaç topumuzla bir avuç kahraman topçumuz vardır bizim!

Bunlar, bu bir avuç kahraman topçular, Boğaz’ın karşı sahilinde Seddülbahir ci-varında düşmanın yürüyüş kollarını filan görürlerse icabına göre bir top bazen birkaç top atıyorlar, İntepe’den. Fakat yaman top atıyorlar. Karşımızda duran büyük zırhlı ise bu bir veya birkaç topa karşı birkaç yüz topa mukabele ediyor.

Hem de delirmiş; kudurmuş gibi mukabele ediyor İntepe’ye. (s.4-5)

Güney Grup Komutanlığı, 4 Haziran 1915 günü 9 ncu Tümen’e gönderdiği emirlerin sekizinci maddesinde, Anadolu topraklarının neye göre hareket ettiği açık bir şekilde anlaşılır. “Topçu, ancak taraflar göğüs göğüse geldikten sonra ateşiyle piyademeze yardım edecektir....Düşman mevziinin gerilerinin düşman tarafından takviyelerini ateş altına alacaktır.”¹¹⁶

Seddülbahir Sağ Kanat Bölge Komutanlığı’nın Anadolu topçusundan istekleri içinde, “düşman topçusu Harapkilise sırtındaki düşman eline geçen ilk siperi ateş altına aldığından topçumuzun buraya ateş etmesi” de vardır.¹¹⁷

1 nci Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa, 5 Temmuz 1915 sabahı başlatacağı hücumla ilgili, keşif sonrası verdiği emirlerin iki maddesinde şu ifadelerle yer vermişti: “Topçu, İngilizlerin taarruzunun farkına varıp ateş açmaya başlamasıyla ateşe başlayacaktı. Topçu, kıyı boyunca Zığındere vadisini ve İngiliz mevzilerinin gerilerini dövecekti.”¹¹⁸

İkinci büyük çıkarma ihtimali olarak hâlâ Anadolu yakasını gören Ordu Komutanı Liman Paşa, “.... Bu taarruzda donanmasının bir bölümünü kullanarak bir taraf-

¹¹⁵ M. Fuat, *a.g.e.*, s.2, 4-5, 20.

¹¹⁶ ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-16, F. 1-67.

¹¹⁷ ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-16, F. 1-68.

¹¹⁸ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt 3 ncü Kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı*, Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1980, s. 192. (Bu eser *Genelkurmay Çanakkale Cephesi III ncü Kitap* olarak kısaltılacaktır.)

tan mevzilerimizi gemi toplarıyla döverken, diğer yandan Anadolu bataryalarımızın Yarımada'nın güney bölgesine etkili katılışına engel olabilmek için, Anadolu kıyıları ve özellikle İtepe, Kumkale bataryalarımızı¹¹⁹ ateş altına alacaktır¹²⁰ şeklinde düşüncesini ortaya koymaktadır.

30 Kasım 1915'te Seddülbahir bölgesinde şiddetli savaşlar olmuştur. Seddülbahir bölgesindeki çarpışmalara Anadolu'daki bataryalarımız da katılmıştır.¹²¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, Çanakkale Cephesi'ndeki çarpışmalarda günü gününe Anadolu tabya ve bataryalarının ortaya koyduğu hizmeti aktarmıştır.¹²²

119 Muallim Fuat, *Çanakkale'de İtepe Topçuları* adlı kitabında:

"İtepe topçularının faaliyetleri hakkında verdiği bilgilerin yanı sıra Kumkale'den Seddülbahir'deki düşman ordugâhına yapılan top baskını anlatılmaktadır: Bir gece toplar, tekerleklerine paçavra sarılmış vaziyette sessiz sedasız atlar yerine topçu askerler tarafından çekilerek Kumkale sahiline taşınır. 12 top arabası Kumkale'nin deniz kıyısındaki kale gerisine yan yan dizilir. Bir süre sonra 12 toptan çıkan mermiler Seddülbahir'deki düşman ordugâhına gürültülerle düşmeye başlar. Toplam 120 top atılmıştır. Neden sonra gemiler projektörlerle Kumkale ve civarını tararlar. Ancak toplar Kumkale'den çoktan gitmiştir. Bunun üzerine gemilerden İtepe'ye mermi yağar. Zira düşman burunun dibindeki Kumkale'den atılan topları görmemiştir. Çünkü onlar, 'körün değneği bellediği gibi' o da İtepe'yi bellemiştir. (s.20)

Oysa İtepe'deki toplarımız Seddülbahir'deki düşman ordugâhını zaten tutmamakta, İtepe buraya yan gelmekte ve uzak düşmektedir. Ancak gemiler sabaha kadar İtepe'ye yağmur gibi top yağdırmıştır.

Sabah olduğunda Seddülbahir'deki düşman karargâhının harabeye döndüğü anlaşılır. Kumkale'deki askerlerimiz ise sabaha kadar İtepe'deki toplarımızın vaziyetini merak ederler. Sabah olunca dürbünle bakılınca İtepe'ye bir şey olmadığı anlaşılır. Dürbün başındaki askerlerimizden biri bu durumdan duyduğu sevinci şöyle haykırır: "İtepe sağ! Bir şey olmamış İtepe'ye." (s.22-25)

120 ATASE Arşivi, No. 4/8748, Kls. 3474, Dos. H-14, F. 10-7.

121 Nazmi Bey, a.g.e., s.115.

122 4 Nisan 1915 BOA, DH. EUM. VRK, 14/85; 8 Nisan 1915 BOA, HR. SYS, 2109/13; 20 Nisan 1915 BOA, HR. SYS, 2110/1; 29 Nisan 1915 BOA, HR. SYS, 2110/3; 5 Mayıs 1915 BOA, HR. SYS, 2323 /1; 2 Mayıs 1915 BOA, HR. MA, 1125/44; 12 Mayıs 1915 BOA, HR. MA, 1127/4; 14 Mayıs 1915 BOA, DH. EUM. VRK, 14/100; 15 Mayıs 1915 BOA, HR. MA, 1124/76; 12 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1127/19; 13 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1131/1; 10 Temmuz 1915 BOA, DH. EUM. VRK, 25/36; 8 Haziran 1915 BOA, DH. EUM. VRK, 25/25; 15 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1131/35; 17 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1131/52; 19 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1131/73; 21 Haziran 1915 BOA, HR. MA, 1132/24; 28 Haziran 1915BOA, HR. MA, 1133/3; 29 Haziran 1915BOA, HR. MA, 1133/20; 1 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1133/58; 4 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1134/7; 6 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1134/24; 7 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1134/36; 10 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1134 /65; 11 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1134/8; 12 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1134/98; 14 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1135/24; 17 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1135/56; 19 Temmuz 1915 BOA, HR. MA, 1135/78; 22 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1136/28; 23 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1136/35; 24 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1136/50; 30 Temmuz 1915BOA, HR. MA, 1137/21; 14 Ağustos 1915 BOA, HR. MA, 1139/20; 01 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1141/57; 05 Eylül 1915 BOA, HR. MA, 1142/8; 01 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1142/42; 17 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1141/5; 22 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1144/6; 23 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1144/22; 29 Eylül 1915BOA, HR. MA, 1144/83; 04 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1145/37; 08 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1142/45; 09 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1146/15; 10 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1146/37; 14 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1155/36; 24 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1147/81; 26 Ekim 1915BOA, HR. MA, 1148/12; 01 Kasım 1915 BOA, HR. SYS, 2099/10; 03 Kasım 1915BOA, HR. MA, 1155/49; 04 Kasım 1915BOA, HR. MA, 1144/107; 13 Kasım 1915BOA, HR. MA, 1155/50; 03 Aralık 1915BOA, DH. EUM. VRK, 25/50; 22 Aralık 1915BOA, HR. MA, 1152/62;

Arşiv belgelerinde tabya ve bataryaların adları şu şekilde yer almaktadır: “Anadolu bataryalarımız”, “İntepe bataryalarımız”, “Kumkale bataryalarımız”, “Erenköy bataryalarımız”, “Karantina bataryalarımız”, “Çakaltepe bataryalarımız”, “Halileli bataryalarımız”, “Eskikale bataryalarımız”...

Bu adlar bazen mevki olarak da aktarılır: “Anadolu sahilindeki bataryalarımız”, “İleri sürülen bataryalarımız”, “Mestur sahil bataryalarımız”, “Boğaz’da Anadolu bataryalarımız”, “Anadolu Boğaz bataryalarımız”...

Türk tabya ve bataryalarının karşılaştığı bombardımanlardan da bahsedilir: “Boğazın methal civarındaki bataryalarımıza”, “Çanakkale Boğazı haricinden methal civarındaki bataryalarımıza”, “Boğaz methalinde ileri bataryalarımıza”, “Boğaz methali civarından”, “Anadolu kısmındaki bataryalarımıza”, “methal civarındaki bataryalarımızı”, “İleri bataryalarımıza karşı düşmanın birkaç zırhlısı başarısız ateş etmiş”, “İntepe ve Orhaniye’yi bombardıman etti”, “Bataryalarımıza ve avcı siperlerine karanlık basıncaya kadar binlerce mermi endahat ettiklerine mukabil bir zabıt ile üç asker hafifçe yaralandı”, “Boğaz’ın methal civarındaki bataryalarımıza dün de düşman gemileri tarafından bombardıman edildi”, “Denizde düşman gemileri pek uzaklardan methal civarındaki bataryalarımızı fasılalı fakat tesirsiz bombardıman etti”.

Ayrıca tek tek tabya ve bataryaların olağanüstü başarıları aktarılmaya çalışılır: “Seddülbahir’deki düşman ordugâh ve mevzilerini etkili bir şekilde taciz eden ileri bataryalarımız”, “Anadolu sahilindeki bataryalarımız Seddülbahir’deki düşman iskeleleriyle ordugâhlarına tesirli ateşler etmektedir”, “Düşman kayıplarını ikmale gelen iki taburluk kadar kuvvet dün ileri sürülen bataryalarımızın etkili ateşleriyle perişan şekilde dağıtılmıştır”, “Zırhlılar methalden Boğaz’a girmeye teşebbüs etmişlerse de mükerreren karşıt ateşlerimizle uzaklaştırılmıştır”, “İntepe’deki bataryamız Seddülbahir’deki iskele ile ordugâhını muvaffakiyetle bombardıman etmiş ve yangın müşahade olunmuştur”, “Morto Limanı’na gelip bombardımana başlayan bir zırhlı Anadolu bataryalarının endahatı üzerine çekilip gitti”, “Anadolu sahilindeki bataryalarımız Seddülbahir’deki düşman iskeleleriyle ordugâhlarına tesirli ateşler etmektedir”, “Seddülbahir’de düşman ordugâhıyla topçu mevzileri sahil bataryalarımızın muvaffakiyetli ateşleriyle dövülmektedir. Düşman bu netice ile topçu mevzilerini tebdile mecbur olmuştur”, “Çanakkale sahil bataryalarımız dünkü kara muharebesine iştirak eden düşman zırhlılarına ve Seddülbahir’deki bataryalarına epey hasar vermiştir. Anadolu sahilinde bir bataryamız Majestic sisteminde bir zırhlıya dört mermi isabet ettirmiş, zırhlı hemen methali terk etmiştir”, “İleri sürülen bir bataryamız Seddülbahir’de bir düşman bataryasının toplarını tahrip etmiştir”, “Anadolu bataryalarımız dün düşman gemilerinin mukabelesine maruz kalmaksızın Seddülbahir’de düşman mevziine muvaffakiyetli ateşler açmıştır”, “Hemen her gün bataryalarımızın müessir endahatlarına maruz kalan

düşman dün bu bataryalarımız üzerinde uçurduğu uçaklarıyla yedi bomba atmış ise de hiçbir muvaffakiyet elde edememiştir”, “Sahil bataryalarımız Seddülbahir’de düşman topçularıyla kıtalarını ve tayyare hangarlarını bombardıman ettiler”, “Anadolu sahil bataryalarımızın endahıyla Tekke Burnu civarında bir düşman cephaneliği ber-hava edilmiştir”,

Çanakkale Boğazı’na girmeye ve ilerlemeye çalışan her türlü su üstü aracı derhal vurulmaya, uzaklaştırılmaya çalışılır: “Taraflımızdan atılan bir mermi bir taharri se-finesine isabetle yangın vukua getirmiş”, “Çanakkale Boğaz’a yaklaşmak isteyen düş-man mayın arama-tarama gemilerinden biri, bataryalarımızdan atılan mermi isabeti neticesi Kumkale açıklarında batmıştır”, “Seddülbahir burnunda sahilin mestur kısım-larına çıkarak gizlenen düşman kuvveti Anadolu sahilindeki bataryalarımızın ateşleri altında barınamayacak vaziyette kalmışlardır”, “Dün bu bataryalarımıza şiddetle ateş açan Fransız Dördüncü Henri Zırhlısı’na on mermi isabet etmiştir”. “Kerevizderesi civa-rına sokularak sol cenahımıza ateş eden düşman torpido muhriplerinden ikisi Anadolu sahil bataryalarımızın isabetli ateşleri üzerine Boğaz’dan firar ettiler”.

Müttefiklerin Anadolu topçusuna bakışına da kısaca değinmek gerekirse:

General Hamilton 3 ncü Kirte muharebesinin üçüncü günü 7 Haziran 1915’te iki gün önce üzgün ve kırgın olarak ayrıldığı Seddülbahir bölgesine gelmişti. Bu güne ait anılarında özellikle Türk topçularının kendisini şaşkınlık içinde bırakan il-ginç bir hareketine yer vermişti¹²³:

“Kamptan erken ayrılıp Seddülbahir bölgesine gittim. Türk esirlerle Mısırlı Arap İşçi Taburlarına inşa ettirilen ve kum torbalarından yapılmış rıhtımda General Wallace ile karşılaştım. Wallace Genel Haberleşme Müfettişi olarak atanmıştı. W plajı bölgesine vardığımda, 29 ncü Tümen mevzilerine doğru yürürken, beni Hunter Weston, General de Lisle ve General Dolan karşıladı. Bu sırada Asya yakasındaki Türk bataryaları, etrafı bombardıman ediyordu. Öğle yemeğinden sonra General Gourand’un genel karargâhını da ziyaret ettim.

Köy boyunca yürürken heyecanlı bir manzara izledik:

Türk topları, namlularını, hayvan yemi yüklü bir Fransız taşıt gemisine (Annam gemisi) çevirmişlerdi. Geminin kaptanı, Alman denizaltısı tehlikesine karşın ce-saret gösterip yoluna devam etmiş ve Mondros limanında boşaltma yerine V plajına demirlemişti. Fakat demir yerine varıncaya kadar aldığı isabetlerden ötürü gemide yangın çıkmıştı. Muhriplerle mayın tarama görevi yapan balıkçı gemileri yardıma koştular. Yangın kontrol altına alındı. Ardından kendi maki-neleriyle hareket edip buradan ayrıldı.

Ben buna şaşıtm: Türkler, birkaç mermi daha atsalardı, gemi muhakkak ba-

123 İan Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, İstanbul 1915, s.167-168.

tacaktı. Ama atmadılar. Türkler, ateşlerini durdurmuşlardı nedense! Hâlbuki gemi tutuşmuş, baca gibi tütüyordu. Nedense Türkler değeri biçilmez ödülü almaktan vazgeçmişlerdi.”

Çanakkale muharebelerinde Fransız kuvvetleri karargâhında bulunmuş olan Charles Roux da, aynı olayı Hamilton’un hikâyesine benzer biçimde anlatmış; yazısının sonunu şöyle bağlamıştır:¹²⁴

“Annam gemisi tutuştuğu sırada, Gouraud, General Hamilton, General Hunter Weston, Braith Waite konuşmaktaydılar.

Anadolu bataryalarından çektiğimizi, İngilizlere göstermek ve ispat etmek için bundan uygun bir fırsat ve örnek olamazdı. Nitekim generaller, konuşmalarını bir süre keserek kaleden yangını seyrettiler.”

11 Haziran 1915 tarihinden itibaren yeni bir çıkarma'nın gelişmesi halinde, Erenköy-Yenişehir bölgesinde mevzilenen Türk topçularının Yarımada'daki İngiliz ve özellikle Fransız birliklerine yaptığı taciz ateşleri önlenecekti.¹²⁵

General Hamilton'u topçu ve özellikle cephane yetersizliği çok kaygılandırıyor-du. Türklerin Asya yakasındaki ağır bataryalarının susturulması önemliydi.¹²⁶

83 Rakımlı Tepe muharebelerinde (21-22 Haziran 1915) Türk topçu ve makineli tüfek ateşleri karşısında ağır kayıplar veren Fransız birlikleri, bütün gayretlerine rağmen Türk mevzilerine girememişti.¹²⁷

General Gouraud 30 Haziran 1915 günü Kutsibey Tepesi mevziini ele geçirmeye karar verdi. Bu sırada Suffren zırhlısı Anadolu kıyısındaki Türk bataryalarını ateş altına almak suretiyle taarruzu endirekt olarak destekleyecekti. General aynı gün komuta yerinden dönerken seyyar hastanede tedavi edilen bu günün yaralılarını ziyaret etmek istemiş; bu amaçla karargâhtan hastaneye dönerken Anadolu yakasındaki Türk bataryalarından gelen bir mermi Menzil Komutanı Albay Etyevan ile birlikte Generalin geçmekte olduğu yola düşmüş ve General Gouraud yaralanmıştı.¹²⁸

Türk topçuları, Temmuz ayının ilk haftasında Seddülbahir kesimlerindeki İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin cephe ve gerileri için büyük tehlike oluşturmaya başlamıştı. Özellikle Anadolu yakasındaki Türk topçuları, Yarımada'da Fransız birlikleri-

¹²⁴ Charles Roux, *Çanakkale Seferi*, İstanbul 1921, s. 98.

¹²⁵ *Genelkurmay Çanakkale Cephesi III ncü Kitap*, s. 113.

¹²⁶ *A.g.e.*, s.110.

¹²⁷ *A.g.e.*, s.125.

¹²⁸ Roux, *a.g.e.*, s. 120.

ne hiç rahat vermiyordu. Hele; General Gouraud'nun buradan atılan mermilerden biriyle yaralanması, Fransızların morali üzerinde büyük ölçüde yıkıcı etki yapmıştı. Bu Türk topçularının Seddülbahir'deki İngiliz ve Fransız mevzilerine ve gerilerine yandan etkisi olması, büyük kayıp vermelerine neden oluyordu. Ayrıca Yarımada'nın güney ucunda, birlikleri dinlendirecek kampların kurulması imkânı yoktu. Dar bir alanda demir levhalarla örtülü dinlenme siperi yapabilmişlerse de bunlar, topçu ateşinden korunmaya yetmiyordu.¹²⁹

Açık arazide taarruza kalkan Fransız kıtaları, Türk topçusunun şarapnel ateşleri altında ağır zayıt vererek ilerlemeye başladılar. Sağdan taarruza katılan Chatham taburunun harekâtı gelişmedi.¹³⁰

12 Temmuz günü Kanlıdere'nin doğu yamaçlarından ilerleyen İngilizler, Türk topçularının 16.15'te başlattığı şiddetli ateş ve yandaki erlerin bombalarla hücumu sonunda ele geçirdiği siperlerin bir kısmını boşaltmak zorunda kalmıştı.¹³¹

Sonuç

Çanakkale cephesinde her an nice kahramanlıklar yaşanmıştır. Bazen bu kahramanlıkların içinde çoğu zaman ikinci planda imiş gibi görünen Çanakkale Anadolu yakası Erenköy, İntepe, Karantina, Çakaltepe, Çamlık, Kumkale, Orhaniye, Cevat Paşa, Halileli ve Eskikale topları ve topçularının öyle özverili hizmetleri vardır ki; onlara da hak ettikleri yeri tahsis etmek, tarihçinin en temel görevlerinden biridir.

Araştırmada ATASE ve BOA arşiv malzemeleri, Genelkurmay Başkanlığı'nın Çanakkale konulu üç cilt eseri ve diğer anı nitelikli kaynaklarda yararlanılmıştır.

Cephedeki diğer tabyaların yanı sıra, en az beş-altı farklı yerde konuşlandırılmış Boğaz girişindeki Anadolu tabya ve bataryaları, Çanakkale muharebelerinin her bir aşamasında İtilafların bir taraftan su üstü kuvvetlerinin Boğaz'ı geçme teşebbüslerine karşı, muharebelerin sonuna kadar, neredeyse bir yılı aşkın, görevler ifa etmiştir. Diğer taraftan mayın arama ve tarama amaçlı tecavüzî davranışlarına karşı sürekli tetikte olunmuş, hiç vakit kaybedilmeden bu görev de hakkıyla yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Kara muharebelerine bakıldığında, kayıp verilerine göre, arazinin düz ve savunmasız olması sebebiyle, kuzey bölgesine kıyasla en az iki kattan daha fazladır. Durumun bu kadar kritik olduğu Seddülbahir bölgesinden gelen emirler doğrultusunda

129 Genelkurmay Çanakkale Cephesi III ncü Kitap, s. 234. 192.

130 A.g.e., s. 244.

131 A.g.e., s. 253.

–yine tüm yıla yakın– sıcak, soğuk, gece gündüz demeden, pek çok isabetli atışlar gerçekleştirmiş olması, Anadolu tabya ve bataryalarının hizmetinin kıymetini ne kadar artırdığı da ortadadır.

Tüm bu hizmetleri yapan kahraman topçularımız aynı süreç içerisinde Boğaz girişinden gelen ve çok tahribat veren sayısız bombardımana da göğüs ermek zorunda kalmışlardır.

Yukarıdaki bahsedilen olağanüstü hizmetlerin yanı sıra daha az top mermisi harcamaya, karşı tarafın kaynaklarını azaltmaya zorlama, moral ve motivasyonunu bozma amaçlı pek çok farklı metotlar da başarılı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birisi de sahte bataryalardır. Pek çok arşiv belgelerinde, anı kitaplarında geçen, Anadolu ve Gelibolu Yarımadası Boğaz girişi sırtlarına yerleştirilen kara barut kullanılan, şiddetli sesler ve kesif dumanlar çıkaran, çoğu soba borularından yapılmış sahte bataryalar, İtilaf donanmasını defalarca yanıltmış, onları kendi üzerine çekmeyi başarmış, sık sık yer değiştirerek, sürekli savaş gemilerinin ateşlerini dağıtmış, onlara çok cephane sarf ettirmiş ve böylece öteki bataryaların tahrip olmasına engel olmuştur.

Karşı tarafın Anadolu topraklarının tacizleri ile ilgili çaresizliklerini bir defa daha tekrarlamakta fayda vardır:

Çanakkale muharebelerinde Fransız kuvvetleri karargâhında bulunmuş olan Fransız Charles Roux, yazısının sonunu şöyle bağlamıştır: *“Anadolu yakasından atılan mermiler sebebiyle tutuşan hayvan yemi taşıyan Annam gemisini seyrederken, Albay Gouraud, General Hamilton, General Hunter Weston, Braith Waite konuşmaktaydılar. Anadolu bataryalarından çektiğimizi, İngilizlere göstermek ve ispat etmek için bundan uygun bir fırsat ve örnek olamazdı. Nitekim generaller, konuşmalarını bir süre keserek kaleden yangını seyrettiler.”*

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

1) Genelkurmay ATASE Arşivi

- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-25, 1-56.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 118, Dos. 555, F. 16-4.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-26, 1-27.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-37.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-6.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-15.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-51.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-9.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-9, 1-20.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-52.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-42.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-47, 1-50.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-50, 1-51.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5, 1-6.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 4, 4-4.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 13, 1-15.
- ATASE Arşivi, No. 1/1725, Kls. 5636, Dos. H-1, F. 1, 1-3.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-57, 1-58.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2-5, 2-6.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 2.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-5.
- ATASE Arşivi, No. 4/8748, Kls. 3474, Dos. H-14, F. 10-7.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-3, F. 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-11, F. 1-18, 1-19.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-11, F. 1-19, 1-20.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 2, 3.

- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 1, F. 1-1, 1-3.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 70, F. 1-1.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-51.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-30, 1-33.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-52, 1-59, 1-86.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-34, 1-43.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 3, F. 1-59, 1-95, 1-100.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4836, Dos. H-1, F. 1-26.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-127 A.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-21, 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 3964, Dos. H-7, F. 1-15.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-3.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-4.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-13.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-10, 1-11.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-13, 1-14.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-13, 1-14, 1-16.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21, 1-22.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-22, 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-6, 1-18.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 1-7, 1-8.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-67.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-51.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-54, 1-56.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-30, 1-33.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4836, Dos. H. 7, F. 1-61, 1-62, 1-64.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. H-69, F. 1-11.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-46.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-63.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-68.

ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-81.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-84.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-85.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-88.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-90, 1-92.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-90, 1-91.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-53.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-54.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-57, 1-58.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-61, 1-62, 1-64.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-16, F. 1-67.
ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-16, F. 1-68.
ATASE Arşivi, No. 7/2328, Kls. 5653, Dos.1, F. 1-20.
ATASE Arşivi, No. 7/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95.
ATASE Arşivi, No. 7/1831, Kls. 5775, Dos. H-1, F. 1-8.
ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5640, Dos. H-9, F. 1-2.
ATASE Arşivi, No. 7/6968, Kls. 5675, Dos. 1, F. 1-44.
ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-4.
ATASE Arşivi, No. 7/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8.

2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH. EUM. VRK, 25/50.
BOA, DH. EUM. 3. Şb, 4/37.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/87.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/100.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/85.
BOA, DH. EUM. VRK, 25/36.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/72.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/74.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/76.
BOA, DH. EUM. KLH, 5/24.
BOA, DH. EUM. VRK, 25/25.
BOA, DH. EUM. VRK, 14/85.
BOA, DH. EUM. VRK, 25/6.

BOA, DH. EUM. VRK, 14/69.

BOA, DH. EUM. VRK, 25/4.

BOA, HR. SYS, 2109/13.

BOA, HR. SYS, 2110/1.

BOA, HR. SYS, 2110/3.

BOA, HR. SYS, 2323/1.

BOA, HR. MA, 1125/44.

BOA, HR. MA, 1127/4.

BOA, HR. MA, 1124/76.

BOA, HR. MA, 1155/72.

BOA, HR. MA, 1127/19.

BOA, HR. MA, 1131/1.

BOA, HR. MA, 1131/35.

BOA, HR. MA, 1131/52.

BOA, HR. MA, 1131/73.

BOA, HR. MA, 1132/24.

BOA, HR. MA, 1133/3.

BOA, HR. MA, 1133/20.

BOA, HR. MA, 1133/58.

BOA, HR. MA, 1134/7.

BOA, HR. MA, 1134/24.

BOA, HR. MA, 1134/36.

BOA, HR. MA, 1134/65.

BOA, HR. MA, 1134/8.

BOA, HR. MA, 1134/98.

BOA, HR. MA, 1135/24.

BOA, HR. MA, 1135/56.

BOA, HR. MA, 1135/78.

BOA, HR. MA, 1136/28.

BOA, HR. MA, 1136/35.

BOA, HR. MA, 1136/50.

BOA, HR. MA, 1136/64.

BOA, HR. MA, 1137/21.

BOA, HR. MA, 1139/20.

BOA, HR. MA, 1141/57.
BOA, HR. MA, 1142/8.
BOA, HR. MA, 1142/42.
BOA, HR. MA, 1141/5.
BOA, HR. MA, 1144/6.
BOA, HR. MA, 1144/22.
BOA, HR. MA, 1144/83.
BOA, HR. MA, 1145/37.
BOA, HR. MA, 1142/45.
BOA, HR. MA, 1146/15.
BOA, HR. MA, 1146/37.
BOA, HR. MA, 1155/36.
BOA, HR. MA, 1147/81.
BOA, HR. MA, 1148/12.
BOA, HR. MA, 1155/49.
BOA, HR. MA, 1144/107.
BOA, HR. MA, 1155/50.
BOA, HR. MA, 1152/62.
BOA, HR. MA, 1119/33.
BOA, HR. MA, 1120/81.
BOA, HR. MA, 1123/38.
BOA, HR. SYS, 2109 / 11.
BOA, HR. MA, 1123/66.
BOA, HR. SYS, 2099/10.
BOA, HR. SYS, 2109/12.
BOA, İ. HB, 1333. Ca/36
BOA, Y. PRK. ASK, 115/6.

Araştırma ve İncelemeler

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt 3 ncü Kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı*, Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1980.

- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.V, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1. Kitap (Haziran 1914-25Nisan 1915)*, Ankara 1993.
- Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya), *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, İzmir 2004.
- Corbet, Julian, Çev: Ali Rıza Seyfi, *Harekât-ı Bahriye, C. II, Matbaa-i Bahriye*, İstanbul 1926.
- Hamilton, İan, *Gelibolu Günlüğü*, İstanbul 1915.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, C.VIII*, İstanbul, ty.
- Muallim Fuat, *Kumkale Muharebeleri ve Kahraman İntepe Topçuları*, Resimli Su Basımevinde, Anadolu Türk Kitaphanesi Yeni Nesle Harp Hatıraları 2, Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul 1932.
- Roux, Charles, *Çanakkale Seferi*, İstanbul 1921.
- Selahattin Adil (Yayına Hazırlayan: Enver Koray), *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul 1982.
- Çakır, Ömer, "Muallim Fuat'ın Hatıralarında Kumkale Muharebeleri ve Kahraman İntepe Topçuları", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2. Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, 31 Ağustos 2007 - 2 Eylül 2007, Çanakkale. 2. Troas Bölgesi Değerlendirme Sempozyumu Kitabı*, Çanakkale 2007.
- Karaca, Ali, "Şanlı Zafer'e Giden Yol İçin Asırlarca Süren Bir Emek Çanakkale Boğazının Tahkimi (1655 – 1915)", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, 85. Yılında Atatürk ve Çanakkale Savaşları Sempozyum Bildirileri 23 – 24 Mart 2000 Çanakkale*, Çanakkale 2001.
- Sayılır, Burhan, "Erenköy ve Çevresinde Çanakkale Savaşları'ndan Tarihi Varlıklar ve Bugünkü Durumu", *1. Uluslararası Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, 26 Ağustos 2006, İntepe/Çanakkale 2006*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2006.

Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri*

Lokman ERDEMİR**

Özet

Bir cephede başarı ya da başarısızlık, birliklerin durumu ve lojistik hizmetlerinin ikmali ile de ilgilidir. Cephedeki askerin her türlü ihtiyacının temini, yaralananların tedavisi ve belki her şeyden önemlisi cephe gerisinde kalan yakınlarının unutulmaması zaferin ardındaki önemli amillerdendir.

Birkaç yıl öncesine kadar Balkanlarda hazin bir şekilde mağlup olan bu asker şimdi cephede bir destan yazmaktadır. Bu destanın askerlerin kahramanlıkları üzerinden anlatılması, sadece hakikatin bir kısmının ifadesidir. Oysa memleket insanı muharebeler sırasında cephedeki asker gibi kendisine terettüp edenleri yerine getirmeye çalışmış, bu amaçla ferdi veya dernekler vasıtasıyla cephedeki askerler ve geride kalanlar yakınları için yardımdan geri kalmamıştır. Devletin sadece kendi imkânları ile temini, mevcut Osmanlı ekonomisinin durumu da düşünüldüğünde ihtimal dışı olan birçok alanda halk kendine düşeni layıkıyla yerine getirmiş; yardım kampanyaları düzenlemiş, gerektiğine emeğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, İstanbul, Dernek, Kadın, Yardım

Relief Efforts in Istanbul During the Battle of Gallipoli

Abstract

Success or failure in a front depends on the situation of the troops and the supply of logistical services. Fulfillment of the needs of the soldiers in the front,

* Bu makale, *Sebepler ve Sonuçları ile Çanakkale Savaşları: Sosyal Tarih Açısından*, adlı (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008) doktora çalışmamızın "Yardım Faaliyetleriyle" ilgili başlıklarının yeni belge ve bilgilerle genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; lokmanerdemir@hotmail.com

treatment of the wounded soldiers and perhaps most important of them all, the remembrance of their relatives left behind are among the important factors of victory.

After the victory won by the nation at the Dardanelles, one of the forgotten matters was this issue. These soldiers, who suffered a bitter defeat only a few years ago at the Balkans, now showed a legendary defense at the front. The telling of the story of this legend from the viewpoint of the valor of the soldiers is the expression of only a part of the truth. In fact, the countrymen tried to be incumbent just like the soldiers in the front and they did not hesitate to help the soldiers in the front and their relatives left behind via personal ways or associations. On many fields in which the empire was insufficient due to its poor economic conditions, the people did their best, organized aid campaigns and labored when necessary.

Keywords: Battle of Gallipoli, Istanbul, Association, Woman, Aid

Giriş

1915 yılında sadece Çanakkale Cephesi'nde sıkıntılar yaşanmamıştır. Hayatın idamesinin erkekler üzerine tesis edildiği bir toplumda savaşın etkisi, başta İstanbul olmak üzere bütün Anadolu'da hissedilmiştir. Bir yandan da ilan edilen seferberlik¹ gereği 20'sinden 45 yaşına kadar insanların silahlaltına altına alınmasının etkisi kendisini iktisadi hayatta gösterecektir.

Ayrıca bir savaşın kazanılması, askeri gücünün keyfiyeti yanında bu kuvvetin ikmalî ile de ilgilidir. Askerin giyeceği elbisesinden ayağındaki postalına varıncaya kadar tüm ihtiyaçlarının temini cepheye başarı için büyük önem arz etmektedir. Zira yaraların tedavisi için gerekli hazırlıklar yapılmış olmalı, asker de geride kalan yakınları için endişe içinde olmamalıdır. Bu hususlar, Çanakkale Muharebeleri sırasında ihmal edilmemiş, gerekli tedbirler resmi veya sivil olarak alınmaya çalışılmıştır.²

1 "Berri ve bahri kuvva-yı askeriyeimizin kısmen hâl-i seferberiyeye vaz'ı hususuna irâde-i seniye sâdır olmuştur." *İkdam*, 21 Temmuz 1330 [3 Ağustos 1914], s. 1; "Seferberliğe dâhil evvelki gün duvarlara ilâk edilen beyannâmeler", *Tasvîr-i Efkar*, 22 Temmuz 1330, [4 Ağustos 1914], s. 1.

2 5. Ordu birliklerin lojistik ikmalî, ordu teşkilinden üç gün sonra 27 Mart'ta 1 ve 2. Orduların menzîl teşkilatlarından faydalanılarak kurulan 5. Menzîl Teşkilatı tarafından yapılmıştır. Cephenin ikmalî için henüz yeni kurulmuş olmasına rağmen 5. Menzîl, üzerine düşeni en iyi şekilde yapmıştır. Onlarca işe ve cephane nakliye kolları ile cepheye ihtiyaç malzemelerini taşıırken cepheden de yaralı ve hastaları yaralı nakliye kolları vasıtasıyla sargı yerlerine veya menzîl hastanelerine ya da Ağaderesi ve Akbaş İskelesi'ndeki nakliyat hastanelerine nakletmiştir. ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), Kls. 182, Dos. 781, Fih. 1; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), C. 5, 3. Kitap: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1980, s. 525.

18 Mart Deniz Savaşı³ sonrası İngiltere ve müttefikleri Çanakkale Boğazı'nı karadan geçmek için 25 Nisan 1915⁴ sabahı çıkarma harekâtına başlamışlardır. Bu tarihi müteakip birkaç gün içinde cephe gerisinde de büyük bir hareketlik yaşanmış, Gelibolu Yarımadası'ndan⁵ mevcut hastanelerin yeterli gelmemesi üzerine İstanbul'a binlerce yaralı nakledilmeye başlanmıştır.⁶ Gelen yaralıların ihtiyaçlarının temini gerekmektedir. Halk bu duruma bigâne kalmamış, gerek önceden yapılan planlar çerçevesinde gerekse ihtiyaç duyulduğu hallerde millet kendi inisiyatifi ile yardım için seferber olmuştur.

Yardım Cemiyetleri

Çıkarmadan hemen sonra İstanbul'a nakli yapılan binlerce yaralı ile birlikte yeni sıkıntılar baş göstermiştir. Bu süreçte mevcut ve yeni kurulan onlarca yardım cemiyeti faaliyetleri ile cephe ve cephe gerisinde görülen sıkıntılara bir çözüm bulmaya çalışmış, binlerce askerin yardımına koşmuş, geride kalan şehit çocukları ve yakınlarını da himaye etmiştir.

Bir kısmı Balkan Muharebeleri (1912–1913) sırasında kurulan bu cemiyetler aslında kendileri için yeni bir hizmet sahası bulmuşlardır. Üyelerinin çoğunluğunu

3 Çanakkale Savaşı denilince zihinlerde 18 Mart gelmektedir. 18 Mart 1915 İngiltere ve müttefikleri Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nı denizden geçmeye teşebbüs ettiği en son tarihtir. Aslında bu muharebeye tam olarak deniz savaşı da denemez; bir taraftan donanmanın diğer taraftan kara topçusunun olduğu karşılıklı top atışları ile cereyan eden muharebedir.

4 3 Kasım 1914 günü Boğaz girişi tabyalarına denizden İngiliz donanmasına ait gemilerin ilk bombardımanı ile birlikte başlayan süreç 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nın zorlanması ile devam etmiştir. 18 Mart boğaz geçilemeyince İngiltere müttefikleri Fransa ile Çanakkale Boğazı'nı geçmek için Gelibolu Yarımadası'nın işgalini gerekli görmüştür. 25 Nisan 1915 sabahı Gelibolu Yarımadası'nda daha sonra Arıburnu olarak isimlendirilecek Kabatepe sahilinin kuzeyine, Bolayır sahil ile Seddülbahir bölgesinde beş ayrı sahile, Anadolu tarafında ise Kumkale ve Beşiçe sahillerine askeri birlikler çıkarılmıştır. Muharebeler, ağırlık noktası olacak Arıburnu ve Seddülbahir'den en son birliklerin çekildiği 9 Ocak 1916 sabahına kadar devam etmiştir. Çanakkale Muharebeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı) *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı* C. 5, 1-3. Kitaplar

5 İngiltere ve müttefikleri Fransa denizden Çanakkale Boğazı'nı geçemeyince karadan geçmek için hazırlıklara başlayacağı istihbaratının alınması üzerine Osmanlı Genelkurmayı 24 Mart'ta 5. Orduyu kurmuştur. Cephe komutanlığını ise o sırada Alman Askeri Heyeti başkanı Liman Von Sanders'i atamıştır. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914- 25 Nisan 1915)*, C. 5, 1. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1993, s. 217; Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s. 77.

6 30 Nisan 1915 günü sadece Akbaş Nakliyat Hastanesi'nden İstanbul'a üç gün boyunca yapılan yaralı nakil miktarı 3.556 kişidir. ATASE, Kls. 2426, Dos. 65, Fih. 1-3; Fevzi Çakmak, günlüklerinde Haydarpaşa İskelesi'ne 30 Nisan'da 470 yaralının, 4 Mayıs'ta ise 700 yaralının geldiğinden bahsetmektedir. Nülüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, İstanbul 2002, c. 1, s.317-318; Çanakkale'den ilk yaralı nakli hususunda İngiliz gazetesi The Daily Telegraph'ın Atina özel muhabiri ise 29 Nisan Perşembe günü, altı hasta nakil vapurunun Çanakkale'den 8.000'e yakın yaralı getirdiğini belirtmektedir. The Daily Telegraph, 5 Mayıs 1915, s. 1.

kadınların oluşturduğu bu cemiyetler⁷ erkeklerin dahi yapamayacağı hizmetleri ifâ etmiştir.

Bu cemiyetlerin başında Hilâl-i Ahmer⁸ ve Müdâfaa-i Milliye⁹ cemiyetleri gelmektedir. Balkan Muharebeleri (1912-1913) sırasında Rumeli'den hicret eden muhacirler arasındaki yetim ve himayeye muhtaç kızları korumak için Besim Ömer Paşa'nın desteği ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde kurulan Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi¹⁰ de hizmetleri ile kendinden sıkça söz ettirmiştir.¹¹ Bu hanımlardan bazıları hastanelerde hastabakıcı¹² olarak çalışırken bir kısmı da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin idaresi altındaki Darussınaa¹³ vasıtasıyla önemli hizmetler ifa etmişlerdir.¹⁴

Diğer yardım kuruluşları genellikle bu iki cemiyet ile birlikte faaliyette bulunmuşlardır. Bunların en önemlisi, maksadı karlı ve kızgın hudut boylarında vazifelerini yapan askerlerin ihtiyaçları ile zaruret içinde kalmış ailelerine ve çocuklarına yardım etmek olan Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'dir.¹⁵ Bu zor günlerde önemli hizmetleri olan bir diğer cemiyet ise yine Balkan Muharebeleri sıra-

7 Türk Yurdu dergisinde bu cemiyetlerin sayısı yedi olarak verilmektedir. Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti" *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 [21 Ekim 1915], Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

8 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1331)* (OHACS), İstanbul 1335, s. 7; "12 Ağustos 1876'da Tıbbiye Mektebi salonunda yapılan toplantıda sembolün kırmızı haç yerine ay olması kararı alınmış, bu kararın bütün devletlerce tanınması için Cenevre'deki Kızılhaç Genel Merkezine başvurulmuştu." Bkz. Seçil Akgün-Murat Uluğtekin; "Hilâl-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1995, s.117.

9 Cemiyet, kuruluşu ile ilgili çeşitli tarihler olsa da Balkan Muharebeleri sırasında 1 Şubat 1912 [19 Kanunisanı 1328] yılında kurulmuştur. Nazım H. Polat, *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, s. 19.

10 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, faaliyetlerini daha da yaygınlaştırmak ve Osmanlı kadınları arasında faaliyet göstermek amacıyla Hanımlar Heyeti oluşturma kararı almıştır. Önce Başkadın Efendi Kâm-res Hanım himayesinde kadınlar arasında bir yardım komisyonu oluşturulmuş daha sonra da 20 Mart 1912 tarihinde "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi" kurulmuştur. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertib Edilen Takvim II*, 1332, s.141.

11 Akgün; Uluğtekin, s. 159.

12 *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877-1949*, Ankara, 1950, s. 43; Doktor Yakob, "Türk Kadınlarının Hastabakıcılığı", *Türk Yurdu*, 16 Temmuz 1331 [29 Temmuz 1915], yıl 5, sayı 88, s. 186.

13 Balkan Muharebeleri sırasında İstanbul'a akın akın gelen muhacirlerden gelinlik çağına gelmiş, kimsesiz kalmış genç kızları, biçare ihtiyar kadınları ve yetim çocukları korumak ve onlara bir geçim kaynağı teşkil amacıyla Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin teşebbüsü üzerine, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin beş yüz lira sermaye ile Hanımlar Merkezi'ne bağlı olarak 25 Temmuz 1329 senesinde Cağaloğlu'nda Mahmudiye Caddesi'nde ufak bir odada kurulmuştur. *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Darussınaası*, İstanbul 1339, s. 4-5.

14 *Türkiye Kızılay Derneği*, s.32, 43.

15 Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan cemiyetin başkanlığını Nuriye İsmail (Canbolat) yapmıştır. *Takvim II*, s. 53-54; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991, s. 93; Serpil Çakır, (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994, s. 55; Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını: (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 42.

sında kurulan Esirgeme Cemiyeti'dir.¹⁶ Esirgeme Cemiyeti'nden ayrılan Behire Hak-
kı Hanım'ın, kendi şahsî gayretleriyle Divân-ı Umûmiye civarında bir yurttta, Türk
kızlarına bıçkı-dikiş kursu vermek maksadı ile kurduğu Türk Kadınları Bıçkı Yurdu
Cemiyeti de kendinden muharebeler boyunca söz ettirmiştir.¹⁷ Ayrıca başkanlığını
Halide Edip'in yaptığı 1908 yılında kurulan Teâlî-yi Nisvân Cemiyeti,¹⁸ Cemiyet-i
Hayriye-yi İslâmiye¹⁹ ve İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti²⁰ de muharebeler sırasın-
da aktif olmuşlardır. Bu cemiyetler dışında ismini burada zikretmediğimiz birçok
cemiyet de yardım faaliyetlerinde ya da yaralıların tedavisinde faal olmuştur.

Cephe Gerisinde de Seferberlik

Kesin bir gruplandırma yapmanın güçlüğüne rağmen bu faaliyetler, nakdi ve aynı
yardımlar şeklinde iki ayrı başlık altında anlatılmaya çalışılacaktır. Böylece yardım-
ların daha iyi anlaşılması sağlanırken gösterilen gayretlerin emek boyutu da gözler
önüne serilmiş olacaktır. Zira öğrencisinden toplumun ileri gelenlerine kadar her-
kesin yaralılara gösterdiği ilgi, alaka ve özellikle İstanbul hastanelerindeki gazilere
yapılan yardımlar ile ziyaretler bu çerçevede büyük önem arz etmektedir.

Nakdi Yardımlar

25 Nisan çıkarma gününü müteakip birkaç gün içinde İstanbul'a binlerce yaralı-
nın nakli yapılmıştır. Önceden yapılan planlama çerçevesinde Hilal-i Ahmer Cemiye-
ti tarafından tesis edilen²¹ hastanelerle birlikte açılan hastane sayısı 52'ye ulaşmıştır.²²
Bu çerçevede bu hastanelerin tefrişi ve yaralıların ihtiyaçlarının temini önemli bir
sorun haline gelmiş, günün gazetelerinde de genişçe yer almıştır. Şehirde, bu duruma

16 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], yıl 5, sayı 96, ss. 270-271.

17 Çakır, s. 45; Kurnaz, s. 84; Tiğince Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*, İstanbul: Bilim Teknik, 1998, s. 87.

18 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 [21 Ekim 1915], Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

19 *Sabah*, 27 Nisan 1331 [10 Mayıs 1915], s. 1; *Sabah*, 14 Mayıs 1331 [27 Mayıs 1915], s. 1.

20 1913 yılında Melek Hanım tarafından yerli üretimi artırmak ve yerli malı kullanımını teşvik için ku-
rulan bu cemiyet, Müslüman kadına terziliği öğretirken yerli kumaş üretimini artırmak suretiyle milli
iktisat politikasını takip etmiş bunun için ise milli bir moda oluşturmak istemiştir. Çakır, s. 55; Oktar,
s. 84-85.

21 OHACR, s. 9, 10; Türkiye Kızılay Derneği, s. 28; Nil Sarı; Zuhâl Özyayın "I. Dünya Savaşı'nda Os-
manlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, İstanbul, 20-21 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, s. 161.

22 ATASE, Kls. 2480, Dos. 398, Fih. 1-5; Başka bir kaynakta İstanbul'da açılan hastanelerin sayısının
toplamı 47 olarak verilmektedir: Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cum-
huriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara 2000, s. 242.

bigâne kalınmamış, yaralıların İstanbul'a geldiği ilk günlerde harekete geçerek gerek bireysel gerekse kurumsal olarak kampanyalar düzenlenmeye başlanmıştır. Amaç açıktır: Cepheden gelen binlerce askerin en temel ihtiyaçlarının temin edecek nakdi yardımı toplamak ve ilgili yerlere teslim etmektir.

Osmanlı Bankası memurları, açtıkları yardım defteri vasıtasıyla topladıkları paraları hastanelerin yastık, yatak çarşafı, derece, tükürük hokkası, tabip gömleği, yemek nakline mahsus emaye kova, emaye güğüm, muşamba, ameliyat masalarına örtü, terlik gibi ihtiyaçların temininde kullanmışlardır.²³

İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Divanyolu'nda açtığı hastaneye Hariciye Nezareti'nde oluşturulmuş yardım komisyonu 40, Kadın Efendi ise 20 Osmanlı Lirası bağışta bulunmuştur.²⁴ Tıp Fakültesi'nde Kenan Efendi isimli bir kişinin organizesinde dolaştırılan yardım sandığında toplanan 180 kuruşluk nakdi yardım Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim edilmiştir.²⁵ Pazar esnafı da bu günlerde duyarlı davranmıştır. Ayıntab ahalisinden Pazarbaşızâde Mahmud Nuri Efendi, yaralıların yatak ihtiyacı için 30 Osmanlı Lirası bağışlamıştır.²⁶

Yardımlar genellikle şehit yakınları ve yetimlerinin ihtiyaçlarının temini ve sıkıntılarının giderilmesi için verilmekteydi. Bu hususta cemiyetler arasında organizatörlük vazifesini ise Müdafaa-i Milliye Cemiyeti yapmıştır. Cemiyet, bu maksat için özel bir şube de açmış, Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ndeki "*Vatanın selâmet ve i'lâsını ve milletin hayat ve mevcudiyetini müdâfaa eden kahraman ordunun nâsiyesi pak ve bülent her fert cansiperane karşı vicdanlarımıza terettüp eden şükran o kadar büyük ki, 'Onlar için canlarımız feda.' demekle bile bilemeyiz ki, bu borcun büyüklüğü gösterilebilmiş olsun*" ve "*Vatan ve milletin müdâfaasında asker vazifesini bilirken geri kalan kısmı lakayt ve atıl duramaz.*" şeklindeki ilanlar ile de yardım kampanyası başlatmıştır. Kampanyada sınırdaki askerlerle bir şekilde meşgul olunduğu belirtilerek şehit düşenlerin evlâtları ve yakınları ile de meşgul olunmasını istemiştir. Bir gün sonra ise gazete, bu kampanya çerçevesinde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nden gelen teşekkür yazısını neşretmiş, padişahın 800 Osmanlı altını verdiği ilk teberruât (bağış) listesini de yayınlamıştır.²⁷

23 *Sabah*, 21 Mayıs 1915, [8 Mayıs 1331], s. 4; "Gazilerimiz İçin", *Sabah*, 16 Mayıs 1331 [29 Mayıs 1915], s. 4; "Gazilerimiz İçin" *Sabah*, 24 Mayıs 1331 [6 Haziran 1915].

24 "Türklük Şu'unu: İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti", *Türk Yurdu*, 24 Eylül 1331 [7 Ekim 1915], Yıl 5, Sayı 93, s. 244; Teberruât-ı Hamiyetmânde", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1331, [24 Haziran 1915], s. 2.

25 Bu bağış makbuzu için bakınız ek 1.

26 "Mecrûh Gazilerimiz İçin", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Mayıs 1331 [3 Haziran 1915], s. 3.

27 "Şehitlerimizin Çocukları Milletimizin Evlatlarıdır.", *Tasvir-i Efkâr*, 25 Nisan 1331 [8 Mayıs 1915], s. 1.

Daha sonraki nüshalarında “*En büyük vazifemizden biri: eytam ve erâmil-i şühedâya (yetimler ve şehitlerin dul hanımlarına) muâvenet*” başlığı ile birlikte bağışta bulunan kurum ve kişilerin listesini yardım miktarları ile birlikte yayınlamaya devam etmiştir.²⁸ Sıkıntıların had safhada olduğu ilk günlerde toplanan yardım miktarını gösterir listeler hemen her gün ilk sayfada yayınlanmıştır. 1915 yazı sonuna kadar devam eden yardım kampanyasında toplanan miktar 330.275 Kuruş 30 Paraya ulaşmıştır.²⁹

Burada bu cemiyetlere üye hanımların aylık ödedikleri aidatları da ayrıca zikretmek gerek. Muharebeler sırasında yapılan yardımların büyük kısmı bir emeğin ortaya konması şeklinde yani aynı olmuştur. Özellikle muharebeler nedeni ile zorlaşan iktisadi şartlarda nakdî yardım yapmak her geçen gün daha da imkânsızlaşmıştır. Savaşın ağır şartları ve havaların soğumaya başlaması üzerine askerin kışlık elbiselere ihtiyacı başgöstermiştir. Bu ise paradan ziyade emeği gerektirmektedir. Ayrıca açılan onlarca hastanedeki ranzalardan yatak takımlarına kadar birçok malzemeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu malzemelerin temini için sadece para yeterli olmamakta, üretimi de gerekmektedir. Bu vazifeyi ise erkeklerin cephede olduğu bir zamanda kadınların yönetiminde olan yardım dernekleri yerine getirecektir.

Aynı Yardımlar

Yukarıda da belirtildiği gibi nakdî ile aynı yardımları birbirinden kesin hatlar ile tefrik etmek zordur. Aynı yardımın karşılığı bir bedel vardır. Bu ise hem para hem de o malzemenin üretimi için gerekli emektir. Bu nedenle aynı yardım başlığı altında, hamiyet sahibi kişilerin fiili emeklerinin de zikredileceğini belirtmek gerek. Düzenlenen sergiler, konserler ve benzeri faaliyetler bu nedenle aynı yardım başlığı altında belirtilmiştir.

Askerin Giyim ve Kuşamının Temini

Çanakkale Muharebeleri sırasında cephede askerin önemli ihtiyaçlarından biri de giyim ve kuşamı olmuştur. Çoğu zaman hızlı bir şekilde cepheye sevk edilen askerlerin bazı zamanlar mahalli kıyafetlerinin değiştirilme imkânı olmamıştır.³⁰ Askerin en çok ihtiyaç duyduğu malzeme ise yaklaşan kış şartlarında iç çamaşırı, yünlü çoraplar, avcı yelekleri, eldiven gibi malzemeler olmuştur.

28 *Tasvîr-i Efkar*, 26 Nisan 1331 [9 Mayıs 1915], s. 1.

29 *Tasvîr-i Efkar*, 2 Eylül 1331 [15 Eylül 1915], s. 1.

30 Selahattin Adil Paşa, *Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları: Hayat Mücadeleleri*, haz. Enver Koray, İstanbul 1982, s. 213; Kadir Ener, *Çanakkale'den Hatıralar*, İstanbul 1954, s. 27.

Askerin giyim ve kuşamından hastanelerde lazım olan çarşaf, hastabakıcı gömlekleri ve birçok malzemenin üretiminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne bağlı Dârussınaa'nın önemli hizmetleri olmuştur.³¹ Burada, yüzlerce hanım, geceli-gündüzlü gönüllü olarak çalışmak sureti ile³² çamaşır ve yatak takımı levâzımı hazırlamış, ordu için binlerce çorap, eldiven ve boyun atkısı örmüştür.³³ Darussına'da, giyim ve kuşamın yanında karyola, terlik, kundura, sedye, kazgan, uçluk, teneke, lamba, dolap, iskemle, koltuk değnekleri, maşrapa, tükürük hokkaları ve telden sargı yatakları gibi, ihtiyaç duyulan her şey ucuz bir şekilde üretilmiştir.³⁴

Dârussınaa, faaliyete geçmesini müteakip üç ay içinde 135.000 kat çamaşır hazırlamış, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir. Seferberlik başlangıcından itibaren hazırlamaya başladığı 60.000 adet avcı yeleğini de kısa sürede Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.³⁵ Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ise kendisine teslim edilen bu yardım malzemelerinden 10.494 gömlek, 10.494 don, 1506 terlik, 1.411 çarşaf, 1.612 entari, 2.112 hasta gömleği, 222 yatak, 214 yorgan, 170 yastık, 166 takke, 50 battaniye, 9 top Amerikan bezi, 17.331 çorap mendil, 5 karyola, 5.096 tas, 12 ibrik, 30 pamuklu hırka, 24 derece, 60 şırınga, 72 idrar şişesi, 133 emaye leğeni, 26 küvet, 156 maşrapa, 5.630 kaşık, 1.900 adet havlu, 15 sargı, 165 kilo sabun, 5.604 tabak toplamı 83.661 adet parçayı Hilâl-i Ahmer hastaneleri dışındaki diğer hastanelere 22 Mayıs itibari ile teslim etmiştir.³⁶ Ayrıca cemiyet Haseki Nisa Hastanesi'nde yatan yaralıları 200'er adet gömlek, don, entari ve yatak çarşafı göndermiştir.³⁷

Gelibolu Yarımadası'nda muharebelerin bütün şiddeti ile devam ettiği, başta İstanbul'da olmak üzere birçok yerde yeni hastanelerin açıldığı bu zamanda yukarıda zikredilen ihtiyaç malzemelerin tedarikinin yapılmasının zamanın şartları da dikkate alındığında büyük bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Hilâl-i Ahmer dışında kurucularının hanımlar olduğu diğer cemiyetler de ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti seferberliğin ilk günlerinde Üsküdar, Beylerbeyi ve Emirgân gibi çeşitli yerlerde açtığı dikiş, nakış ve el işleri yurtlarında ürettiği 1.500 çift yün çorapla, 1.450 adet avcı yeleğini Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.³⁸ Bu dikişhaneden elde edilen gelir ise, başka bir hayırdan, Divanyolu'nda cemiyet

31 "Harp Aylarında İstanbul: Hilâl-i Ahmer Ambarında", *Tanin*, 13 Haziran 1331 [26 Haziran 1915]; "Harb-i Hazır ve Hilâl-i Ahmer", *Sabah*, 28 Eylül 1331 [11 Ekim 1915], s. 1.

32 *Türkiye Kızılay Derneği*, s. 37, 39, 43.

33 *Dârussına*, s. 15; Akgün; Uluğtekin, s. 159.

34 "Harp Aylarında İstanbul: Hilâl-i Ahmer Ambarında", *Tanin*, 13 Haziran 1331 [26 Haziran 1915], s. 1.

35 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 [4 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 95, s. 259.

36 "Müdâfaa-i Milliye'nin Hediyesi", *Turan*, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 1.

37 *İkdam*, 24 Nisan 1331 [7 Mayıs 1915], s. 1.

38 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti" *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 [4 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 95. s. 260; Oktar, s. 84–85.

tarafından açılan hastanenin ihtiyaçlarının temininde kullanılmıştır.³⁹ Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti üyeleri ise 60 hastabakıcı gömleği satın alıp Mekteb-i Harbiye Hastanesi'ne bağışlamışlardır.⁴⁰

Açılan onlarca hastanede binlerce yaralının tıbbi malzeme dışında en önemli ihtiyaç duyduğu husus temiz çamaşır olmuştur. Bu ihtiyaç gazetelerdeki ilanlar ile karşılanmaya çalışılmıştır:

"B'il-cümle gazilerin ve özellikle yaralılar ve hastaların temiz çamaşıra büyük ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı temin için her müessese gibi Müdâfaa-i Milliye dahi çalışmakta olduğundan, eşya hediyesinde bulunacak hamiyet sahibi insanların bilhassa çamaşır hazırlaması ve bulundukları mahallî Müdâfaa-i Milliye şubesine makbuz mukabilinde teslim-i himmet buyurmaları ilân olunur."⁴¹

İkdam Gazetesi'nde çıkan bir haberde herkesin bu hizmete katılması istenmiştir. Dikilen çamaşırları görmek ve kumaştan arzu ettikleri kadar alarak bu numuneye göre hanelerinde biçip dikmek ve diktirmek sureti ile vatan hizmetinde bulunacak hanım efendilerin cumadan sonra her gün zevâli saat ondan öğleye ve öğleden sonra birden beşe kadar Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne müracaat etmeleri rica edilmiştir. Gazete haberlerinden de anlaşılacağı üzere, bu çağrılara zaman zaman da devam edilmiştir.⁴² İkdam Gazetesi'nin başka bir haberine göre ise Haziran 1915'te Eskişehir ahâlisi Hilâl-i Ahmer için 35.000 kat çamaşır dikip teslim etmiştir.⁴³

Hastanelerin Yatak Yorgan İhtiyacı İçin Kampanya

Hastanelere çevrilmek zorunda kalınan okullar ve diğer bazı resmi kurumlarda acil yatak ihtiyacı hâsıl olmuştur.⁴⁴ Bu konuda da cemiyetler seferber olmuş, mevcut imkânları yeterli olmayınca İstanbul halkına başvurmışlardır. İlanlarda yatak yardımı yapılması istenirken milletin hissiyatına da seslenilerek gelen yaralı gazilerin misafir olduğu, kültürümüzde önemli bir yerinin olduğu hatırlatılmıştır.⁴⁵

39 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti" *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 96, s. 269.

40 "Gazileri Ziyâret", *Sabah*, 22 Nisan 1331, [5 Mayıs 1915], s. 2.

41 "Müdâfaa-i Milliye'den", *Sabah*, 8 Mayıs 1331 [21 Mayıs 1915], s. 1; "Mecrûhine Çamaşır İhdârı", *Türân*, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 1.

42 *İkdam*, 18 Şubat 1330 [3 Mart.1915], s. 1.

43 *Tasvîr-i Efkâr*, 28 Mayıs 1331, [10 Haziran 1915], s.1.

44 1335-1919 Senesinde Mün'akid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Âid Merkez-i Umûmî Raporu (OHACR), s. 9-10; Türkiye Kızılay Derneği, s. 28; Nil Sarı; Zuhâl Özyaydın "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", II. *Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 20-21 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, s. 161.

45 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul hastanelerinde bulunan mecrûh gazilerimiz için yatak ve yorgan istiyor. Biliriz ki, İstanbul'da her aile yatak levâzımının noksanından şikâyet eder. Fakat bu hakiki

İkdam Gazetesi “Bugün Hilâl-i Ahmer, Dersaadet ahâlisini pek hayırlı ve aynı zamanda gayet elzem bir işe davet ediyor ve diyor ki... Zaten vatanı uğrunda her şeyini fedaya hazır olan ahâlimizi teşvik için bir kelime ilavesine bile lüzûm görmüyoruz.” hitabıyla da o gün yapılacak en hayırlı işin yatak yardımı olduğu belirtmektedir.⁴⁶ Hilal-i Ahmer Cemiyeti⁴⁷ yapılacak bu yardımların Kadıköy ve Üsküdar tarafındaki kiler için Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesi’ne, İstanbul tarafında ise, Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi’ne makbuz karşılığı teslim edilmesini istemiştir.⁴⁸

Bu talep İstanbul halkı tarafından kabul görmüş, ferdi ve kurumsal olarak yatak ve levazımı için aynı yardımlar yapılmıştır. Şirket-i Hayriye (Şehir Hatları Vapur İşletmesi) yaralı gazilere 150 battaniye hediye etmiştir.⁴⁹ Osmanlı Bankası memurları Pangaltı Menzil Hastanesi’ni ziyâret ederek kırk dokuz adet yatak çarşafı ve yirmi beş adet yastık hediye etmişlerdir.⁵⁰

Çanakkale müdafaasında mecrûh olan gazilerimizin İstanbul’a gelmesi üzerine Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemiyeti yurt öğrencileri ve müdire Melek Hanımefendi kendi aralarında yardım toplayarak şeker, çikolata, sigara ve saire almışlar ve hastaneleri ziyâret ederek mecrûhlara dağıtmışlardır. Mecrûhların çoğalmasından yatak takımlarına ve diğer eşyaya ihtiyaç ziyadeleştikinden yurt tarafından 273 parça eşya ve 33 takım yatak tedarik olunarak Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’ne yardım olarak teslim edilmiştir.⁵¹

Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi kendisine yapılan yardımların raporlarını Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne bildirmiştir. Bu raporlarda yardıma yapanların isimleri ile yardımın cinsi ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

bir noksandan bir yoksulluktan ziyade Osmanlıların misafirperverlik namına besledikleri hüsn-ü tatmine muvaffak olmayan bir varlığa ait bir şikâyetten ibarettir. Aile kadınları, muhterem valide-lerimiz yataktan bahsedildikçe “benim iki misafirim de gelmez mi?” cevabıyla ihtiyaçlarının hangi noktaya taalluk ettiğini gösterirler. İşte biz şimdi o muhterem anaların şefik vicdanlarına hitâb ediyoruz. Kendilerine diyoruz ki, misafirleriniz geldi. Hem de mecrûh! Sizin güller gibi temiz arzunuzu, hânûmânınızı, evlatlarınızı, huzur ve istirahatınızı muhafaza etmek için kapunuzda vuruşup paralandılar! Osmanlı kadınları! Hilâl-i Ahmer’e yatak gönderiniz!”, “Mecrûhlarımıza Yatak”, *Sabah*, 25 Nisan 1331 [8 Mayıs 1915], s. 1.

46 “Hilâl-i Ahmer’e Muavenet”, *İkdam*, 24 Nisan 1331 [7 Mayıs 1915], s. 1.

47 Cağaloğlu Hilal-i Ahmer Hastanesi’ne yapılan yardımlar belirli dönemlerle cemiyetin merkezine bildirilmiştir. Bu belgelerde yapılan yardımlar listeler halinde yazılmıştır. Mutat tutulan bu listeler zamanında bu işlere verilen önemi göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. KA (Kızılay Arşivi) 520/6.

48 “Hilâl-i Ahmer Merkezi Umûmisi’nden”, *Tasvîr-i Efkâr*, 26 Nisan 1331 [9 Mayıs 1915], s. 1.

49 *Tasvîr-i Efkâr*, 23 Mayıs 1331 [5 Haziran 1915], s. 2.

50 *Sabah*, 8 Mayıs 1331 [21 Mayıs 1915], s. 4.

51 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî’deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], yıl 5 sayı 96, s. 270-271.

Sergi, Konser ve Piyangolar

Nakdî ve aynî yardım faaliyetlerinde cemiyetlerin başı çektiği yardım organizasyonları ise, çeşitli vesilelerle tertip edilen sergi (kermes), konser veya piyango-lardır. Konser, eğlence programları, müsamere, tiyatro veya sinema gösterimlerinden sonra piyangolar çekilmiş, elde edilen gelirler de yaralılar menfaatine harcanmak için Müdafaa-i Milliye veya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne teslim edilmiştir.

Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiyye'nin yaralıların menfaatine tertip ettiği piyango-nun çekilişinin Şişli Buminti Caddesi'ndeki İnâs Mektebi'nde cuma günü yapılacağı bildirilmiş, bilet alarak bu çekilişe iştirak ile vatanına karşın “*şükran borcunu*” yerine getirmek isteyenlerin çekilişte hazır bulunmaları istenmiştir.⁵²

Bezm-i Âlem Vâlide Sultan Mektebi talebeleri, eğitimlerine devam ettiği Mustafa Necip Bey Numune İnâs Mektebi talebeleriyle birlikte bir sene boyunca dersler ve imtihanlar için hazırlayıp okul idaresine bıraktıkları yüzlerce parça ipek ve el işleri ile akabinde şehit çocukları için piyango çekilişinin yapılacağı bir sergi düzenlemiştir.⁵³ Bu piyangolu el işleri sergisinin çekilişi de iki ay sonra 28 Ağustos 1915'te yapılmış-tır.⁵⁴

Biçki Yurdu çalışanlarının hazırladığı sergide iki takım kostüm tayyör için dü-zenlenen piyango-nun geliri şehit çocukları adına Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlanmış,⁵⁵ kazanan 87 ve 469 numaralı biletlerin sahiplerinin ise kostümlerini Sultan Ahmet'teki Biçki Yurdu'ndan almaları istenmiştir.⁵⁶

Şişli Osman Bey Çiçek Bahçesi'ndeki Müslüman kadınlarının ileri gelenlerinden oluşan bir heyetin, Ziraât ve Ticaret Nâzırı Ahmet Nesimi Bey'in himayesinde dü-zenlediği gelirinin yaralılara bağışlandığı müzik müsameresinde, Lanke Bey idaresin-deki Ertuğrul Mûsikası'yla ince bir saz heyeti icrada bulunmuştur. Bazı eğlencelerin tertip edildiği, sinema gösteriminin de olduğu bu müsamerenin bilet fiyatları 10 ve 20 kuruştan satılmıştır.⁵⁷ Bir buçuk ay sonra yine aynı yerde gelirinin Enver Paşa'nın

52 “Piyango”, *Tasvîr-i Efkâr*, 21 Mayıs 1331 [3 Haziran 1915], s. 3.

53 “Evlâd-ı Şüheda Menfaatine El İşleri Sergi ve Piyangosu”, *Tasvîr-i Efkâr*, 28 Haziran 1331 [10 Haziran 1915], s. 4.

54 *Sabah*, 10 Ağustos 1331 [23 Ağustos 1915], s. 1; *Tasvîr-i Efkâr*, 14 Ağustos 1331 [27 Ağustos 1915], s. 1.

55 “1331 senesi 10 Temmuzunda küşat edilen sergide, Türk Yurdu tarafından yapılan iki takım kos-tüm tayyör piyangoya konularak hâsıl olan 6.888 kuruşun 6.124 kuruşu evlâd-ı şüheda ianesi na-mıyla Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne tevdi olunmuş ve kalan 756 kuruş da Fındıklı harikinden (yangın) mus'ab olan üç çocuklu bir dul kadına verilmiştir.” Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 96, s. 270.

56 “Piyango”, *Sabah*, 17 Temmuz 1331 [30 Temmuz 1915], s. 2.

57 “Müsâmere-i Musikiye”, *Sabah*, 19 Mayıs 1331 [1 Haziran 1915], s. 3; “Müsâmere-i Fevkâl-âde”, *Tasvîr-i Efkâr*, 21 Mayıs 1331 [3 Haziran 1915], s. 3.

hemşiresinin de bulunduğu hanımlar tarafından idare edilen Maçka Hastanesi'ne bağışlanacağı Ertuğrul MüsİKası'nın katıldığı bir müzik müsameresi düzenlenmiştir.⁵⁸

Müsamerelerin yanında yaralılar menfaatine konserler de tertip edilmiştir. Gazetelerde 3 Haziran 1915 tarihinde Kadıköy Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi tarafından hazırlanan ve "*Mecrûh gazilerimizin şefkatli vâlidesi Hilâl-i Ahmer menfaatine*" başlığıyla ilan edilen konsere memleketin büyük sanatkârı Viyolonist Zeki Bey Efendi iştirak etmiş, , Lefke Bey ve Gümüş Kürdan Efendiler de refakat etmiştir.⁵⁹ Konserin 6.820 kuruşluk geliri ise Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîsi veznesine teslim edilmiştir.⁶⁰

Yardım faaliyetlerinden en ilginç ise, gelirinin Çanakkale'de şehit olanların yetimlerine ve kimsesizlerine tahsis edildiği Beyoğlu Gök Kaldırım'da, Alman Tatunya Cemiyeti'nin düzenlediği sinema ve bando gösterisi olmuştur. Bu gösterinin bilet fiyatları yarım, birinci mevki 20 kuruş, galeri ise 10 kuruş olarak belirlenmiştir.⁶¹

Ayrıca Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Cuma günü Gülhane Parkı'nda düzenlediği eğlence programının gelirini asker ailelerine yardım için tahsis etmiştir. Salıncakların, atlıkarıncaların ve hanımlarla beylere mahsus nişangâhların bulunduğu eğlencelere iştirak edenler, eğlenirken büyük bir hayra da iştirak etmiş olacaktırlar.⁶² Cemiyet, Gülhane Parkı'nda düzenlediği bu eğlencelerin aynısını Topkapı Parkı'nda da tertip etmiş, her iki eğlence programının da giriş ücreti bir kuruş olarak belirlenmiştir.⁶³

Çoğunluğunu hanımların oluşturduğu cemiyetlerin faaliyetleri sadece bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Bu hanımefendilerin hastanelerde gönüllü hastabakıcılık yapması, gerektiğinde kendi evini yaralıları açması gibi diğer fedakârlıkları ise ayrı bir araştırma konusudur.

58 "Şişli'de Osman Bey Çiçek Bahçesinde", *Sabah*, 11 Temmuz 1331 [24 Temmuz 1915], s. 1.

59 "Mecrûh Gazilerimizin Şefkatli Validesi Hilâl-i Ahmer Menfaatine", *Sabah*, 19 Mayıs 1331 [1 Haziran 1915], s. 3.

60 *Tasvîr-i Efkar*, 25 Mayıs 1331 [6 Haziran 1915].

61 "Hâsılat-ı Çanakkale: Eytam ve Erâmil-i Şühedâsı Menfaatine", *Sabah*, 1 Mayıs 1331 [14 Mayıs 1915], s. 4.

62 "Gülhane Parkı'nda Parlak Bir Gün", *Tasvîr-i Efkar*, 13 Haziran 1331 [26 Haziran 1915], s. 3.

63 "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti tarafından Topkapı Parkı'nda önümüzdeki bu cuma günü çocuklar için en son sistemde salıncaklar ile atlıkarıncalar ile hanım efendiler ile bey efendilere mahsus olarak mükemmel bir nişangâh ile tesmiye olunan top eğlenceleri hazırlanmış ve düzenlenmiştir. Bu eğlencelerin hâsılatı hudutlarımızı düşmana karşı muhafaza ve müdafaa etmek için arslanlar gibi cenk eden asker kardeşlerimizin ailelerine yardım gibi mukaddes bir emr-u hayra hasr olunmuştur. Hanım ve beylere bu eğlencelere iştirak ederek böyle bir emr-i mukaddes ve hayra muâvenette bulunacakları derkârdır. Duhuliye kemâfî's-sâbık bir kuruştur.", "Topkapı Parkı'nda Mütene Bir Gün", *Tasvîr-i Efkar*, 15 Haziran 1331 [28 Haziran 1915], s. 3.

Müstecip Onbaşı Denizaltısı'nın Ziyarete Açılması

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin faaliyetlerinin en önemlisi ise mürettebatı ile birlikte esir edilip Müstecip Onbaşı olarak isimlendirilen Fransız denizaltısı Turquoise'un ücret karşılığı ziyarete açılmasıdır. Cemiyet tarafından verilen ilânda “Çanakkale önünde mürettebatı ve ağabeytanı ile esir edilip Müstecip Onbaşı tesmiye edilen denizaltının bir iki güne kadar halkın ziyâretine Harbiye Nezâreti'nin izni ile açılacağı, varidâtının Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne verileceği...” bildirilmektedir.⁶⁴ Denizaltının ziyaret bedeli olan bir liralık biletlerin satışı ise şehrin önemli mağazalarından yapılmıştır. Denizaltının ziyareti için cuma ve cumartesi günleri hanımlara, müteakip pazar ve pazartesi ise erkeklere tahsis edilmiştir.⁶⁵

Posta Pulları ve Mektup Yazımı İçin Yardım Talebi

Savaşta yaralanıp yazamayacak durumda olanlar ya da okuma yazma bilmeyen gazilerin imdadına Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti yetişmiştir. Cemiyet, hastanelerdeki yaralıları zarf ve kâğıt hediye ederek okulların tatil olması sebebiyle müsait olan öğrencileri, semtlerindeki hastanelere başvurarak yaralıların mektuplarını yazmaya davet etmiştir. Cemiyet gönüllü olarak mektup yazacakların, kartpostal, kâğıt kalem, zarf gibi malzemeyi istenildiğinde Cağaloğlu'ndaki merkezden alabileceğini ve yazdıkları mektupları da postaya vermek üzere genel merkez binasına getirebileceklerini belirtmiştir.⁶⁶ Bu çağrıya icabet eden Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden bazı hanımlar ile Bezm-i Âlem Vâlide Sultânisi Sanayi-yi Nefîse kısmı öğretmen ve öğrencileri, okullarında tedavi edilen yaralıların, ailelerine gönderecekleri mektuplarını yazmışlardır.⁶⁷ Bu mektup yazanlardan Kenan Efendiye 20 adet mektup yazdığına dair vesikası da verilmiştir.⁶⁸

Tasvîr-i Efkâr'da çıkan bir haberde ise, şehit çocukları yararına mektup ve kartpostallara ilave pul yapıştırılması, bu hususta çıkarılan kanunun uygulanışı ile ilgili tedbir alınarak bir an önce yürürlüğe konması istenmiştir.⁶⁹ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de bayram günleri için hazırlattığı harp manzaralı kartpostallar ile yardım toplamıştır.⁷⁰

64 Tanin, 29 Teşrinievvel 1331 [11 Kasım 1915].

65 BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HR. MA, 1150/59.

66 Sabah, 7 Mayıs 1915, [24 Nisan 1331], s. 5; Tanin, 24 Nisan 1331 [7 Mayıs 1915], s. 5.

67 “Gazilerimizin Mektupları”, Sabah, 26 Nisan 1331, [9 Mayıs 1915].

68 “Bâlâda ismi muharrer efendinin mecrûhine (yaralıları) 20 adet mektup tahrir (yazarak) ederek dâhiliye müdiriyetine teslim ettiği tasdik olunur.” 26 Eylül 1331 [9 Ekim 1915] Heyet-i İdare Kâtibi. Bakınız ek 6.

69 “Eytam ve Erâmil-i Şüheda İçin”, Tasvîr-i Efkâr, 21 Mayıs 1331 [3 Haziran 1915], s. 3.

70 Sabah, 1 Teşrinievvel 1331, [14 Ekim 1915], s. 1; Tanin, 5 Teşrinievvel 1331 [19 Ekim 1915], s. 1.

Bir yıl sonra Servet-i Fünûn'da çıkan bir yazıdan da anlaşıldığı üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yardım toplama faaliyetlerine çıkardığı 10 ve 40 paralık resimli pullarla devam etmiştir.⁷¹ Halkı durumuna göre yardıma iştirake davet ederek, gönderecekleri mektup ve tezkerelerde resmî posta pullarının yanına bu pulları yapıştırarak yararlılar için bir yardımda bulunmak sureti ile vicdanen rahat olacaklarını, bu yardımların önemi ise *“Damlaya damlaya göl olur. Küçük fedakârlıkların muhassılası, küçük îânâtların yekûnu büyük olur.”* gibi ifadeler ile belirtilmiştir.⁷²

Çiçek Günlerinin Gelirleri

Hilâl-i Ahmer hanımlarının halktan yardım toplama faaliyetlerinden biri de “çiçek günü” adını verdikleri toplantılardır. Böylece halkın yardım faaliyetlerine daha fazla katılımını sağlamak amaçlanmıştır. Halkın çiçek almasını teşvik eden gazete ilanlarından biri de bayramın birinci günü verilmiştir. İlanlardaki *“Bir kahramanın ak alnı üstünde açılmış bir kırmızı yara gibi beyaz sinesinde kanlı bir hilâl ağlayan bu çiçekler için hepimizin vereceği küçük paralar toplanacak, birikecek; sargı, ilaç, gıda olacak. İstanbul kapılarını beklerken yaralanan askerlerimiz bunlarla şifa ve hayat bulacak.”* ifadeleri ile yardım toplamak için İstanbul halkının çiçek alması istenmiştir.⁷³

Hilâl-i Ahmer Kadınlar Takvimi çiçek gününü, kalplerdeki vatan sevgisinin ve yardım duygusunun ispat edilmesi için bir fırsat olarak görmektedir.⁷⁴ Cemiyetin çiçek satışından elde ettiği gelir 1913'te 549, 1914'de 1.518 Osmanlı Lirası olurken; 1915'de önceki yıla göre artış göstererek 2.255 Osmanlı Lirası olmuştur. 1916'da ise elde edilen gelir 1.450 Osmanlı Lirası'dır.⁷⁵ Özellikle, Çanakkale Muharebeleri'nin cereyan ettiği 1915 yılı çiçek satışından elde edilen gelirin yüksek oluşu halkın şehirlerindeki misafir yaralı gazilere olan ilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Yardım İçin Cihadiye Yüzükleri

Yardım toplama yollarından bir diğeri ise Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından piyasaya sürülen “cihadiye yüzükleri” olmuştur. Tanesi 5 kuruş olan bu yüzükleri, 9 Nisan 1915 tarihli gazete haberlerinde satın almak sureti ile cihada hem madden

71 Bu pul örnekleri için bakınız ek 3.

72 Mahmud Sâdık “Hilâl-i Ahmer Pulları”, *Takvim*, III, s. 78-85.

73 “Hilâl-i Ahmer Çiçeklerini Alınız”, *İkdam*, 30 Temmuz 1331 [12 Ağustos 1915], s. 1.

74 “Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü”, *Takvim*, II, s. 56.

75 *Takvim*, III, s. 72.

hem de manen katılmış olunacağı, yakında ise piyasaya sürüleceği bildirilmiştir.⁷⁶ Bu yüzükler yaklaşık bir ay sonra 4 Mayıs 1915 tarihli bir haberden de anlaşılacağı üzere satışa sunulmuştur.⁷⁷

Yardımlarda Asker Yakınlarının Gözetilmesi

Cemiyetler yardım toplarken şehit yakınlarının maddî ve manevî ihtiyaçlarının temini hususuna büyük önem vermişlerdir. Yapılan yardımlar, ya bizzat toplayan cemiyet tarafından ya da bir başka cemiyet vasıtasıyla ihtiyaç duyulan yere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Burada da tasnifin zorluğuna rağmen asker yakınlarına yapılan yardımları birkaç başlık altında incelemeye çalıştık.

Öncelikli olarak savaş meydanında savaşanların, geride kalan ailelerinin en büyük sıkıntısı maiyetlerinin temini olmuştur. Savaş nedeni ile zaten yeteri miktarda bulunmayan erzakın (yiycek maddesi) temininde sıkıntı yaşanmıştır. Ayrıca ailenin geçimini sağlayan erkeklerin cephede olması aileleri maddi olarak da büyük sıkıntılara sürüklemiştir. Yardım cemiyetleri bu hususa da duyarlı olmuş, imkânlarını bu amaçta kullanmışlardır.

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, bu güne kadar hükümetten ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nden aldığı veya kendisinin düzenlediği müsamere ve konserlerden elde ettiği 130.000 Osmanlı lirasından 120.000 lirasını ihtiyaç sahibi yaralı askerlerin aileleri ve şehit çocuklarının ihtiyaçlarının temini için kullanmıştır. Özellikle asker ailelerinden kimsesiz, yardıma muhtaç olanlara yapılacak yardımları cemiyet üyesi hanımlar evlerine kadar götürerek vermişlerdir.⁷⁸

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin yardımları günün gazetelerinde de genişçe yer almıştır. Cemiyet tarafından gazeteye verilen ilânlarda Üsküdar ve Kadıköy civarında yardım için polisten vesika almış ailelerin bu defa erzak alabilmesi için yanlarında tasdik mühürlerini de getirmeleri istenmiştir.⁷⁹ Cemiyet bir ay kadar sonra Kadıköy Şubesi vasıtasıyla asker ailelerine mensup 3.545 kişiye erzak dağıtmıştır.⁸⁰ Aynı gün cemiyetin Bebek Şubesi tarafından da asker ailelerine mensup 2.305

76 "CihadiyeYüzükleri", *Tanin*, 27 Mart 1331 [9 Nisan 1915]; "Cihadiye Yüzükleri" *Tasvîr-i Efkâr*, 27 Mart 1331 [9 Nisan 1915], s. 1.

77 "Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nden: Cihadiye yüzükleri bi'l-umûm Müdâfaa-i Milliye şubelerinden ve taliyelerinde Müdâfaa-i Milliye vesikalarını haiz mutemetlerle Mehmed Balcı Kardeşler, Mustafa Şamlı ve mahdumu ve Macid Mehmed Karakaş, Dilberzâde Kardeşler'de satılmakta olup, bunlardan ve şuûbatı merkeziye tarafından satış mahalli ittihaz edilüp..", "Hediye Tevzii", *Sabah*, 21 Nisan 1331 [4 Mayıs 1915], s. 1.

78 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 [4 Kasım 1915], yıl 5, sayı 95. s. 259.

79 "Asker Ailelerine Tevziât", *Tasvîr-i Efkâr*, 27 Mart 1331 [9 Nisan 1915], s. 2.

80 *Tasvîr-i Efkâr*, 30 Nisan 1331 [12 Mayıs 1915], s. 1.

kişiyi erzak dağıtımını yapmıştır.⁸¹ Ayrıca müracaat edilmesi hâlinde Ramazan ayında da erzak yardımına devam edileceği bildirilmiştir.⁸²

Asker ailelerine yardımda bulunan cemiyetler arasında İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti'nin de önemli bir yeri vardır. Mahallelerde asker aileleri arasında araştırma yaparak yardıma muhtaç olanlara yardım eden cemiyet, kirasını dahi ödeyemeyecek biçare ailelerin ev kiralarnı ödemiştir.⁸³

İstanbul halkı üç ayların girmesi ile birlikte hudut boylarında savaşı, memleketin hastanelerinde tedavileri devam eden gaziler ile esir düşen askerleri ihmal etmemiş, gelecek bayramı da düşünerek “*hediye paketi*” adı verilen bayramlık paketlerin hazırlığına başlamıştır. 55 kuruşa mal olan bu paketlerin içinde mendil, havlu, çorap, sabun ve şeker gibi malzemeler bulunmaktadır. İlanlarda Ramazan ayındaki reçel ve simit için ayrılan paralarının bir kısmının bu paketlerin hazırlanması için bağışlanması istenmiştir.⁸⁴

Asker ailelerine yardımlar yapılırken sembolik de olsa şehitlerin yetimleri unutulmamıştır. Yaklaşan bayram öncesi 350 kadar şehit evlâdına bayram elbiseleri hazırlamak ve onları bayramda eğlendirmek için gerekli meblağı toplamak üzere Müdâfaa-i Milliye ile teşrik-i mesâi eden Teâli-i Nisvân Cemiyeti (Kadınları Yükseltme Cemiyeti) 7 Ağustos 1915'te Şişli Osman Bey Gazinosu'nda gündüz ve gece hanımlara müsâmere tertip etmiştir. Katılımcıların evlerine rahat dönebilmeleri için gece yarısı İstanbul'a (sur içi) tramvay da tahsis edilmiştir.⁸⁵ Cemiyet yardım faaliyetlerine bayram süresince de devam etmiştir. Müdâfaa-i Milliye ve Teâli-i Nisvân Cemiyetleri şehit çocuklarını giydirerek bayram günü üzerlerinde “*şehit çocukları*” yazılı ipek kurdeleler göğüslerine takılmış olduğu halde Gülhane Parkı'na götürmüş, burada çikolatalar ikram edilen çocuklara bayramlarda yalnız olmadıkları, onların anne ve babalarının artık bu millet olduğu gösterilmiştir.⁸⁶

Çoğunluğu küçük kızlardan ibaret olan Mekâtib-i Vakfiye öğrencileri arkadaşlarını sevindirmek üzere kendi harçlıklarından topladıkları meblağı, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlamışlardır.⁸⁷ Bunlardan İsmihan Kaya Sultan Kızlar Vakfı Mektebi öğrencileri Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne şehit çocuklarının iânesi ve bayramlık yeni

81 *Tasvîr-i Efkar*, 6 Mayıs 1331 [19 Mayıs 1915], s. 1.

82 “Asker Aileleri İçin”, *Sabah*, 14 Haziran 1331 [27 Haziran 1915], s. 1.

83 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti” *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 [4 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 95, s. 259.

84 *Takvim*, III, s. 61-62.

85 “Müsâmere” *Tanin*, 19 Temmuz 1331 [30 Temmuz 1915], s. 1.

86 *Tasvîr-i Efkar*, 2 Ağustos 1331 [15 Ağustos 1915], s. 2.

87 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti” *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 [21 Ekim 1915], Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

elbiseler alınması için kendi harçlıklarından topladıkları 751 kuruş, 15 parayı teslim etmişlerdir.⁸⁸ Halkın şehit çocuklarına yardımları kesmemesi ve yardım şuurunun iyice yerleşmesi için üzerlerinde 'Yetimlere yardım ediniz.' ifadelerinin bulunduğu küçük bayraklar dağıtılmıştır.⁸⁹

Hastanelerde Yaralıların Ziyaret Edilmesi

Gelen yaralılar hastanelerde yalnız bırakılmamış, tedavileri devam ederken hastanelerde ziyaret edilerek, ufak da olsa ihtiyaçlarını gidermek, teselli ve maneviyatlarını yükseltme gayreti içinde olunmuştur. Bu ziyaretler sırasında, portakal, çorap, mendil, çiçek, kolonya gibi basit ama sembolik değeri yüksek hediyeler verilmiş, hal ve hatırları sorularak gazaları tebrik edilmiştir.

Ziyaretler, ferdi olduğu gibi cemiyetlerin organizesi ile de yapılmaktaydı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fatih ve Beyazıt Kulüpleri azalarından mürekkep bir heyet hastanelerde bulunan gazileri ziyaret ederek gazalarını tebrik etmiş, portakal hediye etmiştir.⁹⁰ Kadıköy Numune Mektebi öğrencileri muhtemelen Haydar Paşa İskelesi'nde Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesi'ne nakli yapılan yaralıları okul penceresinden görmüş, "kalplerinden gelen bir hissi hamiyetle" o an ceplerinde bulunan harçlıklarını toplayıp portakallar alarak öğretmenleri refakatinde yaralıları hastanede ziyaret etmişlerdir.⁹¹ Yine Davud Paşa Kız Mektebi öğretmen ve öğrencileri Cerrahpaşa Hastanesi'nde tedavileri devam eden yaralıları ziyaret ederek hal ve hatırlarını sormuşlardır. Yanlarında getirdikleri çiçekler, portakal, tütün, kolonya gibi hediyeleri takdim etmişlerdir.⁹² Bezm-i Alem Vâlide Sultânîyesi öğrencileri kendi okullarında tedavileri devam eden gazileri ziyaret ederek, birer paket sigara hediye etmişlerdir.⁹³

Asker Aileleri Yardımcı Hanımlar Heyeti ve Bıçkı Yurdu üyesi hanımlar hastaneleri ziyaret ederek yaralıların hal ve hatırlarını sormuşlardır. Bu ziyaretlerinde yaralılara bizzat portakal ve sigara hediye ederek mektuplarını yazmışlardır.⁹⁴

Maarif Nezareti ise oluşturduğu Hediye-i Harbiye adlı komisyonla İstanbul'un muhtelif okullarında açılan hastaneleri ziyaret ederek buralardaki gazilere portakal

88 *Sabah*, 28 Mayıs 1331 [10 Haziran 1915]; *Tasvîr-i Efkâr*, 28 Mayıs 1331 [10 Haziran 1915], s. 1.

89 Bakınız, ek 9.

90 "Gazilerimize Hediye" *İkdam*, 25 Nisan 1331 [8 Mayıs 1915], s. 2.

91 "Kadıköy Numune Mektebi Talebesinin Gazilere Hediyeleri" *İkdam*, 28 Nisan 1331, [11 Mayıs 1915], s. 1.

92 *İkdam*, 28 Nisan 1331 [11 Mayıs 1915], s. 1.

93 *İkdam*, 27 Nisan 1331 [10 Mayıs 1915]; *Sabah*, 10 Mayıs 1915 [27 Nisan 1331].

94 "Gazileri Ziyâret", *Sabah*, 22 Nisan 1331 [Mayıs 1915], s. 2.

dağıtmıştır. Ayrıca hastanelere kullanılmak üzere sargılık Amerikan bezi bağışlamışlardır.⁹⁵ Kartal kaymakamı da Tuzla Hastanesi'nde yaralılara beş kasa portakal hediye etmiştir. Tuzladaki Aydınli halkı tarafından hastanedeki yaralı gazilere mektep çocukları vasıtasıyla tütün ve mendil dağıtılmıştır.⁹⁶ Kadınlar Esirgeme Derneği de yaralılar menfaatine yaptıkları faaliyetle birlikte yaralıların ziyaretini de ihmal etmemiştir. Daruşşafaka Hastanesi'ni ziyaret ederek hastalara portakal ve bazı hediyeler vermişlerdir.⁹⁷

Bu ziyaretlerin belli saatler ve hastanelerde yoğunlaşması Hilâl-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin dikkatini çekmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul halkının hastanelerdeki yaralılara gösterdiği şefkat, merhamet, yakın ilgi ve getirdikleri hediyelere teşekkür ettikten sonra ziyaretçilerin çokluğu sebebiyle çıkan sıkıntıları gidermek ve hastanelerin idaresinde bir düzen sağlamak maksadıyla belirli saatlerde ziyaretlere izin verileceğini, ayrıca ziyaretçilerin münferit veya birkaç kişiyi geçmemesini istemek zorunda kalmıştır.⁹⁸

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ise ziyaretlerin sadece Gülhane, Haseki ve Beyoğlu'ndaki yakın hastanelere hasredilmesinin, diğer hastanelerdeki tedavileri devam eden kahraman gazilerin kalplerinde üzüntüye sebep olacağını, bunun ise hiçbir şekilde tasvip edilemeyeceğinden uzaktaki hastanelere de gidilmesi ve bu konuda gerekirse Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne başvurulması istenmiştir.⁹⁹

Gayrimüslim Halkın Yardım Faaliyetleri

Gayrimüslimlerin muharebelerinin diğer faaliyetler ile birlikte belirtilmesi onların bu husustaki himmetlerinin mevcutlar içinde tam bilinmemesine neden olacaktır. Bu nedenle ayrı başlık halinde incelenen bu faaliyetler de göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim vatandaşları içinde yaşadığı toplumdan farklı düşünmemiş,

95 “Gazilerimizi Ziyâret” *Sabah*, 5 Mayıs 1331 [18 Mayıs 1915], s. 1.

96 *Sabah*, 8 Mayıs 1331 [21 Mayıs 1915] s. 3.

97 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], Yıl 5, Sayı 96, s. 270-271; “Gazilerimize Hediye” *Sabah*, 14 Mayıs 1331 [27 Mayıs 1915], s. 1.

98 “..Her gün Hilâl-i Ahmer hastanelerine asâkir-i şâhâne için hedâyâ-yı muhtelif ile gelen ziyaretçilerin adedi şâyân-ı iftihar bir yekûna balığ olmaktadır. Cemiyetimiz züvvâr-ı muhteremeninifâ eyledikleri bu muavenetin hakikaten makbul olduğu ve hem intizâm-ı idareyi temin hem de ziyaretlerin iteshil etmeyi arzu ettiği cihetle, muhtelif hastanelerde muayyen saat, ziyâret tayin eylemiş ve bu saatlerde muhterem züvvârın kemal-i sühuletle dolaşabilmeleri için ancak münferiden veya bir kaç kişi birlikte vâki olacak ziyâretleri kabûle karar vermiştir. Muayyen olan saat haricinde veya müctemian gelecek olan züvvârın kabûlü hem hastanenin intizâmını, hem hastaların sıhhatini, hem de emr-i ziyâreti ihlal eyleyeceğinden ba'demâ bu saatlere dikkat olunmasını ve takım hâlinde gelinmemesini hamiyetli ahâlden rica eyleriz. “Gazilerimizi Ziyâret” *İkdam*, 25 Nisan 1331 [8 Mayıs 1915], s. 2.

99 *İkdam*, 27 Nisan 1331 [10 Mayıs 1915], s. 1.

yıllardır kader birliği yaptığı komşuların dertleri ile dertlenmişlerdir. Gayrimüslimlerin yardımları sade memleket içinden olmamış, yurt dışından da sefaretler vasıtası ile özellikle maddi yardımda bulunmuşlardır.

Hariciye Nezareti'nde oluşturulan yardım komisyonuna 1 Temmuz 1915'de yurt dışından gelen 10.000 Marklık yardım Hariciye Nezareti'ne, ilgili yerlere nakledilmek üzere teslim edilmiştir. Ayrıca komisyon toplanan paralardan hastanelerde kullanılmak üzere yatak, yorgan, çarşaf yatak kılıfı gibi esasta hastane levazımatı tedarik etmiştir.¹⁰⁰

Gayrimüslim vatandaşlar da kendi aralarında yardım toplamışlardır. Musevî cemaati Balat'taki kendi hastanesi Or-Ahaim'de yaralı gazilerin tedavilerini yapmanın yanında, topladığı 100 yataklık eşya bedeli olan 700 Osmanlı Lirasını hahambaşı vasıtası ile Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne teslim etmiştir.¹⁰¹ Haham Başî Hâyim Naûm Efendi Şişli Etfal Hastanesi'ni ziyaret ederek yaralıları çeşitli hediyeler vermiştir.¹⁰²

Osmanlı Devleti gayrimüslim vatandaşlarından Hristiyanlar da Muharebeler sırasında kendi cemaatlerini temsilen yardım faaliyetlerinden geri kalmamıştır. Bakırköy ahalisinden Karabet Yavruyan Efendi ile tüccardan Hayik Andonyan ve Takfor Aravyan Efendilerden oluşmuş bir heyet Bakırköy Ermenilerinden topladıkları beş bin sigara, on kilo çay, otuz beş kilo şeker ve yirmi beş kıyye üzüm ile Yedikule dışındaki Ermeni Hastanesi'nde bulunan yaralı gazileri ziyaret etmişlerdir.¹⁰³ Burada görüldüğü gibi gayrimüslim cemaat kendi hastanelerini yaralıları açmış tedavileri için gerekli masrafı da kendileri karşılamışlardır. Hastanelerini yaralıların tedavilerine açanlardan diğer cemaat ise Rumlar olmuştur. Savaş sırasında Yedikule'deki Rum Hastanesi'nde yaralıları tedavi edilmiştir.

İstanbul'da bulunan İsviçre tebaasına mensup hanımlar Balkan Muharebelerinde olduğu gibi, kurdukları bir komisyon vasıtasıyla Haseki Hastanesi, Cerrahpaşa Şehremâneti Hastanesi ile Çukurbostan Hastanesi ve İstihlâk-i Millî Kadınlar Cemiyeti Hastanesi'ndeki yaralıların ihtiyacını temin için sargı bezi, çamaşır ve elbise yardımında bulunmuşlardır.¹⁰⁴ İstanbul'daki Amerikan Sefirinin hanımı Madam Morgenthau da, Taşkışla Hastanesi'nde tedavileri süren yaralıları ziyaret etmiştir.¹⁰⁵

100 BOA, HR, SYS, 2174/2, 110-111. Bu dosyada yardım teslim evrakları ve toplanılan paranın harcama vesikalarını ihtiva eden birçok belge vardır.

101 "Hilâl-i Ahmer'e Teberruat", *Tasvîr-i Efkâr*, 24 Mayıs 1331 [6 Haziran 1915], s.1

102 "Gaziler Arasında: Hilâl-i Ahmer Hastahanesi'ni Ziyâret" *Sabah*, 23 Nisan 1331 [6 Mayıs 1915], s. 2.

103 *İkdam*, 25 Nisan 1331 [8 Mayıs 1915], s. 2.

104 *Servet-i Fünûn*, 20 Ağustos 1331 [2 Eylül 1915], s. 252.

105 *İkdam*, 28 Nisan 1331 [11 Mayıs 1915].

Sonuç

Çanakkale’de 1915 yılında cephe ve gerisinde İstanbul ve cepheye yakın diğer şehirlerde cereyan eden hadiseler bugün yaşanması muhtemel aynı ya da benzeri durumda milletin, varlığını devam ettireceği hususunda hangi dinamiklere sahip olduğunu göstermiştir.

Ayrıca şunu da belirtmemiz gerek ki, Mehmetçiğin cephede gösterdiği civanmertliğe nerede ise denk fedakârlık ve gayret cephe gerisinde de yaşanmıştır. Millet cephedeki asker kardeşinin, ihtiyaçlarını temin etmek, vatanın ve milletin selâmet ve bekası için sahip olduğu mücadele azmini ve zafere inancını yüksek tutmak için elinden gelen her fedakârlığı göstermiştir.

Halk yaralıları topyekûn sinisini açmış, ihtiyaçlarını temin için hiçbir yardımdan çekinmemiştir. Her biri imkânı dâhilindeki yardım malzemesini gerek ferdî gerekse cemiyetler vasıtası ile ihtiyaç sahiplerine ulaştırma yarışı içinde olmuştur. Cephede Mehmetler vatanın kilidi Boğaz’ı savunurken, Türk halkı da onların ardından sessiz bir destan yazmış, kimi elinin emeği ve gözünün nuru, kimi kaleminin mürekkebi, hulâsa bütün varlığıyla cephe gerisinde adı koyulmamış bir mücadele yürütmüştür.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

İkdam

Sabah

Servet-i Fünûn

Tanin

Tasvîr-i Efkâr

The Daily Telegraph

Turan

Arşiv Belgeleri

BOAHR. MA, 1150/59.

BOA HR, SYS, 2174/2,

KA (Kızılay Arşivi) 520/6.

ATASE, Kls. 2426, Dos. 65, Fih. 1-3

ATASE, Kls. 182, Dos. 781, Fih. 1.

Matbu Kitap ve Makaleler

Akgün, Seçil – Uluğtekin, Murat, “Hilâl-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı”, *Askerî Tarih Bülteni*, Ankara 1995.

Akgün, Seçil – Uluğtekin, Murat, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Ankara, 2002.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis, 1994.

Doktor Yakop, “Türk Kadınlarının Hastabakıcılığı”, *Türk Yurdu*, 16 Temmuz 1331 [29 Temmuz 1915], yıl 5, Sayı 88, s. 185-186.

Erdemir, Lokman, Sebep ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Ener, Kadir,(1954), *Çanakkale'den Hatıralar* İstanbul

Hatemi, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, I-II, Yapı Kredi, İstanbul 2002.

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991.

Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını: (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti" *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 [21 Ekim 1915], yıl 5, sayı 94, s. 250-251.
- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 [4 Kasım 1915], yıl 5 sayı 95, s. 259-261.
- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 [18 Kasım 1915], yıl 5, sayı 96, s. 269-271.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi* (1329-1331), (1335). (OHACS) İstanbul: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti.
- 1335-1919 Senesinde Mün'akid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmisi Heyeti Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Âid Merkez-i Umûmi Raporu* (OHACR).
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertib Edilen Takvim II*, 1332.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertib Edilen Takvim III*, 1333.
- Oktar, Tiğınçe, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*, İstanbul: Bilim Teknik, 1998.
- Polat, Nazım H., *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991. Sanders, Liman Von (1968), *Türkiye'de Beş Yıl*, çev. M. Şevki Yazman, İstanbul.
- Selahattin Adil Paşa, (1982), *Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları: Hayat Mücadeleleri*, haz. Enver Koray, İstanbul.
- Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı* (1877-1949), (1950). Ankara: Kızılay Yayınları.
- Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Darussınası*, (1339). İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), C. 5, 3. Kitap Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1980.
- Türk Silahlı Kuvvetleri tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı* (25 Nisan 1915 Mayıs 1915) C. 5, 2. Kitap, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1914- 25 Nisan 1915), C. 5, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1993.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi: İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1985.

Ekler

Ek 1: Tıp Fakültesi öğrencisi veya muallimi Kenan Efendi'nin dolaştırdığı 159 nolu yardım sandığından toplanmış 180 kuruşluk aynı yardımın 5 Ağustos 1331 [18 Ağustos 1915] tarihinde teslim edildiğine dair Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin tanzim ettiği makbuz.

Mecruhlarımıza yatak. *Sabah*, 8 Mayıs 1915.

Ek 2: Hastanelere yatak başışı için yapılan ilan

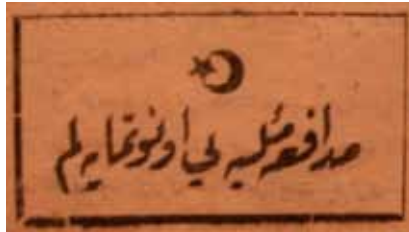

Ek 3: Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bastırıldığı pul örnekleri.

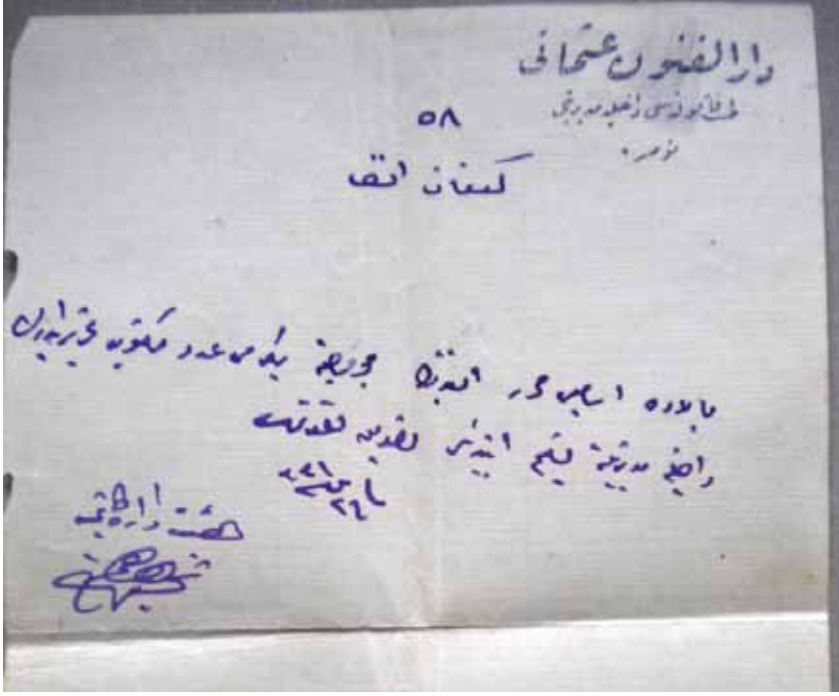

Takvim, II, s. 56.

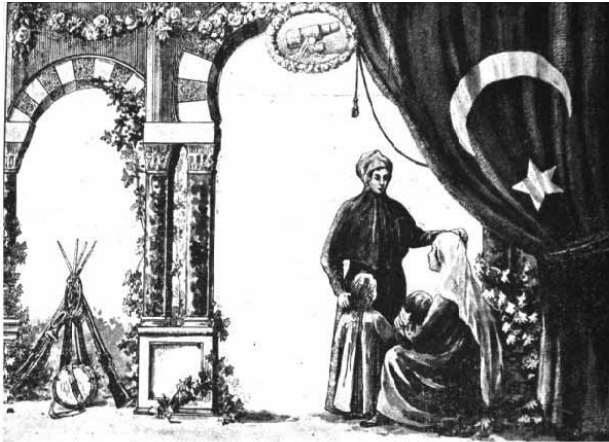
Ek 4: Hilal-i Ahmer Çiçek Günü

Ek 5: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni unutmayalım.

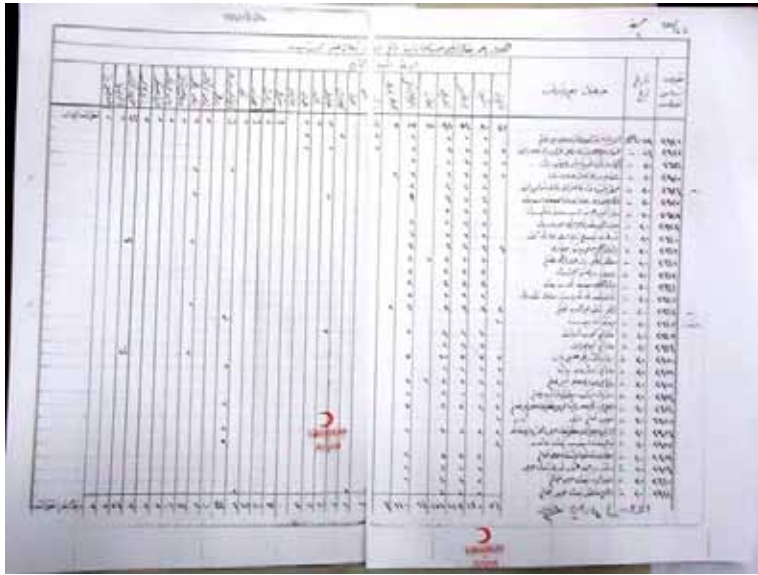

Ek 6: Tıp Fakültesi öğrencisi veya muallimi Kenan Efendi'nin 26 Nisan 1331 [9 Mayıs 1915] mecruhine 20 adet mektup yazdığına dar vesika.

(خاطرہ جلالت) طوبہ النون وکوموش جوی چاقق سورتیله ابراز فنوت وشفقت این ذوات کرامه وسیله' تخطر اولق اوزره «عسکر عالمهاری یاردیمچی خانلر جیتی» نامنه اعطا اولوننده اولان شهادتنامه تک سورق .

Ek 7: Çanakkale Savaşları boyunca büyük yararlılıkları görünen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin namına yardım yapanlara verilmek üzere hazırlanan bir şahadetname.

KA (Kızılay Arşivi) 520/6.

Ek 8: Çağaloğlu Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne Yardım Listesi

Yetimlere yardım ediniz.

Ek 9: Yetimlere yardımı temin için hazırlanmış bir bayrak.

Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği

Cafer ULU*

Özet

Propaganda pek çok devlet tarafından kamuoyunu yönlendirmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi İttihat ve Terakki yönetimi de kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşında propaganda faaliyetleri yapmak amacıyla devlet eliyle Harp Mecmuası adında bir dergi çıkarmışlardır. Dergideki propaganda çalışmalarında fotoğraf ve görsel malzemeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle Çanakkale Cephesinde elde edilen başarılar, esir alınan askerler, ele geçirilen silahlar ve benzeri içerikli yüzlerce resim ile bu konularda yazılmış onlarca metin yayınlamışlardır. Harp Mecmuasının yayınlarında daha çok vatan, millet, bayrak kahramanlık, fedakârlık, şehitliğin faziletleri gibi toplumun hamasi duygularını kabartan konular ele alınmıştır. Tüm bu çalışmalar cephe- de savaşan askerin ve cephe gerisinde asker gözleyen halkın moralini yükseltmek amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar savaş şartlarında yapılan bu yayınlara halk sempatiyle yaklaşmışsa da aslında bunların bir propaganda çalışması olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Harp Mecmuası, Basın, Birinci Dünya Savaşı, Propaganda

Use as a Tool of Press Propaganda In Dardanel War: Harp Mecmuası Example

Abstract

Propaganda is a practice that is used by many states for manipulating the public opinion. The party of Union and Progress used this practice as well. For this purpose, they issued a journal by the favour of government with the name

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; cfrulu@gmail.com

War Journal for engaging in propaganda activities during the First World War. They used photographs and visual materials intensively in their propaganda activities. Hundreds of photographs including especially the victories achieved in the Çanakkale (Gallipoli) Front, captured soldiers, grabbed weapons etc. and tens of articles written in such subjects were published in this journal. In the publications of War Journal, the subjects reflecting the heroic feelings of people came up, such as motherland, nation, flag, heroism, self sacrifice and the virtues of martyrdom. All these works were done for elevating the soldiers fighting in fronts and the people waiting for soldiers to come back. Even it seems sympathetic as substance at first sight; the publications were only composed of unreal and deceptive propagandas.

Keywords: Union and Progress, War Journal, Press, the First World War, Propaganda

Giriş

Propaganda kelimesi Latince “yayılması gereken şey” manasına gelen “propago” kelimesinden türetilmiş olup hedef kitleyi fikren kazanmak, sistemli ve devamlı telkinlerde bulunarak düşünce ve davranışlarını yönlendirmek anlamlarına gelmektedir. Bu yüzden devletler cephede savaşan askerlerin moralini üst seviyede tutmak ve cephe gerisindeki halkı politikaları doğrultusunda yönlendirebilmek için psikolojik savaş ve propaganda taktiklerini kullanmışlardır.¹ Propagandanın iki ciheti vardır. Bunlardan birincisi propaganda yapanın savaşta ve barışta kendi milli bütünlüğünü sağlamak, ikincisi ise karşı tarafın milli bütünlüğünü bozmak için moral değerlerini altüst etmektir.² Birçok konuda olduğu gibi bu kavram da günümüzde farklı yorumlanarak tüm ahlaki normları bir kenara bırakarak bir “beyin yıkama” metodu olarak kullanılmaktadır.³ Dolayısıyla propaganda politik olarak ürkütücü bir özelliğe sahip olmakla birlikte devletler için olmazsa olmaz bir faaliyettir. Savaş döneminde yapılan propagandanın başlıca hedeflerinden birisi, savaşan güçlerin insan kaynağı ve finansörü vazifesi gören cephe gerisidir. Bundan dolayı hem cephe hem de cephe gerisi propaganda faaliyetlerinin kapsamına girmektedir.

1 Psikolojik savaş ve propaganda konusunda daha geniş bilgi için bkz. Hulüsi Kesimli, Psikolojik Savaş, İstanbul 1961; Nevzat Tarhan, Psikolojik Savaş, İstanbul 2003; Burhan Sayılır, Çanakkale Kara Savaşları Öncesi ve Sırasında Psikolojik Harekat Faaliyetleri, Askerlerin Psikolojileri ve İçinde Bulundukları Koşullar (Mart 1915-Ocak 1916), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005; Okan Yüksel, Uluslar arası İlişkiler Çerçevesinde Psikolojik Savaş, Propaganda ve Wikileaks, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

2 Nevzat Tarhan, Psikolojik Savaş, İstanbul 2003, s. 21-23.

3 Servet Avşar, “Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Sayı 1 (Mart 2003), s. 64-65.

Propagandanın diğer hedefleri arasında cephedeki askerin savunma ve taarruz gücünü azaltmak, muharebe azim ve kararlılığını kırmak da vardır. Bunun için düşman askerinin maddi ve psikolojik her türlü eksiklikleri öne çıkarılarak morallerinin bozulması hedeflenir. Buna karşın kendilerinin ise ne kadar iyi durumda oldukları, yiyecek-içecek, giyecek ve diğer imkânlarının mükemmel olduğu ve teslim olmaları durumunda aynı imkânlarla düşman askerin de kavuşacağını anlatır.⁴ Propaganda metinlerinde askerin uzun süre savaş meydanlarında olması kullanılarak, muharip gücün moralini bozmak için askerlerin çocuk, eş ve akrabaları hatırlatılır ve hasret duyguları tahrik edilerek savaşı bırakmaları veya teslim olmaları telkin edilir. Askerin moralinin bozulması için gerçek veya gerçek dışı yenilgi ve başarısızlık haberleri de kullanılmıştır. Bu yüzden Propaganda, içeriği itibarıyla gerçek dışı metinler ile menfur haberlerin çok yoğun olarak kullanıldığı bir alandır. Eğer hedefe ulaşılabaksa söylenecek her şey mubah ve meşrudur. Dolayısıyla askerleri savaştan vazgeçirmek için mektup veya broşürler cephele atılmıştır.

Çanakkale Savaşı'nda bu tür propaganda beyannamelerine sıkça rastlanmıştır. Bunlardan biri Gelibolu üzerinde bir uçaktan atılmıştır. "Esirlere muamele, teslim olmaya çağırı" başlıklı beyannamede, esir düştükleri zaman aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiltere hükümeti tarafından fevkalade bakıldığı, her türlü ihtiyaçları ve hatta din icabâtına dahi riayet edildiği belirtildikten sonra, "esir düşmüş olan arkadaşlarınızın refah hallerine iştirak etmeğe siz de gönüllü olunuz." denilerek Osmanlı askerlerinin İngiliz birliklerine esir olması tavsiye edilmiştir.⁵ Yine İngilizler tarafından buna benzer bir beyanname Haziran 1915'te 57. Alay siperlerine atılmıştır. Beyannamede;⁶ "Ey asker! ...Bize iltica edecek her Osmanlı askeri için ağuşumuz açıktır....Evlâd-ı 'iyalinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur." denilmektedir.

Propaganda faaliyetlerinin bir diğer hedefi de müttefikler arasında güvensizlik ve şüphe oluşturmak suretiyle bunların birliğini bozmaktır.⁷ Mesela I. Dünya Savaşı'nda müşterek cephelede savaşan müttefik güçler arasında başarısızlıkları kullanmak suretiyle askerin komuta kademesine karşı kin ve nefret duygularını körüklemeye yö-

4 Bu tür propaganda metinleri için bkz. Hamit Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, s. 538-547; Servet Aşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Ankara: Kim Yayınları, 2004; Aşar, "Çanakkale Savaşlarında...", *a.g.m.*, s. 64-102; Sevet Aşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *OTAM*, Sayı 14, 2003, s. 65-127.

5 İkdâm, 1 Mayıs 1915; İngiliz uçaklarından başka beyannameler atıldığına dair pek çok gazetede de haberler bu süreçte yer almıştır.

6 ATASE Bşk. Arşivi, K. 3438, D. 26, F.99-1'den Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında..." *a.g.m.*, s. 543.

7 Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2009, s.276.

nelik propagandalar yapılmıştır.⁸ Bunlardan birinde “Osmanlılar! Ne kadar vakit daha Almanların plânlarını dinleyeceksiniz? Yemeklerinizi kendi memleketinin ihtiyacâtı için alıp çocuklarınızı aç bırakıyorlar. Size top ve fişek gönderiyorlar ve muharebe ediniz [diye] bağıryorlar. Bunun maksadı gençlerinizin vefatından sonra kolaylıkla vatanınızı işgal etmektir. Almanlar daima yalan söylüyorlar...”⁹ diyerek Almanlara karşı bir tepki oluşturmak istemişlerdir.

İtilaf devletleri Osmanlı hükümeti ile karşılaştırıldığında propaganda faaliyetleri bakımından çok daha ileri imkânlarla sahipti. Teknik imkânları ve altyapıları oldukça iyi olan İtilaf Devletleri, propaganda yazılarını sigara paketi veya taşa sarıp tel örgüler ile siperlere yakın yerlere bırakmak¹⁰ gibi klasik yöntemlerin yanında megafonla siper önlerine gelip Türk askerlerine seslenmek gibi yöntemleri kullanmışlardır.¹¹ Ayrıca İtilaf Devletleri fotoğraf, broşür, beyanname, kartpostal, afiş, posta pulları ve mektup gibi dokümanları uçak, balon, gemi¹² ve basın yayın yoluyla hedef kitleye kolaylıkla ulaştırabilmiştir. Böylece İtilaf devletleri, bir yandan silahla başarı kazanmaya çalışırken, bir yandan da propaganda araçlarıyla psikolojik savaşa devam etmiştir.

Ruslar tarafından da askeri etkilemek ve onların mücadele ve direncini kırmak için bazı beyannameler atılmıştır. 4 Eylül 1917 tarihinde Ruslar tarafından II. Kordord Cephesine atılan bir beyannamede; Türk askerlerinin açlık çektiği, şeker ve et bulamadığı, yedikleri ekmeğin de yenilemeyecek kadar kötü durumda olduğu; kendilerinde ise sıcak yemek, et, jambon, şeker ve çayın bolca mevcut olduğunu söylenererek Osmanlı askerleri teslim olmaya ikna edilmek istenmiştir.¹³ Bir başka Rus beyannamesinde ise, “yıllardır devam eden savaş yüzünden Osmanlı şehirlerinde yeterli miktarda yiyecek bulunmadığı, Osmanlı askerlerinin aile ve çocuklarının aç ve susuz bir durumda yaşadıkları” ifade edilmiştir.¹⁴ Öte yandan Osmanlı Devleti ise bu

8 30 Nisan 1915'te Türk tarafına atılan bir bildiride, Alman kumandanlarının savaşı yanlış yönettiğinden dolayı Türk askerlerinin geri çekilmek zorunda kaldıkları ve aslında Türk askerlerinin ne kadar başarılı oldukları ifade edilmiştir. Bu yolla Türklerin gururu okşanarak, Alman komutanlara tepki gösterilmesi hedeflenmiştir. ATASE Bşk. Arşivi, K. 3438, D. 26, F.2, 2-2'den Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında...”, *a.g.m.*, s. 540.

9 BOA, DH. EUM. 3. Şb, 14/24; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2005, s.302-303.

10 Sayılır, *a.g.t.*, s.109.

11 Aubery Herbert, *Denizler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale*, çev. Seyfi Say, İstanbul 2005, s. 54-55.

12 Marmara Denizinde bulunan İtilaf denizaltılarının el koyduğu gemilerin mürettebatına bazı beyanname ve propaganda dokümanları verilmiştir. Bunlardan biri Marmara Denizinde bir İngiliz denizaltısı tarafından batırılan kayıktan kurtulan Osmanlı mürettebatına verilen beyannamelerdir. Bu beyannameler için bkz. BOA, HR. MA, 1145/16; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2005, s.74.

13 ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., KA04, D:18911592, F:19-1'den Avşar, Birinci Dünya Savaşında Rus..., *a.g.m.*, s. 82.

14 ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., K:404, D:189/1592, F:7-12; ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., K:404, D:189/1592, F:21-1'den Avşar, “Birinci Dünya Savaşında Rus...”, *a.g.m.*, s. 84-90.

tür kara propagandalara¹⁵ cephede çektiği ve Harp Mecmuasında yayınladığı fotoğraflarla cevap vermeye çalışmıştır. Bu fotoğraflardan birinde Osmanlı askerleri Gelibolu harp sahasında guruplar halinde oturdukları ve neşeli bir şekilde yemeklerini bekledikleri görülmektedir. Hallerinden memnun oldukları resim altına yerleştirilen cümlelerle de desteklenmiştir.¹⁶ Yine başka bir fotoğrafta oldukça büyük kazanlarda pişen çeşit çeşit yemekler ve ellerindeki tabaklarla yemek almayı bekleyen Osmanlı askerlerinin fotoğrafları kamuoyuyla paylaşılmıştır.¹⁷

Propaganda konusunda diğer ülkelere nazaran geri durumda olan Osmanlı Devleti daha Balkan Savaşlarının yaralarını saramadan böyle büyük bir savaşa girmenin sıkıntısını yaşamaktaydı. Ancak bu durum Osmanlı hükümetinin hiç propaganda yapmadığı anlamına gelmemektedir. Zira daha Balkan Savaşlarından itibaren savaş ve cephe fotoğraflarının yer aldığı albümler ve süreli yayınlar çıkarılmıştır.¹⁸ Yine 1914'te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından yayınlanan "Harb-i Umumi Panoraması" bu tür yayınlardan biridir.

Balkan Savaşı'ndan sonraki süreçte İttihat ve Terakki Partisi, daha çok Almanlardan öğrendiği şekilde karşı propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Çanakkale Savaşlarında Türk tarafının İtilaf askerleri üzerindeki psikolojik harekât faaliyetlerinin ana hareket noktasını, karşı tarafın attığı bildirilere cevap vermek üzere atılan bildiriler oluşturmuştur.¹⁹ İngilizlerin, Türklerin ilkel ve barbar oldukları, esirleri parçalayarak öldürdükleri propagandasına karşılık Osmanlılar, 12 Mayıs 1915'te İngilizce beyanname bastırarak uçaklarla İngiliz hatlarına attırmıştır. İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı ve Hintlilere hitaben yazılan beyannamede Türklerin ne kadar misafirperver olduğu ve esirlere uyguladıkları iyi muamele anlatılmıştır.²⁰ Bu beyannameler Harp Mecmuasında çıkan, temiz giyimli ve iyi beslenmiş esir resimleriyle desteklenmiştir. Yine Enver Paşa'nın ve Von Uzedum Paşa'nın²¹ talimatıyla İngilizce, Fransızca, Urduca, Gurka dili ve genel olarak Hint lisanında bildiriler basılıp düşman hatlarına atılmıştır.²² Ancak atılan bildirilerin gerek sayısı gerekse atılma sıklığı bakımından bu faa-

15 Rusların yürüttüğü propaganda çerçevesinde çeşitli cephelere attıkları propaganda mektup ve beyannameleri için bkz. Avcı, "Birinci Dünya Savaşında Rus...", *a.g.m.*, s.65-127; Sayılır, *a.g.t.*, s.73-109.

16 *Harp Mecmuası (HM)*, Sayı 1, s.16.

17 *HM*, Sayı 12, s.181.

18 Balkan Savaşı yıllarında yayınlanmış bir propaganda kitabı için bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Balkan Savaşı'nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı-Kırmızı Kitap-", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2002, Sayı 104, s. 60-63.

19 Türk tarafının Çanakkale savaşları esnasında yürüttüğü propaganda faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sayılır, *a.g.t.*, s.109-116.

20 Beyannamenin tam metni için bkz. Sayılır, *a.g.t.*, s.110.

21 Çanakkale Deniz Kuvvetleri Komutanı Alman Amiralidir.

22 ATASE Başkanlığı Arşivi, k.3438, D.26, F.4, 4-1, 4-2'den Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında...", *a.g.m.*, s. 548-549.

liyetleri onlarca uçak ve balonlarla sık sık yapan İtilaf Devletlerinininkiyle mukayese edilemeyecek kadar az olduğunu belirtmek gerekir.

Harp Mecmuasının Şekil ve Muhtevası

Daha önce yayınlanan “Donanma Mecmuası” ve “Yeni Mecmua” gibi bazı tecrübeler olmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nin görsel propaganda bakımından en başarılı yayını Harp Mecmuası’dır. Derginin kim tarafından çıkarıldığı ile yazı heyeti veya yöneticileri hakkında bilgi mevcut değilse de Genelkurmay tarafından propaganda amacıyla çıkarıldığı bilinen bir gerçektir. Zaten derginin ilk aşamasından son aşamasına kadar tüm süreçleri Harbiye Nezareti Karargâhında gerçekleşmiş olup, nezaretin cephelerde çektiği fotoğraflar dergide aynen yayınlamıştır.²³ Bu bağlamda Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın neredeyse her sayıda ya cephede ya da orduyu teftiş ederken çekilmiş resimlerine yer verildiği görülmektedir. Dergide yayınlanan resim altı yazılar ve makaleler incelendiğinde Enver Paşa’nın mecmuayı kendi hedefleri doğrultusunda halka ve askere yönelik propaganda aracı olarak kullandığı açıkça görülmektedir.

Harp mecmuası temelde bir fotoğraf dergisidir ve çıkan yazılar adeta fotoğrafları süslemek için kullanılmıştır.²⁴ Mecmuanın yarıdan fazlası resim ve fotoğraflara ayrılmıştır ve bu fotoğraflar oldukça kaliteli bir baskıya sahiptir. Mecmuanın ifadesiyle dergi “kuvvetli düşmanlar karşısında kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordunun altın destanını ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak” hedefiyle çıkmıştır.²⁵ Mecmua, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915) tarihinde yayın hayatına başlamış ve Ramazan 1334 (Haziran 1918)’te 27. sayısını çıkardıktan sonra kapanmıştır. Her ne kadar ilk sayısında “ayda iki defa çıkar” ibaresi yer almışsa da dergi genellikle ayda bir çıkmıştır. Aynı dönemde çıkan diğer dergi ve gazetelerin kağıt bulamadığı bir ortamda derginin kaliteli, parlak kuşe kağıda basılmış olması idarecilerinin dergiye verdiği önemi göstermektedir. Ancak uzayan savaşın yol açtığı mali güçlüklerden dolayı savaşın sonlarına doğru derginin basımında üçüncü hamur kağıt kullanılmıştır.²⁶ Kağıt ve baskı konusunda müttefik devletlerden destek alınmış ve Viyana’dan teknik malzeme ve mürekkep getirilmiştir.²⁷ Bu da derginin devlet des-

23 Niyazi A. Banoğlu, *Türk Basımında Çanakkale Günleri*, İstanbul 1982, s. 100; Mustafa Selçuk, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti’nin “Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma” Amaçlı Faaliyetleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), 1/2 (2012), s. 214.

24 Harp Mecmuasının 16 sayfalık ikinci sayısında her sayfada ortalama 2 olmak üzere toplam 29 fotoğraf yer almıştır.

25 (Harp Mecmuası) “Niçin Çıkıyor” *HM*, Sayı 1, s. 3.

26 Ali Fuat Bilkan-Ömer Çakır, *Harp Mecmuası*, Kaynak Kitablığı yay., İstanbul 2006.

27 BOA, MF, MKT, 1211-12, 1333 L 8 (19 Ağustos 1915); BOA, MF, MKT, 1211-13, 1333 L 8 (19 Ağustos 1915)’den Selçuk, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...”, *a.g.m.*, s. 214.

tekli oluşunun somut bir göstergesidir. Mecmuanın (tevzi) dağıtım merkezi, Bab-ı Ali Caddesi'nde 77 numaralı Türk Yurdu Kütüphanesi Servet-i Fünûn matbaası olarak belirtilmiştir.²⁸

Derginin bazı sayılarının son iki sayfasına reklam alınmıştır. Bu reklamlar genellikle askere malzeme tedarik eden işletmelerle, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Eşya-yı Askeriye Anonim Ticaret Şirketi, Büyük Kürk Ticarethanesi, Bekirzade Hacı Ticarethanesi gibi yarı resmi yardım kuruluşlarına aittir.²⁹

Dergi ordunun ve askerin dinamik yapısını³⁰ ve maddi imkânlarını sergileyerek askere moral verirken, “yaşayan ölüler” başlığı altında çeşitli rütbelerdeki şehit subayların fotoğrafları, künyeleri ve şahadet tarihlerine her sayının sonunda yer verilerek suretiyle bir yönüyle onlara vefa gösterilmiştir. 11. sayıdan itibaren bu sayfanın başlığı “mübarek şehitlerimiz” olarak değiştirilmiştir.

Dergide çok sayıda kahramanlık şiiri ve düz yazılarına yer verilmiştir.³¹ Gerçek ya da gerçek izlenimi verilmiş ve cephede bulunan birisinin gözlemleriymiş gibi savaş öyküleri anlatılmıştır. Yine dergide cepheler, komutanlar, Alman ve Avusturya-Macaristan hükümdarlarının İstanbul seyahatleri, savaş teknolojileri ile ilgili gelişmeler de yer almıştır.

Dergide savaş esirlerinin temiz ve düzgün giyimli, bakımlı ve hatta üniformalarına dahi dokunulmadan çekilen fotoğraflarına hemen hemen her sayıda rastlanmaktadır.³² Esir fotoğraflarından birinde, Senegalli, Avustralyalı, Londralı, Fransız ve Hindu askerleri aynı karede yer almıştır. Bazı fotoğraflarda ise 100 ila 150 esir yan yana dizilmiş halde çekilmiştir.³³ Bu fotoğraflarla esirlere iyi muamele edildiği ve teslim olacaklara da bu şekilde davranılacağı mesajı verilmek istenmiştir.

28 HM, Sayı 1, s. 17.

29 Bu reklamlar için bkz. HM, Sayı 1, s. 17; HM, Sayı 19, s.405.

30 Derginin bazı sayılarının kapaklarında güçlü, kuvvetli iyi giyimli Osmanlı neferlerinin fotoğrafları basılmıştır. Fotoğrafların birinin alt yazısında; “Sinesi harp aşkıyla kabaran borazan neferi askerlerimize zaferli hücum emrini seslenirken” denilmektedir. (HM, Sayı 3, kapak resmi.). Derginin diğer bir sayısının kapağında ise tam teçhizatlı ve heybetli bir Osmanlı askeri yer almaktadır. Resmin alt yazısında; “Galiçya’da aziz vatanın varlığını hayatıyla bekleyen Osmanlı nöbetçisi” ifadesi yazılmıştır. (HM, Sayı 16, Kapak resmi)

31 Latin harflerine çevrilmiş bazı metinler için bkz. Sadri Karakoyunlu (Yay. Haz.), *Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler (1914-1918)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1987; Ömer Çakır, *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 1997; Cebrail Yeğen, *Harp Mecmuasında Yayınlanan Edebi Metinler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale 1999; Ali Fuat Bilkın-Ömer Çakır, a.g.e.

32 Söz konusu resim örnekleri için bkz. HM, Sayı 3, s. 48; HM, Sayı 4, s.62

33 HM, Sayı 4, s. 62.

Düşmandan ele geçirilen tank³⁴, top, uçak ve irili ufaklı diğer mühimmat fotoğrafları mecmuanın her sayısının en önemli tematik fotoğraflarıdır. Bu tür fotoğraflarla Türk askerine güven verme, toplumda vatanseverlik ve milli birlik duygularını harekete geçirme ve savaşta Osmanlı ordusunun zaferler kazandığını kamuoyuna bildirme amacı güdülmüştür. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla düşmandan ele geçirilen malzemeler uçaktan³⁵ topa³⁶ tüfeğe kadar çok çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan en çok dikkat çeken ise Fransızlara ait Turkuaz isimli denizaltıdır.³⁷ Mürettebatıyla ele geçirilen ve adı “Müstecip Onbaşı” olarak değiştirilen bu denizaltı daha sonra Osmanlı Devleti tarafından düşmana karşı kullanılmıştır. Yine denizaltı ve isim verme merasimi Harp Mecmuasında 3 fotoğrafla yer almıştır.³⁸ Bu denizaltının ele geçirilmesi olayı Tanin’de de haber ve reklam karışımı bir ilanla yer almıştır. Haberde, Çanakkale önünde mürettebatı ve ağabeytanı ile esir edilip Müstecip Onbaşı tesmiye edilen denizaltının bir iki güne kadar 1 Lira karşılığında Harbiye Nezareti’nin izni ile halkın ziyaretine açılacağı ifade edilmiştir.³⁹ Her ne kadar bilet satışlarından gelir elde edilmeyeceği aşık idiyse de, ele geçirilen bir Fransız denizaltısının sergilenmesi hükümet için önemli bir propaganda malzemesi olmuştur.

Harp Mecmuası ile Karşı Propaganda Çalışmaları

İttihat ve Terakki 1914 ve 1915 yıllarını hayali ve ütöpik askeri hedefleri gerçekleştirmekle uğraşmıştır. Savaşın nasıl idare edileceği ile ilgili kapsamlı planları bulunmadığından propaganda faaliyetleri için de hazırlık yapmamıştır. Savaş konusunda pek çok kişi durumun pek parlak gitmediğinin farkında iken Enver Paşa, savaşın birkaç ay içerisinde Alman zaferiyle sonuçlanacağına, Mısır’ı ve Kafkasları ele geçiren Osmanlı’nın büyük Turan’ı gerçekleştireceğine inanmaktaydı.⁴⁰ Savaşa bu açıdan bakan İttihat ve Terakki, propaganda faaliyetlerini kısa vadeli öngörmüştü. Bu nedenle Birinci Dünya savaşı yıllarında ekonomisi ve teknik donanımı zayıf olan Osmanlı, savaş edebiyatı ve propaganda üretiminde nicelik ve nitelik bakımından rakiplerine göre oldukça geri kalmış; bu da savaş metinleri ve propaganda malzemelerinin oldukça az üretilmesine neden olmuştur. Nitekim 1917 yılında Yeni Mecmuanın 5.

34 HM, Sayı 19, s.291.

35 HM, Sayı 2, s. 31.

36 Ele geçirilmiş ve mecmuada fotoğrafı yayınlanmış top fotoğrafı için bkz. HM, Sayı 2, s. 25.

37 Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilen ve fotoğrafları mecmuada yayınlanan diğer bir denizaltı da “Safir”dir. Fotoğrafı için bkz. HM, Sayı 2, s. 32.

38 HM, Sayı 2, s. 20.

39 Tanin, 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915).

40 Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s.172.

sayısında Ahmet Refik (Altınay)⁴¹ “Hafta Muhasebesi” adlı yazısında savaş edebiyatı ve propaganda içerikli yazıların azlığından yakınmıştır. Yine o, Avrupa yazarlarının sadece cephede değil cephe gerisinde de düşünce ve sanat alanlarında faaliyet gösterdiklerini ifade etmiş;⁴² Harp mecmuasında devrin şairlerinin harp içerikli yazılar kaleme almalarını tavsiye etmiştir.

Harp Mecmuasında yayınlanan yazılar belirli bir tarihi geçmişe dayandırılmaya çalışılmıştır. “Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz” başlıklı yazıda Osmanlı harsının (kültürünün) “en ziyade harp üzerine müesses olduğu ifade” edilmiştir. Makalenin daha ilk paragrafında⁴³ “...Hiç bir devir yoktur ki, o devrin şairleri en âşikâne şiirleri arasında bile, harbi terennüm etmesin. Hiçbir kaside-günümüz yoktur ki padişahın veya sadrazamın... askerliğini, fetih ve zaferini, satvet-i şemşirini, cihangirliğini... tasvir ve taktir etmesin.” diyerek dönemin yazarlarını harp edebiyatı türünde yazılar yazmaya teşvik etmekteydi. Yine makalede tarihimizden harp edebiyatı ile ilgili örnekler verilmek suretilye harp konusunda edebi ürünler ortaya koymaları adeta talep edilmektedir:

“Harp edebiyatı, milletin mevcudiyetini muhafazada gösterdiği dikkat ve itinaya, fart-ı gayret ve hamasete tabii ve hissi bir miyardır (ölçüdür)...bu kahramanlık menkıbeleri milletin a’mâkı ruhunda da muhterem bir mevki ihtiraz edebilmek için oraya şiir ve nazımın selsebil ahengi ile aksetmesi icap eder.”⁴⁴

Savaş dönemlerindeki propaganda faaliyetleri çerçevesinde İttihat ve Terakki yöneticileri, benzeri İngiltere tarafından yapılan bir uygulamayı da gerçekleştirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bizzat savaş ortamını görmeleri ve oradaki hissiyatı yazı ve sanatlarına taşımaları için bir gurup aydın ve yazarı Çanakkale Cephesi’ne götürmüştür. Bu gezi İngiliz hükümetinin savaş yıllarında propaganda faaliyetlerini sürdürmek üzere Wellington House⁴⁵ bünyesindeki yazarları cephelere gönderip gözlemlerini yazıya dökmelerini istedikleri uygulamanın kopyasıdır. İngiltere yalnızca bununla psikolojik harp yapmamış ona paralel faaliyet yürüten War Propaganda

41 Ahmet Refik, 1909 yılından beri Erkan-ı Harp Yayın Şubesinde çeşitli görevler alan ve “Askeri Mecmua”yı yöneten kişidir. 1912 yılında Balkan Savaşı’nda Askeri Sansür Müfettişliği de yapmıştır. Harp Mecmuasında da çeşitli türlerde yazıları yayınlanmıştır.

42 Burak Yiğit, “Birinci Dünya Savaşında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğunun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (Journal of Azerbaijani Studies)*, Volume: 12, 2007, s. 304.

43 Ahmet Refik, “Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz”, *HM*, Sayı 21, s. 327

44 Ahmet Refik, “Harp Edebiyatı...”, *HM*, Sayı 21, s. 329.

45 Bünyesinde pek çok yazarı barındıran İngiliz Propaganda Bürosudur. Bu merkezde 1918 yılına kadar 1162 eser kaleme alınmıştır. Bu kitaplarda; halkı savaşın erdemine inandırmak, tarafsız ülkeleri kendi tarafına çekmek, orduya katılımı teşvik etmek, düşman güçleri savaşın sorumlusu ve cani kişiler olarak göstermek amaçlanmıştır. (Yiğit, “Birinci Dünya Savaşında İngiltere...”, a.g.m, s. 296.

Bureau⁴⁶ gibi kurumları da kullanmıştır. Bu ofislerin yönlendirmesiyle Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan milyonlarca cilt kitap ve binlerce broşür sayesinde İngiltere en çok propaganda yazısı üreten devlet olmuştur.⁴⁷

Çanakkale Cephesi'ne ziyarete gidenler arasında bulunan Hamdullah Suphi, bu geziyi kapsamlı bir şekilde anlatmıştır.⁴⁸ Harp Mecmuası da bu olaya 3. sayısında fotoğraflarla yer vermiştir. Derginin 3. sayı 22. sayfasında "İstanbul Heyet-i Edebiyesi" olarak tanımlanan gurup siperin içinde, şair Namık Kemal'in düşman mermileri tarafından tahrip edilmiş mezarının başında ve Arıburnu'nda asker çadırları arasında çekilmiş fotoğraflarıyla yer almışlardır.⁴⁹ Fotoğrafların altına yazılan, "Çanakkale'de millete zafer nesideleri (şiiirleri) yazacak olan İstanbul Heyet-i Edebiyesi" açıklaması aslında bu heyetin niçin cepheye getirildiklerini açıkça göstermektedir. Harbiye Nezareti'nin bu daveti ile ilgili İkdâm gazetesinde de 11 Temmuz 1915 Pazar günkü nüshasında haber yapılmıştır. Bu haberde de "Şairler şiiirlerini, edipler hissiyatını, bestekârlar harekât-ı kahramânenin ilham edeceği nağamât ve terennümâtını tanzim edecekler, ressamlar da meşhûdâtı tersîme çalışacak" denilmektedir. Bu davete icabet eden İbrahim Alaaddin Gövsa'nın, "Çanakkale İzleri" eserinde ve diğer yazarların başka yerlerde anlattıklarına göre bu gezide Çanakkale'ye giden kişiler şunlardır;⁵⁰ İbrahim Alaaddin (Gövsâ), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ağaoğlu Ahmet, Enis Behiç (Koryürek), Ali Canip (Yöntem), Celal Sahir (Erozon), Mehmet Emin (Yurdakul), Orhon Seyfi (Orhon), Hakkı Süha (Gezgin), Yekta Madran (bestekar), Yusuf Razi (Bel), Hıfısı Tevfik (Gönensay), Muhiddin (Bergen) (gazeteci), Nazmi Ziya (Gürân) (ressam), Selahaddin (Öksüzcü) (Darüleytam müdürü), Ömer Seyfettin, İbrahim Çallı, bir fotoğrafçı ve sinematograf.

Çanakkale cephesine götürülen bu kişiler dışında yalnız başına cephelere götürülen yazarlar da olmuştur. Çanakkale'de kara savaşlarının yoğun bir şekilde yaşandığı günlerde Hüseyin Cahit yalnız olarak savaş alanlarında gezdirilmiştir. Yazar cephe-deki izlenimlerini Tanin gazetesinde "Cephe-i Harpte İki Gün" yazısı ile anlatmıştır.⁵¹

Propaganda yazıları ve sanat eserleri üretecek aydınlar, cephe-de hep ateşten masun bölgelerde gezdirilmiştir. Yola çıktıkları andan itibaren konaklayacakları yerler ve varacakları savaş alanları onların rahat edecekleri şekilde düzenlenmiş ihtiyaçlarını

46 Bütün dünyada İngiliz propagandası yapan kuruluştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 17 dilde binlerce kitap ve broşür yayınlamıştır. (Erdemir, *a.g.e.*, s.275.)

47 Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere...", *a.g.m.*, s. 295.

48 Hamdullah Suphi, -Çanakkale'de Gördüklerimiz- Çanakkale Savaşları Anlatıyor, İstanbul 2006, s.404.

49 *HM*, Sayı 3, s. 42-43.

50 İbrahim Alaaddin (Gövsâ), *Çanakkale İzleri*, Ankara 1989, s. 10.

51 Hüseyin Cahit, "Cephe-i Harpte İki Gün", *Tanin*, 23 Haziran 1331; Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m.*, s. 200.

görmek üzere subaylar görevlendirilmiştir. Böylece onların cephelerde gözlemledikleri şeyler, görülmesi istenen şeylerle sınırlı kalmıştır.

Osmanlı Devleti savaşı sevk ve idare ederken ordunun başarısını kamuoyuna duyurmak ve daha önemlisi başarısızlıklarını halka duyurmamak için tüm kurumlarıyla gayret göstermiştir. Bu süreçte Basın ve Sansür Kurumu aktif olarak görev almıştır. Birinci dünya savaşı yıllarında haberler tek kaynaktan verilmiş ve basına da büyük ölçüde sansür uygulamıştır. Bu durum ülkede çıkan gazete ve dergi sayılarını da etkilemiştir. Meşrutiyet yıllarında 377 ye çıkan gazete ve dergi sayısı 1914 yılında 14'e düşmüştür.⁵² Onların da savaş zamanında tek haber kaynağı ordu kaynaklı raporlar veya yine ordu tarafından yayınlanan mecmualar olmuştur.

Harp Mecmuasında Resim ve Diğer Görsel Malzemelerle Propaganda

Harbiye Nezareti şiir, öykü, roman ya da makaleler gibi edebi propagandanın yanında görsel propaganda yapabilmek amacıyla resim çekecek ve olayları filme alacak kişileri cephelere göndermiştir. Bazı cephelerde kolorduların emrinde fotoğrafçı istihdam edilmeye çalışılmıştır. Bu fotoğrafçılar merkez karargâhta kurs görüp teknik destek aldıktan sonra cephelere sevk edilmişlerdir.⁵³ Weinberg, Makis Herdel ve Arakısyan Efendi Çanakkale cephesine gönderilen sinemacı ve fotoğrafçılardan bazıları idi.⁵⁴

İttihat ve Terakki fotoğrafın yanında filmin gücünden de yararlanmak amacıyla, Almanlarda olduğu gibi Osmanlı ordusu bünyesinde "Merkez Ordu Sinema Dairesi" kurmuştur. Bu dairenin başına Macaristan vatandaşı Sigmund Weingberg atanmış yardımcılığına da Fuat Uzkınay getirilmiştir.⁵⁵ Dairenin çalışmaları arasında savaşın aktif olarak yaşandığı alanlarda film çekmek ve bu filmlerin propaganda gücünden yararlanmak da bulunmaktaydı. Bu amaçla Necati Bey sinema ve fotoğraf çekmek için Gelibolu'ya gönderilmiş ve kendisi avcı hatlarına kadar gidip cephelerde film çekmiştir. Bu bağlamda, ordunun talim provaları, askere yemek dağıtımı, askerin dinlenmesi ve topçu atışları gibi resim ve film için özel mizansen fotoğraf ve filmler de çekilmiştir. Çekilen bu sessiz filmler İstanbul'a gönderilmiştir. Kamuoyunu etkilemek ve yönlendirmek için cephede çekilen bu sessiz filmler İstanbul'da Ferah Ti-

52 Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere...", *a.g.m.*, s. 301.

53 BOA, DH. EUM, VRK, 25-51 (1334 M 19 (27 Kasım 1915)'ten Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m.*, s. 217.

54 (BOA, MF. MKT, 1210-33(1333 Ş 25/8 Temmuz 1915), Lef.1; BOA, MF. MKT, 1210-33(1333 Ş 25/8 Temmuz 1915), Lef.2'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m.*, s. 218.

55 Battal Odabaş, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belgesel Film Kurtuluş Savaşı Filmle-ri", *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı 24 (2006), s. 205-212; Nijat Özen, *Türk Sinemacı Fuat Uzkınay*, İstanbul 1970.

yatrosunda 2 Eylül 1915 (20 Ağustos 1331) Perşembe gündüz ve akşam seanslarıyla halka izletilmiştir.⁵⁶ Cephede çekilen filmlerin gösterimleri daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Dersaadet Merkez Kumandanlığı tarafından yaptırılan ve muhtelif cephelelerdeki savaşları gösteren, vatanseverlik hissiyatını artıran filmler uygun bir ücretle talebelere izlettirilmiştir.⁵⁷ Genelkurmay Başkanlığı adına Necati Bey'in çekim faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı bitene kadar çeşitli cephelelerde devam etmiştir.⁵⁸

Görsel propagandanın ana konularından birini de asker ve savaş temalı resimler teşkil etmiştir. İttihat ve Terakki de bu meyanda çalışmalar yürütmüş ve ordunun güç ve kudretini(!) iç ve dış kamuoyuna resimlerle göstermek istemiştir. Bu amaçla ressamlar, fotoğrafçılar ve betimleme kabiliyeti olan yazarlar cepheye gönderilmiş ve savaşla ilgili malzeme hazırlamaları sağlanmıştır. Bu çalışmalardan biri Enver Paşa'nın önerisi ve Genelkurmay İstihbarat Dairesi Müdürü Seyfi Paşa'nın önayak olmasıyla yapılmıştır. Şişli'de kurulan bu atölyede savaş konulu resimler çizdirilmiştir. Burada yapılan resimler 1917'de Galatasaraylılar Yurdu'nda ve daha sonra da Viyana'da sergilenmiştir. Viyana'da ki sergide bu resimlere Türk ressamlar tarafından yapılan başka resimler de eklenmiştir. Viyana'daki serginin aynısı Berlin'de de yapılmak istenmişse de savaşın İttifak devletlerinin yenilgisiyle sona ermesinden dolayı bundan vazgeçilmiştir.⁵⁹ Film ve resimler bu makalemizin ana konusunu teşkil etmediği için bu kadar bilgiyle yetinilecektir.

Görsel propagandanın o döneme göre en seri ve yaygın üretilen türü fotoğraflardır.⁶⁰ Birinci Dünya Savaşında İttihat ve Terakki de fotoğrafı yoğun bir şekilde kullanmıştır. Cephede fotoğraf çekimi ve sinema faaliyeti ile ilgili ilk adımlar İttihat ve Terakki liderlerinin ve dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın girişimiyle başlamıştır.⁶¹ Fotoğrafın propaganda gücünden yararlanmak amacıyla Enver Paşa, her kolordudan gelecek yedek subayların temel sinema ve fotoğrafçılık eğitimi aldıktan sonra, gerekli alet edevatla birlikte cepheye göndermeyi hedeflemiştir. Çekilen bu fotoğraflar da yurt içinde ve dışında yayınlanacak propaganda yayınlarına malzeme olacaktır.

56 (İkdam, Çanakkale Harp Menairı, nr. 6660 (19 Ağustos 1331)'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m.*, s.219-222.

57 BOA, MF. MKT, Dosya No:1230, Gömlek No:37, 16/Z /1335 (Hicri).

58 (BOA, DH. ŞFR, 530-104 (1332 A 21/3 Eylül 1916;BOA, MF. MKT. 1216-34 (1334 B 24/27 Mayıs 1916), Lef 4.)'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m.*, s. 225.

59 Bu sergiler hakkında bkz. Ahmet Kamil Gören (yay. Haz.), *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.

60 Fotoğraflarla propagandanın bilinen en iyi örneği İngiltere'de Lord Kitchener'in işaret parmağını uzatan resmiyle basılan "seferberlik" afişleridir.

61 Özde Çeliktemel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, vol.2, s. 4.

Fotoğraf ile propaganda yayını yapma açısından Harp Mecmuası en iyi örnektir. Bu dergi, devletin ve ordunun ihtişamını, cephelerdeki başarısını (!) ve savaşın bir altın ışık olduğunu, her şeyin yolunda gittiğini halka duyurmayı, cephede savaşan askerin ve cephe gerisinde evladını gözleyen halkın moralini yükseltmeyi temel amaç edinmiştir. Derginin başlangıcından sonuna kadar fotoğraf ve resimlerde simgeler kullanılmıştır. Derginin en önemli simgesi modern ve güçlü top⁶², silah ve teçhizatlarla donatılmış Türk ordusudur. Onlarca fotoğraf ve alt yazıyla bu semboller desteklenmiştir. Adeta Osmanlının elindeki tüm modern silahların envanteri mecmuada sergilenmiştir.

Harp mecmuasının yayınlanmasının temel işlevlerinden biri, görsel malzeme-yi nesir ve şiirler eşliğinde sergilemek ve cephelerdeki gelişmeleri devlet politikası çerçevesinde propagandist bir yaklaşımla okuyucuya aktarmaktır. Dolayısıyla Dergi Birinci Dünya Savaşı ile ilgili haberleri Türk askerinin hamaset duygularını coşturan görsel malzeme, nesir ve şiirlerle sunmuş, halkın duyması gerektiği kadar ve gerektiği şekilde aktarmıştır. Dergide yer alan fotoğrafların bazılarında; “Taarruzdan önce istirahat eden kıtaat”, “Türk nişancıları tarafından düşürülen uçak”, “sinesi harp aşkıyla kabağan hücum borazanı çalan asker”, “bozgunla kaçan İngiliz askerleri”, “Kucağında bomba ile uyuyan, siperlerde düşman gözleyen askerler”, “namaz kılan askerler”, “karda kızakla sipere giden asker”... vb. görüntüler yer almıştır.

Birinci Dünya Savaşında yapılan cephe hattının propagandası önemli sembollerinden biri de siperlerdeki yaşam koşulları olmuştur. Her ne kadar siperlerde yaşam oldukça zor ve imkânsızlıklar içinde geçse de bu durum fotoğraflara neredeyse hiç yansıtılmamıştır. Bazı resimlerde askerin bazı eksikleri sergilense de tüm bu resimlerin ortak dili Türk evladının vatan ve millet için yaptığı fedakârlık olarak sergilenmiştir.

Harp Mecmuasında Düz Yazı, Mektup ve Şiirlerde Propaganda

Savaş dönemlerinde Harp Mecmuası'nda yayınlanan şiir ve nesirlerde vatan, millet bayrak ve sancak sevgisi, kahramanlık⁶³, fedakârlık, şecaat, hamiyet ve besalet (yiğitlik), şehitliğin faziletleri, gazilik, ırz ve namusa halel getirmeme, Türk Milletinin yüksek hasletleri gibi toplumun hamasi duygularını kabartmaya yönelik konular ele alınmıştır. Yazı türlerine bakıldığında, samimi bir üslupla yazılmış sohbet, askerin kahramanlık ve fedakârlığını konu alan hatırat, bazı subayların biyografileri, cephe-de birliklerden gelen mektuplar gibi türlerde yazılar yayınlanmıştır.

62 HM, Sayı 2, s.21; HM, Sayı 3, s.36; HM, Sayı 6, s. 85; HM, Sayı 21, s.322.

63 “Kahramanlık ve Kahramanlar”, HM, Sayı 2, s. 123.

Harp Mecmuasında yer alan metinlerde vatan cansız bir toprak parçasından öte manevi şahsiyeti olan ve “kendi hayatını idameye çalışan” bir canlı organizma olarak sunulmuştur. Mesela Çimentepe’de şehit olan 6 kahramanın hikâyesi anlatılırken kullanılan; “Ey vatandaş! Ey kardeş!.. Çimentepe’yi unutma!.. Çimentepe’ye müddet-i ömründe hacc-ı takdis ve hacc-ı şükran borcun olsun...Ben bu satırları yazarken : Payitahtımız emin olsun, biz Çimentepe’nin sermedi bekçileriyiz!... diyen sesleri işitiyorum” şeklindeki cümlelerle vatanın kutsiyeti vurgulanmıştır.⁶⁴

Derginin ilk sayısında Harp Mecmuası “Niçin Çıkıyor?” başlıklı imzasız makalesinde, Osmanlı Devleti’nin savaşa giriş gerekçeleri hususunda devletin resmi söylemi, Almanya ile ittifakın nedenleri ve bu ittifakın haklılığı ele alınmıştır. Yazara göre; Osmanlının amansız düşmanı olan “Moskof” Türk ve İslam vatanına hücum etmiştir. Buna karşılık Osmanlı da Moskof gemilerini batırmak ve yıllardır düşman boyunduruğu altında inleyen kardeş memleketleri olan Kırım ve Kafkasya’nın kıyılarını topa tutarak cevap vermiştir. Ayrıca mecmuaya göre Viyana’dan sonra başlayan gerileme süreci Birinci Dünya Savaşı ile sona ermiş ve Osmanlı ordusu bu savaşta şahlanmış- tır(!) ve Balkan Harbiyle milletin yüzüne bulaşan kara leke Çanakkale Savaşı ile temizlenmiştir.⁶⁵

Dergide yer alan diğer makalelerde de Osmanlı’nın savaşa giriş gerekçeleri ele alınmıştır. Ağaoğlu Ahmet’in kaleme aldığı makalede devletin savaşa giriş nedenleri şöyle açıklanmıştır: öncelikle Osmanlı Devleti gibi harbi umuminin muhitinde bulunan devletler muharebe haricinde kalamazdı. Ergeç muharebeye iştirak mecburi idi... Türkiye gibi bir devletin bitaraflıkla sonuna kadar kalması imkân haricinde idi. Savaşta Osmanlı Devleti’nin karşısında iki zümre bulunuyordu. Birisi Türkiye ile iki yüz seneden beri çarpışan Rusya’nın da içinde bulunduğu İtilaf zümresi, diğeri ise İslam milleti üzerine tahakküm ve tasallutu olmayan Almanya, Avusturya-Macaristan zümresi idi. Yine İtilaf gurubunun diğeri üyesi olan İngiltere hakkında öteden beri batıl bir akide olduğu, bahsedilen devletin Osmanlının hamisi telakki edilmesinin yanlış olduğu, Afrika’da, Hindistan’da ve Asya’da yüz otuz milyondan fazla İslam ahalisini cebir ve tahakküm altında tutmaktaydı. Yazar yine savaşın Türkiye ve İslam âlemi için büyük ve geniş bir saadet kapısı açacağı, kendilerini yeni ve parlak bir devrin beklediğini vurgulanmıştır. Avrupa’nın Birinci Dünya savaşına giriş gerekçesini Osmanlı coğrafyasındaki Hristiyanları kurtarmak olduğunu söyleyen yazar, Osmanlı hükümetinin Türk ve İslam âleminin kurtarıcısı olduğunu söylemiştir.⁶⁶

64 Süleyman Nazif, “Çimentepe’de”, *HM*, Sayı 3, s. 34-36.

65 (Harp Mecmuası) “Niçin Çıkıyor” *HM*, Sayı 1, s. 3.

66 Ağaoğlu Ahmet, “Türkiye’nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu”, *HM*, Sayı 1, s.7-9.

Birinci Dünya savaşı uzadıkça halk arasında silahlı celbe icabet etmeme ya da askerdeyken firar etmelerle karşılaşmıştır.⁶⁷ Savaş süresince bu sorun baş edilmesi gereken bir durum olarak komutanların karşısına çıkmıştır.⁶⁸ Sorunun çözümü bağlamında gözünü kırpmadan evladını cepheye gönderen bir Türk anası mecmuada konuşturulmuştur. “Türk Anası Ne Düşünüyor?” başlıklı yazıda biricik “ciğerparesi Hüseyin’i” tren istasyonunda cepheye gönderen bir annenin oğluna yaptığı duygusal konuşma cepheye gitmede tereddüt gösterenlere mesaj verir mahiyettedir. Yazıda anlatıldığına göre olay şöyle cereyan etmiştir: Komutan, Bilecik istasyonunda harekete hazırlanan trenin karşısında bir karaltı görür. Bu karaltı “bir şefik-i nighban-ı , evlad-ı vatan” (vatan evladını gözetleyen şefkatli bir kişi) dır. Bu kişinin yanına geldiğinde onun oğlunu askere gönderen bir anne olduğunu görür. Teğmen Abdülkadir Kemali bu anneyi uzun ama oldukça sanatlı bir şekilde tarif eder. Onun ifadeleriy-le; “...kâmet-i bülendi ekdar-ı maneviyyenin büktüğü bellerin şekli rükuunu andıran zaruret-i inhirafla biraz önüne doğru eğilmiş..., sükûn-u hazini lisan-ı sâmitîn, kalb-i gıryabârına tercüman olmuş, mukaddes bir maksatla bir abide-i zi-hayat gibi orada kalmış bir Türk anası”dır. Annenin trenle yolculuğa çıkmadan önce “son yongasına” verdiği öğüt ise; “...Dayın Şıpka’da, Baban Dömeke’de, ağaların da sekiz ay evvel Çanakkale’de yatıyorlar. Bak son yongam sensin! Minarede ezan sesi kesilecekse, caminin kandilleri körlenecekse sütlerim haram olsun. Öl de köye dönme...” olacaktır.⁶⁹ Bu makalenin tamamı incelendiğinde vatan uğruna cepheye gitmekte tereddüt gösterenlere bir anne vasıtasıyla mesaj vermenin yanında Çanakkale savaşının gerekçesi ile hedeflerinin de ortaya konulduğu görülecektir.

İttihat ve terakki Birinci Dünya savaşı boyunca askeri ve siyasi propagandayı elindeki imkânlarla yürütmeye çalışmıştır. Mecmuada İtilaf Devletlerinin aleyhine propaganda içerikli makale ve şiirler yer almıştır. Fransız Siyaseti ve Osmanlılar⁷⁰, İngiliz Oyunları,⁷¹ Prusya’nın İtilası⁷², Çanakkale’den Kaçanlara (İngiltere)⁷³, Çanakkale’den Kaçanlara (Fransızlara)⁷⁴, vb. bunlardan birkaçıdır.

Dergi temelde Türk ordusunun kazandığı başarıları dosta ve düşmana duyurmak gibi bir görevi üstlenmiş ve gerçekten de bu konuda oldukça başarılı olmuştur. Harbi-

67 Çanakkale Savaşlarında yaşanan firarlarla ilgili bkz. Sayılır, *a.g.t.*, s.166-170.

68 Mehmet Beşikçi, “Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve Topyekün Savaş Kavramı”, *Tarih ve Toplum*, Haziran 2010, Sayı 198, s. 68.

69 “Türk Anası Ne Düşünüyor”, *HM*, Sayı 17, s. 267-269.

70 “Fransız Siyaseti ve Osmanlılar”, *HM*, Sayı 23, s. 359-362.

71 Ağaoğlu Ahmet, “İngiliz Oyunları”, *HM*, Sayı 2, s. 22-24.

72 “Prusya’nın İtilası”, *HM*, Sayı 17, s. 260-265.

73 Mithat Cemal, Çanakkale’den Kaçanlara-İngiltere-, *HM*, Sayı 5, s.68.

74 Mithat Cemal, Çanakkale’den Kaçanlara-Fransızlara-, *HM*, Sayı 5, s.68.

ye Nezareti, ordunun kahramanlığını ve savaşta haklılığını bu dergiyle ispat etmek için yazarlara zengin bir doküman kaynağı sağlamıştır. Sanat çevreleri de bu görsel malzemelerden ilham almışlardır. Savaş meydanlarında bulunmayan Ziya Gökalp, siperde elinde bombası ile uyuyan askerden ilham alarak “Asker ve Şair” şiirini yazarken⁷⁵; Mithat Cemal, kolunu harp meydanında bırakan Mülazım-ı evvel (Üsteğmen) Hasan Dursun’dan ilham alarak “Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Askere”⁷⁶ adlı şiirini kaleme almıştır.

Propagandist yaklaşımlar, özellikle Osmanlı’nın kendi toprakları olmayan cephelerde savaşma nedenleri anlatılırken yoğun şekilde sergilenmiştir. Örneğin, Galiçya’da Osmanlı’nın neden savaştığı sorularının cevap bulması için Galiçya ile ilgili “Galiçya’dan Anavatana 1”⁷⁷, “Galiçya’dan Anavatana 2”, “Galiçya’daki Şanlı Osmanlı Askerine”⁷⁸, “Galiçyadakilere”⁷⁹, “Galiçya Mefahirinden”⁸⁰, “Çanakkale’den Galiçya’ya”⁸¹ vb. makaleler yayınlanmıştır. Bu makalelerin bazılarında Galiçya cephesinde neden savaştığıyla ilgili, asker ve sivilere yönelik propagandist anlatımlar yerleştirilmiştir. Bu makalelerin ana teması Türk askerinin “Galiçya’da niçin bulundukları” ile ilgilidir. Makalenin spot cümlesinde bu soruya bir asker konuşturularak şu cevabı verilmektedir; “Biz Moskof’la harp ediyoruz”. Makalenin devamında Osmanlı ile birlik kuran devletler sıralandıktan ve onlara yardımın gerekliliğinden bahsedildikten sonra tam bir teslimiyetçi ifadeyle “...Bu yardımın memleketimize bir faydası olmasaydı (büyüklerimiz) gönderirler miydi” cevabı verilir.⁸² Bu makalede bir de mektuba yer verilmiştir. Mektupta Galiçya Cephesindeki askerler şöyle anlatılmıştır; “...Askerlerimiz şen ve şatır (neşeli) idi.... Bu şataret bizleri de hayrete düşürüyordu. Hangi askerle konuşsam, şu Moskofları hiçe saydığını anlıyordum.” Aynı yazıda Türk’ün eline geçen bir toprağı hayatı pahasına kaybetmeyeceğini ifade etmek için şu cümlelere yer verilmekteydi; “Bir neferimiz geçenlerde diyor ki, efendim bir defa elimiz toprak tutmasın, yoksa!” yani bir dakika toprak yapıştı mı, onu yerinden kimse söküp atamaz...⁸³ Bu ifadelerle İttihat ve Terakki tarafından Türk askerinin Galiçya’da bulunma nedeni halka anlatılırken, askere de savaşma azmi verilmeye çalışılmıştır. Tüm bu cümlelerin yazıldığı sırada Çanakkale hariç diğer cephelerde büyük bozgunlar ve toprak kayıpları yaşanmaktaydı.

75 Ziya Gökalp aynı zamanda bu şiirinde, yazar ve şairleri propaganda yapmaya çağırmıştır. Şiir için bkz. Ziya Gökalp, “Asker ve Şair”, *HM*, Sayı 14, s. 214.

76 Mithat Cemal, “Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere”, *HM*, Sayı 8, s. 122.

77 Ahmet Refik, “Galiçya’dan Anavatana 1”, *HM*, Sayı 12, s. 178-181.

78 Ahmet Refik, “Galiçya’daki Şanlı Osmanlı Askerine”, *HM*, Sayı 13, s. 196-199.

79 Cenab Şahabbeddin, “Galiçyadakilere”, *HM*, Sayı 13, s. 200-202.

80 Mehmet Rifat, “Galiçya Mefahirinden”, *HM*, Sayı 15, s. 227-233..

81 Süleyman Nazif, “Çanakkale’den Galiçya’ya”, *HM*, Sayı 20, s. 316-317..

82 Ahmet Refik, “Galiçya’dan...”, *HM*, Sayı 12, s. 178.

83 Ahmet Refik, “Galiçya’dan...”, *HM*, Sayı 12, s. 178.

İttihat ve Terakki'nin resmi sözcüsü olan "Yeni Mecmua'da yazılar yayınlayan Ahmet Refik askere mecmuada şu izahatı yapmıştır; "Moskof'u burada kısıtacağız, can evinden vuracağız. Hem Kafkasya'dan hem de buradan atacağız".⁸⁴ Mısır'ın, Balkanların, Kafkasya'nın fethi için devletin ve milletin kudreti yok iken burada tam anlamıyla bir ikna çalışmasının olduğu görülmektedir. Askerin Galiçya'da neden bulunduğu, burada başarı sağlandığında nasıl sonuçlar doğuracağı, dost devletler bağlamında ortak düşman olarak Moskof'un tespit edildiği açıkça görülmektedir. Ayrıca, ülke sınırları dışında Avusturya topraklarında Osmanlı ordusunun neden savaştığının izahı da yapılmaktadır. Metinde konuşturulan Türk askeri ve karşılıklı verilen cevaplar tam bir propaganda çalışmasına göze çarpmaktadır. Harp Mecmuasının cephelere de gönderildiği düşünüldüğünde bu tür askeri ikna ve motive etme çalışmasının ne kadar önemli ve etkili olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

İttihat ve Terakki'nin propaganda faaliyetleri arasında yenilgilerin sansür yoluyla duyulmasının engellenmesi, hatta hezimetlerin zafermiş gibi gösterilmesi de vardır. İttihatçılar, başarısızlıkları halka duyurmamak için tüm kurumlarıyla gayret göstermiştir. Bu süreçte Basın ve Sansür Kurumu aktif olarak görev yapmıştır. Resmi kurumların yanında Müdafa-i Milliye, Donanma, Hilal-i Ahmer ve diğer pek çok resmi ya da yarı resmi kurumlar cephede ve cephe gerisinde halkın moralini zinde tutmak için büyük gayret sarf etmiştir.⁸⁵ Bu yüzden cephelerdeki sıkışmışlık hali, uzayan savaşın belirsizliği ve cephe gerisinden beklenen toplumsal desteğin kesilmemesi için çok sıkı bir sansür uygulanmış, Kafkas cephesi ve Kanal Seferi'nin başarısızlığını gazeteler yazamamıştır. Harp Mecmuasının birinci sayısında Kafkas cephesindeki ordunun, çelik kalelerin gösteremeyeceği bir metanetle direnmekte ve bazen de "Moskof hudutlarının içine atılarak düşman ordularına ölüm" saçtığı ifade edilmektedir. Irak cephesi hakkında ise; sayısı sınırlı Türk askerlerinin hilafeti korumak için mukaddes cihat bayrağı altında İngiliz ordularına mukavemet etmekte olduğu, başları üzerinde Yavuz'un hayalini gören ordunun Süveyş Kanalına dayanıp karşı tarafa akınlar yaptığı ve ordunun Mısır seferi için hazırlandığı ifade edilmektedir.⁸⁶ Hâlbuki bu iki cephede de Osmanlı tarihinin en büyük kayıpları yaşanmıştır. Dolayısıyla ideolojik ve propagandist bir çerçevede oluşturulan metinlerle, gerçeklikten uzak bir tablo çizilmiştir.

Sonuç

Devletler ve otoriteler, gerek kendi kamuoylarını gerekse dünya kamuoyunu istedikleri gibi yönlendirmek amacıyla bazı yöntemler kullanır ki, propaganda bun-

84 Ahmet Refik, "Galiçya'dan...", *HM*, Sayı 12, s. 178-181.

85 Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde...", *a.g.m*, s. 197.

86 Köroğlu, *a.g.e*, s.180.

ların başında gelmektedir. Her dönemde kullanılan bu yöntem savaş zamanlarında daha anlamlı bir hal almaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tarafların neredeyse tamamı propaganda taktiklerini kullanmıştır. İttihat ve Terakki yöneticileri de Türk halkını istedikleri gibi yönlendirmek amacıyla bu yöntemi kullanmıştır.

Propaganda temelde halkı motive etmek amacıyla kullanıldığında faydalı olabilecek iken, halka doğruların aktarılmasının sansür yöntemleriyle engellenmek ve yanlış bilgi verilmek suretiyle amacından saptırılmıştır. Bu yönüyle propaganda, içeriği itibarıyla gerçek dışı metinlerin çok yoğun olarak kullanıldığı bir alandır. İttihat ve Terakki propaganda araçlarını Almanlardan da öğrendikleri şekliyle yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bunların en güzel örneği Harp Mecmuasıdır. Mecmua tam anlamıyla halkı bir ilizyon içerisine itme çalışmasıdır. Bunu yaparken de fotoğraf ve görsel malzeme yoğun olarak kullanılmıştır.

Pek çok cephede savaşan İttihat ve Terakki hükümeti Harp Mecmuasında, Çanakkale cephesine odaklanmıştır. Bunun başlıca nedeni diğer cephelerden gelen bozgun haberleridir. Bu olumsuz haberleri perdelemek için Çanakkale'deki başarılar kullanılmıştır. Görünürde oldukça başarılı gösterilen Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Savaşında diğer bütün cephelerde büyük kayıplar vermiştir.

İttihat ve Terakki yöneticileri, Birinci Dünya Savaşı süresince Harp Mecmuasını kullanarak, büyük ümitler dağıtmış, ordunun ihtişamını, cephelerdeki başarısını(!) ve savaşın bir altın ışıık olduğunu hatta bu savaşın İslam âlemi için bir kurtuluş kapısı olacağı propagandasını yapmış olmalarına rağmen Osmanlı Devleti önce savaştan mağlup çıkmış ardından da tedrici olarak yıkılmıştır.

Kaynakça

- (Harp Mecmuası) “Niçin Çıkıyor” *Harp Mecmuası (HM)*, Sayı 1, s. 3.
- “Fransız Siyaseti ve Osmanlılar”, *Harp Mecmuası*, Sayı 23, s. 359-362.
- “Prusya’nın İtilası”, *Harp Mecmuası*, Sayı 17, s. 260-265.
- “Türk Anası Ne Düşünüyor”, *Harp Mecmuası*, Sayı 17, s. 267-269.
- Ahmet, Ağaoğlu ;“Türkiye’nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu”, *Harp Mecmuası*, Sayı 1, s.7-9.
- Ahmet, Ağaoğlu; “İngiliz Oyunları”, *Harp Mecmuası*, Sayı 2, s. 22-24.
- Aladdin (GÖVSA), İbrahim; *Çanakkale İzleri*, Ankara 1989.
- Avşar, Servet; “Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı 1 (Mart 2003), s. 64-102.
- Avşar, Servet; Birinci Dünya Savaşında Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti, *OTAM*, Sayı: 14, 2003, s. 65-127.
- Banoğlu, Niyazi A.; *Türk Basınında Çanakkale Günleri*, İstanbul 1982.
- Beşikçi, Mehmet; Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve Topyekün Savaş Kavramı, *Tarih ve Toplum*, Haziran 2010, Sayı 198, s. 62-69.
- Bilkan, Ali Fuat - Çakır, Ömer; *Harp Mecmuası*, Kaynak Kitablığı yay., İstanbul 2006.
- Cahit, Hüseyin; “Cephe-i Harpte İki Gün”, Tanin, 23 Haziran 1331.
- Cemal, Mithat; Çanakkale’den Kaçanlara-İngiltere-, *Harp Mecmuası*, Sayı 5, s.68.
- Cemal, Mithat ;“Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere”, *Harp Mecmuası*, Sayı 8, s. 122.
- Çakır, Ömer; *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 1997.
- Çeliktemel, Özde-Thomen; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, vol.2, s. 1-17.
- Erdemir, Lokman; *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2009.
- Herbert Aubrey, *Denizler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale*, çev. Seyfi Say, İstanbul 2005, s. 54-55.
- Gökalt, Ziya; “Asker ve Şair”, *Harp Mecmuası*, Sayı 14, s. 214.
- Gören, Ahmet Kamil (Yay. Haz.); *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.
- Karakışla, Yavuz Selim; “Balkan Savaşı’nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı-Kırmızı Kitap”, *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2002, Sayı 104, s. 60-63.
- Karakoyunlu, Sadri (Yay. Haz.), *Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler (1914-1918)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1987.

- Köroğlu, Erol; *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004.
- Nazif, Süleyman ;“Çanakkale’den Galiçya’ya”, *Harp Mecmuası*, Sayı 20, s. 316-317.
- Nazif, Süleyman ;“Çimentepe’de”, *Harp Mecmuası*, Sayı 3, s. 34-36.
- Odabaş, Battal; “Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belgesel Film Kurtuluş Savaşı Filmleri”, *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 24 (2006), s. 205-212.
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2005.
- Özen, Nijat; *Türk Sinemacı Fuat Uzkınay*, İstanbul 1970.
- Pehlivanlı, Hamit; “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, s. 535-552;
- Refik, Ahmet ; “Galiçya’daki Şanlı Osmanlı Askerine”, *Harp Mecmuası*, Sayı 13, s. 196-199.
- Refik, Ahmet ; “Galiçya’dan Anavatana 1”, *Harp Mecmuası*, Sayı 12, s. 178-181.
- Refik, Ahmet; “Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz”, *Harp Mecmuası*, Sayı 21, s. 327
- Rifat, Mehmet ; “Galiçya Mefahirinden”, *Harp Mecmuası*, Sayı 15, s. 227-233.
- Selçuk, Mustafa; “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti’nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), 1/2 (2012), s. 195-242.
- Suphi, Hamdullah; *-Çanakkale’de Gördüklerimiz- Çanakkale Savaşanlar Anlatıyor*, İstanbul 2006.
- Şahbette, Cenab ; “Galiçya’dakilere”, *Harp Mecmuası*, Sayı 13, s. 200-202.
- Yeğen, Cebail; *Harp Mecmuasında Yayınlanan Edebi Metinler*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale 1999.
- Yiğit, Burak; “Birinci Dünya Savaşında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğunun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (Journal of Azerbaijani Studies)*, Volume: 12, 2007, s. 293-311.
- Yüksel, Okan; *Uluslar arası İlişkiler Çerçevesinde Psikolojik Savaş, Propaganda ve Wikileaks*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

Ek 2: Galiçya Cephesi'nde: Aziz vatanın varlığını hayatıyla bekleyen Osmanlı topçusu

H M, Sayı 16 (Kapak)

صلاح ارشد شری

هر ضایع بر قاجار گوید اول انگلیز را اسیر نمودیم. کور کرده اولد نفیر معالیه
 نازیکانه بزم اولداده. ناله اندک سوزی بنوعه بنوعه عکاسه اولدیفندیده بر قاجار
 بطورک بوند سوزیده و قضا نافرمانی بودرج عذر اندام
 دقتا که تسلیم اولدیم بنی بر قاجار قیاماناره. هفتصد نفره عکاسه دیگر. کبری
 آمیری آمیری قادیار که نطفه ایندی. ستماره قادیاری. قادیار. رحل و ستماره
 تقدیم شد. بولیده عکاسه و قادیار بنی بر قادیار عکاسه کبی همینه عکاسه و ستماره
 و ناهل معنونه ایده بکهری بیلم سوز کردی.
 نریمان امر و نریمان عکاسه اولدیده. بوراده بزمه عکاسه عکاسه و نریمان
 عکاسه کبی عکاسه. البسه و نریمان و نریمان. نریمان عکاسه و نریمان عکاسه
 ایلیک. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه
 انگلیز عکاسه. عکاسه و نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه
 اولد نفیری جود بولور. مرهات عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه
 از قادیار عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه
 هزاره اولداده. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه
 ایده جکارد. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه. نریمان عکاسه

بوجود لکھنؤ و دیگرہ ازاوہ لکھنؤ سید

رهم : شکر ، جای ، پیچ ، آت ، قانی ، سیرم
 $\frac{۱}{۷۰}$ ، $\frac{۱}{۲۰}$ ، $\frac{۱}{۱۰}$ ، $\frac{۱}{۷۰}$ ، $\frac{۱}{۲۰}$ ، $\frac{۱}{۷۰}$
 الی الخ

والحاصل بتوجه اقدس اینست بر آنکه راهی بر عهد شده عمر کجاست و منزلت و رفاه
بقیه و قد و نور و توفیق الهی و تنی این عرصه مسلم است.

اسرائیل عثمانیہ دور صہیہ سرحدیں

ع. ۳

Memlûk Kaynaklarında Halîcu Kostantıniyye ve Kâli Boli Kavramları

Kürşat SOLAK*

Özet

Memlûk Devleti 1250 yılı ile 1517 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hüküm sürmüştür. Bu dönemde yazılan tarihî ve coğrafî eserler Anadolu’dan ve başka coğrafyalardan haber vermektedir. Bu münasebetle Memlûk kaynaklarında Anadolu ile ilgili bilgiler ve kavramlar karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Gelibolu, Memlûk Kaynaklar, İstanbul

The Concepts of Halicu Kostantiniyye And Kâli Boli in the Mamluk Sources

Abstract

Mamluk State which reigned in Egypt and Syria between the years 1250 and 1517. The historical and geographical recourses which were written at Mamluk period tell us informations about Anatolia and other zones. Therefore we meet informations and terms about Anatolia at Mamluk recourses.

Keywords: Mamluks, Gallipoli, Mamluk Sources, İstanbul

13. asır ortasından 16. asır başlarına kadar Mısır ve Suriye’de yaşanan Memlûkler dönemi, İslam tarih yazıcılığının en zengin halkalarından birini teşkil eder. Bu dönemde kaleme alınan eserler genel tarih mahiyeti göstermelerinin yanı sıra müelliflerin kendi devrini ya da devirlerinin sultanını anlattıkları da görülür. Memlûk

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; kursat.solak@hotmail.com

müellifleri Mısır ve Suriye tarihini merkeze koyarlarken kendi coğrafyaları ile ilgili olan siyasi teşekküller ve bölgelerle ilgili olarak da kayıt düşerler. Bununla beraber aradaki mesafenin artması ve ele alınan mıntıkanın çevresi ile kıyaslandığında daha dar bir alan teşkil etmesi, verilen malumatın ve ayrıntının azalmasına sebep olur. Yine mezkûr döneme ait coğrafya bilgisinin ve Memlûk müelliflerinin coğrafya bilgisinin çok fazla olduğu söylenemez. Nitekim Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* adlı eserinde Memlûkler döneminde yaşamış 47 müelliften ayrı ayrı bahseder. Bu meyanda müellif Muhammed ez-Zehebî'nin (ö. 1347) 148'i tarih konusunda olmak üzere 235 eseri vardır bilgisini verir. Bu durumda ilgili dönemde üretilen eser sayısı yüzlerce olmaktadır. ez-Zehebî'nin söz konusu çalışmaları, muhtelif konular içermektedir. Bununla beraber coğrafyaya dair eseri bulunmamaktadır. Esasen bu dönemde doğrudan ya da kayda değer içerikle coğrafya ile alakalı eser sayısı ise yedi-sekiz ile sınırlı kalmaktadır.¹

Çalışmamızda Memlûk dönemine çağdaş müelliflerden, İbn Saîd el-Mağribî (ö.1286), el-Himyerî (ö.1327), en-Nuveyrî (ö. 1332), el-Ömerî (ö.1348), Ebu'l-Fidâ (ö. 1331), İbn el-Verdî (ö. 1349), İbn Kesîr (ö.1373), İbn Haldun (ö. 1406), el-Kalkaşandî (ö.1418), el-Makrîzî (ö. 1441), İbn Hacer el-Askalanî (ö. 1449), İbn Arabşah (ö. 1450), İbn Tagrîberdî (ö.1470) ve es-Sehavî (ö. 1497) kaynak olarak kullandığımız müellifler olmuştur.

Memlûk çağına yakın olmak üzere, Eyyûbîler döneminde önemli bir coğrafya eseri ortaya koymuş olan ve Memlûk ulemasına kaynak teşkil eden Yakut el-Hamavî (ö. 1229), daha önceki asırlara ait olmak üzere İbn Hurdazbih (ö. 912), Taberî (ö.923), Mesudî (10. asır), İbnu'l-Fakîh (10. asır), İbn Havkal (10. asır), İdrisî (12. asır) gibi müellifler ve *Hudûdu'l-Âlem* adlı eser konuyla ilgili olarak yararlanılan çalışmalar olmuştur.

Gelibolu ve Çanakkale boğazı ile ilgili sabık çalışmalara bakıldığında, söz konusu yerlerle ilgili Antikçağ, Bizans ve Osmanlı dönemleri ve isimlendirmeleri ile ilgili bilgiler verildiği görülür. Bununla beraber biri dışında Arap kaynaklarının ve hassaten Memlûk kaynaklarının bölgeye dair isimlendirmesi söz konusu edilmez.²

1 Ramazan Şeşen, *az sayıda* ifadesini kullanır. Bkz. Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 176, 185.

2 *Kallipolis, Gali-polis, Düsturnâme'de Gelibolu*. Bkz. Feridun Emecen, "Gelibolu", *DİA*, c. 14, İstanbul, 1993, 1-6; Metin Tuncel, "Çanakkale", *DİA*, c.8, İstanbul, 1993, s. 197-199; Besim Darkot *Romania Boğazı, Avido veya Aveo Boğazı, St. George Boğazı* kavramlarının batılılar tarafından kullanıldığını yazar. Ayrıca coğrafyacı İdrisî'nin Boğazlara ve Marmara'ya *İstanbul boğazı* dediğini kaydeder. Bu durumda Darkot, *Halıcı Kostantiniye* kavramına 'İstanbul Boğazı' anlamını yüklemiş olmaktadır. Ancak Darkot, İdrisî'nin Jaubert çevirisini kullandığından çeviri dilini aktardığını düşünebiliriz. Ayrıca Darkot, aynı müellifin Çanakkale boğazı için *Abidos koyu* kavramını kullandığını belirtir. Bkz. Besim Darkot, "Çanakkale", *İA*, Eskişehir, 1997, c. 3, s. 332.

Memlûk kaynaklarında الخلیج القسطنطنیه (el-Halîcu el-Kostantîniyye) ve کالی بولی (Kâli Boli) kavramları kullanılmıştır. Bu meyanda İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâb el-Coğrafiyasında Halîcu Kostantîniyye* kavramını zikreder. Ancak bu halîcin konumu ile ilgili bir açıklama yapmaz. Söz konusu kavramı, *Bahru Rûm* (Akdeniz) ve *Bahru Nîtaş* (Karadeniz) dolayısıyla anar.³ Tarihçi el-Himyerî, söz konusu kavramı kullanan müelliflerden birisidir. Karadeniz'in *Halîcu Kostantîniyye* vasıtası ile Akdeniz'e döküldüğünü, *halîcin* ağzının *Bahr eş-Şâm*'dan (Akdeniz) sonra başladığını belirtir. Burasının uzunluğunun 350 mil ya da daha az olduğunu belirterek uzun bir mesafeye işaret eder. Emevîler döneminde Mesleme bin Abdülmelik'in gerçekleştirdiği İstanbul Seferini (716-718) anlatırken bazı tasvirlerde bulunur; Akdeniz'den sonra *halîcin* ağzı başlar dedikten sonra dağları, çeşmesi ve akarsuyu olan bir yerde konakladıklarını, orada bir burç da olduğunu belirtir.⁴ Sadece bu ifadelere bakarak konakladıkları yeri tahmin etmek güçtür. Bununla beraber Çanakkale Boğazı hattında, günümüz şehir merkezi ve çevresi de dâhil olmak üzere tasvire yakın yerler bulunmaktadır.

Müellif el-Ömerî'de de *Halîcu Kostantîniyye* kavramı görülmektedir. İslam ordularının Anadolu akınları ve Anadolu'daki Türk ülkesi bahsi münasebetiyle söz konusu ifade geçer.⁵ el-Ömerî, *el-Memâlik* ve *et-Tarif* isimli eserlerinde, Türklerin Anadolu'da elinde bulundurduğu yerleri sayarken Gelibolu ifadesini kullanmaz.⁶ Bunun sebebi, Türklerin henüz Rumeli'ne geçmemesi ve dolayısıyla Gelibolu'nun Türk ülkesi olmamasıdır.

1273 Dimaşk doğumlu olan müellif Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer* adlı eserinde Yunan ülkesini anlatırken *Bahru Kostantîniyye*'nin bir *halîc* olduğunu ve *Bahru Kırım* (Karadeniz) ile *Bahr er-Rum* (Akdeniz) arasında bulunduğunu belirtir.⁷ Arapça'da *halîc*, körfez, kanal anlamına gelmektedir.⁸ 1290 yılı civarında bugünkü Suriye topraklarında neşet eden İbn el-Verdî, *Bahr er-Rum*'un *Endülüüs* ile *Halîcu Kostantîniyye* arasında uzandığını belirtir.⁹ Bu ifade, Akdeniz'in kuzeydeki başlangıç noktası için adı geçen *halîcin* yani Çanakkale Boğazı'nı da içine alan su kütlesinin - yolunun esas alındığını göstermektedir.

3 İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâb Bast el-Arz fî el-Tûl ve'l-Arz (Kitâb el-Coğrafiya)*, tah. Khavon Bournit Khincs, Tatvân, 1958, s. 102, 117, 140.

4 Ebû Abdullah el-Himyerî, *er-Ravz el-Mî'tar fî Haber el-Aktâr*, yay. İhsan Abbas, Beyrut, 1975, s. 221.

5 İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsar fî Memâlikü'l-Ensâr*, 27 cilt, c. III yay. el-Mecmu' el-Sekâfi, Abu Dabi, 2002, s. 289, 406

6 İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalah eş-Şerîf*, tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988; Yaşar Yücel, *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara, 1980, 197-198.

7 İmâdeddin Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, 4 cilt, c.I, yay. Matbaatu Hüseyiniyetu Mısırî, yılı yok, s. 84.

8 Rûhî el-Baalbekî, *El-Mevrid Kâmûs Arabî-İngilizî*, Beyrut, 2003; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.

9 Ömer bin Muzafer İbn el-Verdî, *Haridet el-Acaib ve Feridet el-Garâib*, tah. Enver Mahmud Zenâtî, Kahire, 2008, s. 29.

Söz konusu kavram *Tarihu İbn Haldun*'da muhtelif yerlerde geçer. Haçlıların *Halıcı Kostantiniyye*'yi aşarak Anadolu'ya geçtiği belirtilir.¹⁰ Haçlı orduları İstanbul Boğazı'ndan ziyade Çanakkale ve Marmara Denizi üzerinde Anadolu'ya geçtiğine göre kavramın taşıdığı anlam anlaşılabilir. Yine İbn Haldun *Halıcı Kostantiniyye* kavramını Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan su kütlesi - yolu anlamında ele almaktadır.¹¹ Nitekim bu kullanım, Memlûk çağı müelliflerinin mezkûr kavrama yüklediği ortak anlamdır.

Memlûk tarihçileri içinde Kalkaşandî önemli bir simadır. 1355 ila 1418 yılları arasında yaşamıştır. Memlûk idarî kademelerinde görev yapmıştır. 1389 yılında tarihçi el-Ömerî'nin yanında Divan el-İnşâ'da görev almıştır. İnşâ (sekreterlik) sanatı hakkında araştırmalar yapmış ve bilgisini arttırmıştır.¹² İbn Hurdazbih'in *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*'inden, el-Ömerî'nin *el-Mesâlik el-Ebsâr* ile *et-Ta'rif* isimli eserlerinden, Ebu'l-Fidâ'nın *Takvim el-Buldân*'ından, Takiyüddin Abdurrahman bin Nâzırî'l-Ceyş'in *Teksif et-Ta'rif*' isimli eserinden yararlanmıştır. Bu sebeple o, konu ile ilgili olarak kendisinden önceki birikimi aksettirir. Kalkaşandî, *Bilâd er-Rum* (Anadolu) *Müslümanların elinde olup Halıcı Kostantiniyye'nin doğusundadır. Burası ile Ermeniyye arasında yer alır. Şimdi derbendler ülkesi olarak bilinir... bu ülke* (Anadolu), *batıda Halıcı Kostantiniyye ile beraber Bahr er-Rum* (Akdeniz) *ve Bahr el-Kırım* (Karadeniz) *ile çevrilir. Güneyde Bilâd eş-Şam* (Suriye) *ve el-Cezire* (Mezopotamya), *doğuda Ermeniyye* (Kilikya - Çukurova), *kuzeyde Bilâd el-Gürc* (Gürcü ülkesi) *ve Bahr el-Kırım ile çevrilir.*¹³ Yine (Anadolu), *Bahr el-Kırım ve Halıcı Kostantiniyye arasında yer alır. Doğuda Bahru Nitaş şeklinde isimlendirilen Bahr el-Kırım ile biter. Batıda Halıcı Kostantiniyye'ye kadardır. Kostantiniyye ile son bulur. Güneyde Bahru Şâmî ile nihayetlenen Ermeni ülkesi olan Leon ülkesi ile sonlanır.. Velhasıl bu ülke doğuda Ermeniyye sınırının batısından ve Bilâd el-Cezire'nin kuzeyinden başlar. Batıda Bahr er-Rum'a kadar gider. Bu deniz* (Bahr er-Rum - Akdeniz) *güneyden Halıcı Kostantiniyye'ye kadar uzanır.. Bahr el-Kırım ile buluşur.*¹⁴ Kalkaşandî başka bahislerde de bu kavramı kullanır; Mısır'dan Karadeniz'e ve ötesine gitmek için kara ve deniz yolu olduğunu söyledikten sonra deniz yolunun İskenderiye ve Dimyat limanından başlayarak *Bahr er-Rum*'u aştığını ve *Halıcı Kostantiniyye*'ye vardığını, oradan da *Bahru Kırım* olarak bilinen *Bahru Nitaş'a* ve sonra da *Bahr el-Azak* (Azak Denizi) olarak bilinen *Bahru Mânitaş'a* (Karadeniz) ulaştığını belirtir.¹⁵

10 İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c.I, yay. Halil Şehâde, Beyrut, 1988, s. 83, 93, 94; c. II, s. 220, 221, 272, 277, 338; c.III, s. 268; c.V, s. 4, 23, 187.

11 İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c.I, s. 59.

12 Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 205-206.

13 Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî Sinâat el-İnşâ*, 14 cilt, c. V, yay. Muhammed Abdurrahul İbrahim, Kahire, 1913-1920, s. 338.

14 Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî Sinâat el-İnşâ*, c.V, s. 339.

15 Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî Sinâat el-İnşâ*, c.IV, s. 467.

Kalkaşandî, Osmanoğlu'nu andığı bir başka yerde, Osmanlıların topraklarını *Halîcu Kostantîniyye*'ye kadar genişlettiklerini,¹⁶ *Halîcu Kostantîniyye*'nin *Bahru Nîtaş* (Karadeniz) ile komşu¹⁷ olduğunu belirtir. Kalkaşandî'de çok net olarak gördüğümüz bu ifadelerde, *Halîcu Kostantîniyye* kavramı bugünkü Marmara Denizi ile beraber İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını içermektedir. Anadolu'nun buranın doğusunda olduğu belirtilmekte, Akdeniz'in güneyden uzanarak burası ve Karadeniz ile birleştiği, Akdeniz'den Karadeniz'e geçiş sağlandığı ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere Ortaçağ'da umumiyetle, Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan su yolu yekten bir körfez gibi görünmektedir. Bir deniz ve iki boğaz olarak tasnif edilmemektedir. Mesafenin uzaklığı ve coğrafyanın yabancılığı, arasında bulunduğu denizler içinde küçük kalması bu anlayışa sebep teşkil etmekte, dönemin müellifleri ayrıntıları hesaba katmamaktadır.¹⁸ Nitekim İbn Havkal (10. asır), *Sûretu'l-Arz* isimli eserinde bütün *Bahr er-Rum* için, kısaca anlatımıyla *Okyanusun bir körfezi gibidir* demektedir.¹⁹

1179 Anadolu doğumlu olan Yakut el-Hamavî, Memlûkler dönemine yakın tarihçi ve coğrafyacılarından birisidir. Konumuz ile ilgili olarak *İstanbul'un doğudan ve kuzeyden olmak üzere iki yönden çevrelenen bir halîci vardır. Batı ve güney yönünde kara bulunmaktadır*²⁰ demektedir. Eserini maddeler halinde kaleme almış olan el-Hamavî, *halîc* maddesi için muhtelif mekânlar anmakta, ayrıca *Kostantîniyye'nin altındaki deniz* karşılığını vermektedir.²¹ Böylece el-Hamavî, *halîc* kavramı ile söz konusu su kütesini ifade etmektedir.

Müellifi bilinmeyen *Hudûdu'l-Âlem* isimli eserde Hindistan Körfezi, *Halîcu Hindî* olarak isimlendirilir. Aynı şekilde eser *Halîcu Kostantîniyye* kavramını kullanmakta, ırmağa benzettği bu halicin Cebelitarık'la beraber Akdeniz'in iki halicinden biri olduğunu belirtmektedir. *Hudûdu'l-Âlem*'deki bu kullanım *halîc* kelimesine daha ziyade boğaz, kanal anlamı yüklemektedir. Ayrıca eserde bu halicin Akdeniz'i *Gürziyan* denizine (Karadeniz) bağladığı ifade edilmektedir.²²

16 Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî Sînâat el-İnşâ*, c.VIII, s.15.

17 Kalkaşandî, *Subh el-Aşâ fî Sînâat el-İnşâ*, c.V, s. 354.

18 Ortaçağ'da Avrupa'da coğrafi ad verme bakımından bir takım değişiklikler ve hatta hatalar olduğu, umumî olarak İstanbul Boğazı'na verilen isimlerin Çanakkale Boğazı için de sık sık kullanıldığı belirtilir. Bkz., Darkot, "Çanakkale", s. 332. Nitekim bu bilgi, konumuza dair Ortaçağ Arap kaynakları için de geçerlidir. 18 Mart Üniversitesi coğrafya bölümünde misafir öğretim üyesi konumunda bulunan Suriye vatandaşı Salem Khalaf'a söz konusu kavramla ilgili tespitimizi ifade ettik. Kaynakları kendisi ile paylaştık. Sayın Khalaf, şahsı için de yeni olan bu coğrafi tanımlamayı doğru bulmuş ve katkı sağlamıştır. Bu münasebetle Sayın Khalaf'a teşekkür ederiz.

19 İbn Havkal'dan naklen bkz., Murat Ağarı, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, İstanbul, 2002, s. 354.

20 Şihabeddin Yakut el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, 5 cilt, c. IV, Beyrut, 1977, s. 347.

21 el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, c. II, s. 386.

22 *Hudûdu'l-Âlem*, 372/ 982-83 yıllarında kaleme alınmıştır. Bkz. *Hudûdu'l-Âlem*, İngilizceden çev., Abdullah Duman-Murat Ağarı, İstanbul, 2008, s. XV, 5.

Söz konusu su kütlesi, coğrafyacı Mesudî'nin (10. asır) *Mürûc ez-Zeheb* adlı eserinde de *el-Halîc* olarak isimlendirilmektedir. Aynı eserde *Halîcu Kostantîniyye* kavramı geçmekte, *Bahru Nîtaş'tan* (Karadeniz) *yarılıp çıkararak Bahr er-Rum'a* (Akdeniz) *vardığı* belirtilmektedir.²³ Yine Mesudî Pontus Denizi'ni (Karadeniz) anlatırken bu denizin *Halîcu Kostantîniyye* yolu ile *Bahr er-Rum'a* açıldığını belirtir.²⁴ Mesudî ve diğerleri gibi, meşhur tarihçi Taberî de 166/782-783 yılından bahsederken *Halîcu Kostantîniyye* kavramını kullanır.²⁵

İbnu'l-Fakîh (10. asır), *Kitâbu'l-Buldân* isimli eserinde yedi iklimden biri olarak andığı *Kostantîniyye*'yi anlatırken *Rum bölgesi ve kuzeyde Hazar'ı içine alan bölgedir* demektedir. Bu durumda *Kostantîniyye* kavramının Arap havzasında nadir de olsa İstanbul'dan daha geniş bir alanı ifade ettiğini ve düşük bir ihtimalle bu sebeple *Halîcu Kostantîniyye* ifadesinin geniş anlamlı bir kullanım sahası bulduğunu düşünebiliriz. Ayrıca İbnu'l-Fakîh *Halîc* ifadesini, *Kostantîniyye* kavramı olmaksızın da kullanır; *Bahr er-Rum'un sınırlarını verirken, bu deniz Antakya'dan Cezayir'e uzar, oradan Halîc'e yönelir. Buradan Endülüse kadar varır*²⁶ demektedir.

İbn Hurdazbih de yollardan bahsettiği bahiste *Halîcu Kostantîniyye* kavramını kullanır.²⁷ İdrîsî, üzerinde durduğumuz bölge ile ilgili olarak ayrıntıya girer ve *Abizos'un* (Abidos)²⁸ *Halîcu Kostantîniyye* ağzında olduğunu belirtir.²⁹

Halîcu Kostantîniyye kavramını zikreden Memlûk müelliflerinden bir diğeri de İbn Kesîr'dir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye* isimli eserinde *Halîcu Kostantîniyye*'nin yerini, *Kostantîniyye*'nin (İstanbul) güneyinde olarak ifade eder. Eserde aynı kavram, Emevîlerin 8. asırda Anadolu'ya gerçekleştirdikleri akınlar ve İstanbul kuşatmaları vesilesi ile de zikredilir. Nitekim Mesleme bin Abdülmelik'in İstanbul kuşatmasında, gönderilen yardım kuvvetinin öncelikle *Halîcu Kostantîniyye*'yi aştığı, sonra da Bizans'a yardım eden Bulgarlarla savaştığı ve onları mağlup ettiği anlatılır.³⁰ Bununla beraber İbn Kesîr'in ilgili eserine ait bir çeviride, gelen yardımcı birliklerin İstanbul Boğazı'nı geçerek savaştığı ifade edilir.³¹ Başka bir çalışmada ise, *halîc* kelimesi tercü-

23 Mesudî'den aktararak Ağarı, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, İstanbul, 2002, s. 318.

24 Mesudî'den aktararak Ağarı, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, s. 326.

25 Taberî, *Tarih er-Rusûl ve'l-Mulûk*, 11 cilt, c.VIII, yay. Dâr el-Terâs, Beyrut, 1967, s. 154.

26 İbnu'l-Fakîh'ten naklen bkz., Ağarı, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, s. 296.

27 İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, yay., M.J. de Goaje, Leyden, 1889, s. 100, 103.

28 *Kadîm çağda bu kıyıların en mârifetli şehri*. Bkz. Darkot, "Çanakkale", s. 332. Çanakkale Boğazı'nda Nara Burnu'nun biraz doğusunda yer alır. Çanakkale merkezin hemen yakınındadır.

29 Şerif Ebu'l-Hasan el-İdrîsî, *Nuzhet el-Müştak fi İhtirak el-Âfâk*, 2 cilt, c.II, yay. Âlim el-Kütüb, Beyrut, 1988, s. 810.

30 İmâdeddin İsmail bin Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, c.I, tah. Ali Şîrî, Beyrut, 1988, s. 26; c.IX, s. 99, 208.

31 İmâdeddin İsmail bin Ömer İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c.IX, İstanbul, 1995, s. 298.

me edilmeyerek aynı haliyle yazılmıştır.³² Bu durumda *Halîcu Kostantîniyye* kavramına anlam yüklemekte güçlük çekildiği görülmektedir. Aynı güçlüğü, İdrisi coğrafyasına ait yukarıda zikredilen çevirinin yaşadığı da anlaşılmaktadır.

Memlûk tarihçisi Nuveyrî (ö. 1332), Akdeniz'in iki halicinden biri olarak *Halîcu Kostantîniyye*'yi zikreder. Haçlı Alman İmparatorunun *Halîcu Kostantîniyye*'yi geçerek *Arzu Bilâd el-İslâm*'a (İslâm ülkelerinin toprakları) geçtiğini belirtir.³³ Ayrıca Nuveyrî'de, *Şarkî Halîcu Kostantîniyye* kavram geçer³⁴ ki 'Halîcu Kostantîniyye'nin doğusu' anlamına gelip gördüğümüz kaynaklarda sık kullanılan bir terkiptir.

Memlûk çağında müellif İbn Hacer el-Askalanî, Osmanlı'yı anlattığı bahiste mezkûr kavramı zikreder.³⁵ Tarihçi İbn Tagribirdi, 164/ 780-781 Arap seferinden bahsederken Anadolu'da pek çok kale alındığını *Halîcu Kostantîniyye*'ye kadar gidildiğini anlatır.³⁶

Çalışmamızda günümüz Gelibolusunu karşılayan *Kâli Boli* kavramını üç Memlûk müellifinde tespit ettik. Bu meyanda İbn Arabşah (ö. 1450), Osmanlılarda Süleyman Şah'ın Bizanslılarla anlaştığını, Bizanslılardan Süleyman Şah'a iki boğazdan geçilerek yardım getirileceğini belirtir. Müellif denizler arasında geçiş için bu iki boğazın olmazsa olmaz olduğu belirtir. Kendi döneminde artık Gelibolu Boğazının (*seğru Kâli Boli*) Müslüman gemicilerin elinde olduğunu, İstanbul Boğazının (*Seğru İstanbul*) ise hâlâ Hristiyanların elinde bulunduğunu ifade eder.³⁷ Sehâvî (ö.1497), adı geçen kavramı anar ve *Kâli Boli'nin Halîcu Kostantîniyye'nin önemli bir yeri olduğunu* söyler. Ardından Osmanlıların burayı ele geçirdiğini belirtir.³⁸ Makrîzî (ö. 1441) *es-Sulûk* isimli eserinde *Medinetu Kâli Boli* ifadesini, Osmanlı Sultanı II. Murad dönemi ile ilgili olarak anar. Hemen devamında da 'Gelibolu'dan geçmek' anlamında bir

32 Khanoglan Hacıyev, *Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 51. Tezden, söz konusu İstanbul kuşatmasına dair ayrıntılı bilgi edindik. Burada Arap kaynakları mukayeseli olarak kullanılmıştır. *The Cambridge History of İslâm*'da, Mesleme kuvvetlerinin 54/ 674 yılında Bizans üzerine sefere başladığı, Kapıdağı (*Cyzicus*) Yarımadasında kışladıktan sonra saldırıya geçtiği yazar ancak söz konusu yarımada ya intikal edilen boğaz ya da bölge herhangi bir kaynak atfı ile anılmaz. Bkz., Laura Veccia Vaglieri, "The Patriarchal and Umayyad Caliphates", *The Cambridge History of İslam*, c. IA, Cambridge, 2008, s. 79-80.

33 Ahmed bin Abdulvahhab en-Nuveyrî, *Nihâyet'ul-Erab fî Fünûn el-Edeb*, c.I, yay. Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâik el-Kavmiyye, Kahire, 1992, s. 235; c. XXVIII, s. 422.

34 en-Nuveyrî, *Nihâyet'ul-Erab fî Fünûn el-Edeb*, c.XXIII, s. 199.

35 İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr*, 4 cilt, c.I, yay. Hasan Habeşi, Kahire, 1969, s. 485.

36 Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf İbn Tagribirdi, *en-Nucûm ez- Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kâhire*, 16 cilt, c. II, yay. Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, Kahire, 1929-1956, s. 47.

37 İbn Arabşah, *Acâib el-Makdûr fî Ahbâr Teymur*, Kalkûta baskısı, Kalkûta, 1817, s. 274.

38 Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *es-Sehâvî, ed-Dav' el-Lâmi'*, 12 cilt, c.XI, yay. Dâru Mektebetu'l-Hayat, Beyrut, 1992, s. 149

ifade kullanır.³⁹ Yine aynı eserde, fetret döneminde Yıldırım Bayezid'in oğullarından Süleyman'ın Edirne ve *Kâli Boli*'ye sahip olduğu bilgisini verir.⁴⁰ İslam hükümdarlarını saydığı bahiste yine II. Murad'ı *sahibu Bursa ve Kâli Boli* olarak anar.⁴¹

İbn Arabşah'ın *seğru Kâli Boli* ve *Seğru İstanbul* kullanımları, diğer müelliflerde olmayan bir özelliktir. رَغَتْ, رَغَتْ kelimeleri, koy, küçük körfez; gedik, yarık, geçit anlamlarına gelmektedir.⁴² Bu ifadeleriyle İbn Arabşah, iki boğazı ayrı ayrı ele alarak, *Halıcı Kostantınıye* kavramı içine yerleştirmez. Böylece günümüz bilgisi ve kullanımına yakın bir kullanım sergilemiş olur.

Makrizî, *Medinetu Kâli Boli* ve *sahibu Bursa ve Kâli Boli ifadeleri* ile Gelibolu'nun bir yerleşim yeri olduğunu ifade ederek farklı bir bilginin ve kullanımın sahibi olur. Gerçekten Gelibolu o dönemde bölgenin en önemli yerleşim yerlerinden biriydi.⁴³ Aynı zamanda Makrizî, Sultan II. Murad için *sahibu Bursa ve Kâli Boli* diyerek Osmanlı ülkesinin Anadolu yakasında Bursa'ya, Rumeli yakasında Gelibolu'ya ayrı bir önem atfeder.⁴⁴

Halıcı Kostantınıye kavramı gerek Memlûk kaynaklarının gerekse önceki İslam kaynaklarının kullandığı bir kavramdır. Kuşkusuz Memlûk tarih ve coğrafya yazarları, söz konusu kavramı seleflerinden öğrendiler. Bunun sonucu olarak Akdeniz ile Karadeniz arasındaki su kütesini ifade etmek için söz konusu kavramı kullandılar. Mesafenin uzaklığı ve coğrafya bilgisinin yetersizliği dolayısıyla coğrafi ayrıntıları dikkate almadılar. Bu durum Ortaçağ Avrupa'sı için de geçerlidir. Sözü edilen sebeplerin yanı sıra, mezkûr su kütesi ile ilgili olarak ayrıntı verme ihtiyacı duyulmaması, mevzu bahis kavramın kullanımının Memlûk çağında da devam etmesine etki etmiştir. Üzerinde durduğumuz bölge ile ilgili olarak Himyerî, İbn Arabşah, Makrizî, İbn Kesîr ve Sehavî gibi müverrihler genel bilginin dışına çıkmış ve özel bilgiler vermişlerdir. Kavrama dair bahislerde müellifler genel olarak, Akdeniz ile Karadeniz'i birbirine bağladığı, Akdeniz'le beraber Anadolu'nun batı sınırını teşkil ettiği, kaç mil olduğu, kaç günde geçilebileceği gibi hususlar üzerinde dururlar.

39 Makrizî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, 8 cilt, c.VII, tah. Muhammed Abdülkadir A'tâ, Beyrut, 1997, s. 332.

40 Makrizî, *es-Sulûk*, c.VII, s. 175.

41 Makrizî, *es-Sulûk*, c. VII, s. 324.

42 İbn Arabşah'ın *Acâib el-Makdûr* isimli eseri Türkçe'ye çevrilmiş ve Ortaçağ Tarihçiliği adına önemli bir hizmet ifa edilmiştir. Söz konusu tercümede, ilgili kelime boğaz ve körfez anlamları verilerek çevrilmiştir. Bkz. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2012, s. 312. Biz 'boğaz' anlamı ile çevirdik.

43 Gelibolu bilgisi için bkz., Wilhelm Von Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 2000, s. 295, 312.

44 Makrizî, *Kâli Boli* ifadesi ile Rumeli'ni de kastediyor olabilir.

Kavramın yabancı dile çevirisinde müşkilat görülmektedir. ‘İstanbul Boğazı’, ‘İstanbul Körfezi’ gibi ‘iki kelimeli’ çeviriler kavramın karşılığı olamamaktadır. Bu münasebetle kavramın Ortaçağ Arap kaynakları çerçevesinde açıklamalı olarak zikredilmesi gerekmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız diğer bir kavram *Kâli Boli* idi. Söz konusu kavramın kullanımına dair üç Memlûk kaynağından misaller verdik. Müelliflerin *Kâli Boli* kavramını, günümüz Gelibolu yarımadasını ve yerleşimini içeren manalarda kullandığı görülmektedir.

Kaynakça

- Ağarı, Murat, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, İstanbul, 2002.
- el-Baalbekî, Rûhî, *El-Mevrid-Kâmûs Arabî-İngilizî*, Beyrut, 2003.
- Darkot, Besim, “Çanakale”, *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir, 1997, c. 3, s. 331-340.
- Ebu'l-Fida, İmâdeddin, *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, yay. Matbaatu Hüseyiniyetu Mısri, Kahire, yılı yok.
- Emecen, Feridun, “Gelibolu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 14, İstanbul, 1993, s. 1-6.
- Hacıyev, Khanoglan, *Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- el-Hamavî, Şihabeddin Yakut, *Mu'cem el-Buldân*, c. IV, Beyrut, 1977.
- Heyd, Wilhelm Von, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 2000.
- el-Himyerî, Ebû Abdullah, *er-Ravz el-Mîtar fî Haber el-Aktâr*, yay. İhsan Abbas, Beyrut, 1975.
- Hudûdu'l-Âlem*, İngilizceden çev., Abdullah Duman-Murat Ağarı, İstanbul, 2008.
- İbn Arabşah, *Acâib el-Makdûr fî Ahbâr Teymur*, Kalkûta baskısı, Kalkûta, 1817.
- İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2012.
- İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr*, yay. Hasan Habeşi, Kahire, 1969.
- İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, yay. Halil Şehâde, Beyrut, 1988.
- İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, yay., M.J. de Goaje, Leiden, 1889.
- İbn Kesir, İmâdeddin İsmail bin Ömer, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, tah. Ali Şîrî, Beyrut, 1988.
- İbn Kesir, İmâdeddin İsmail bin Ömer, *Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, c.9, İstanbul, 1995.
- İbn Tagribirdî, Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'z-Zâhire*, c.I-XII, yay. Dâru'l-Kütübi'l-Mısıryye, Kahire, 1929-1956.
- İbn el-Verdî, Ömer bin Muzaffer, *Harîdet el-Acaib ve Ferîdet el-Garâib*, tah. Enver Mahmud Zenâtî, Kahire, 2008.
- el-İdrisî Şerif Ebu'l-Hasan, *Nuzhet el-Müştak fî İhtirak el-Âfâk*, yay. Âlim el-Kütüb, Beyrut, 1988.
- el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subh el-Aşâ fî Sinâat el-İnşâ*, yay. Muhammed Abdurrasul İbrahim, Kahire, 1913–1920.
- el-Mağribî, İbn Said, *Kitâb Bast el-Arz fî el-Tûl ve'l-Arz (Kitâb el-Coğrafya)*, tah. Khavon Bournit Khincs, Tatvân, 1958.
- el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, tah. Muhammed Abdülkadir A'tâ, Beyrut, 1997.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.

- en-Nuveyrî, Ahmed bin Abdulvahhab, *Nihâyet'ul-Erab fî Fünûn el-Edeb*, yay. Dâru'l- Kütüb ve'l- Vesâik el-Kavmiyye, Kahire, 1992.
- el-Ömerî, İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsar fî Memâlikü'l-Ensâr*, yay. el-Mecmu' el-Sekâfî, Abu Dabi, 2002.
- el-Ömerî, İbn Fazlullah, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalah eş-Şerîf*, tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988.
- es-Sehâvî, Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav' el-Lâmi'*, yay. Dâru Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1992.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.
- Taberî, *Tarih er-Rusûl ve'l-Mulûk*, 11 cilt, yay. Dâr el-Terâs, c.VIII, Beyrut, 1967.
- Tuncel, Metin, "Çanakale", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.8, İstanbul, 1993, s. 197-199.
- Vaglieri, Laura Veccia, "The Patriarchal and Umayyad Caliphates", *The Cambridge History of İslam*, c. IA, Cambridge, 2008.
- Yücel, Yaşar, *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara, 1980.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)

Volkan ERTÜRK*

Özet

XVI. yüzyılın II. Yarısında Vize sancağında meydana gelen eşkıyalık olaylarını konu alan çalışmamızın ana kaynağı mühimme defterleridir. Vize ve çevresi coğrafi şartlarından dolayı eşkıyalığa müsait bir konumda idi. Çalışmamızda, mühimme defterlerinin verdiği imkân ölçüsünde sancak genelinde meydana gelen asayiş sorunları ve bu sorunların karşısında devletin almış olduğu tedbirler ortaya konulmuştur. Buna ilaveten mühimme defterlerinden elde edilen veriler doğrultusunda bölgenin içtimai ve iktisadi yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vize, Eşkya, Mühimme Defteri, Osmanlı Devleti, Hüküm

Banditry Activities in Vize District During the Second Half of 16th Century (1553-1574)

Abstract

Main sources of our study, which is about banditry activities broke out during the second half of XVI. Century in Vize district, are mühimme registries (registries of Supreme Court in Ottoman Empire). Vize and its vicinity were convenient for banditry activities due to its geographical conditions. This study presents public order problems and the state measures taken against them as much as it is provided in mühimme registries. In addition, important information regarding social and economic structure of the region was obtained in accordance with the data derived from mühimme registries.

Keywords: Vize, Bandit, Mühimme Register, Ottoman Empire, Rule

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; volkanerturk@mynet.com

Giriş

Arapça “şaki” kelimesinin çoğulu olan eşkıya¹ tabiri; yol kesen, hırsızlık yapan, azgın, fesatçı gibi anlamlara gelmektedir². Osmanlı kaynaklarında “kat’ü’t-tarik” ta-biri de kullanılmakla birlikte daha çok şaki ve çoğulu eşkıya ile Celalî, eşirra, haramî, haramzâde ve haydut kelimeleri kullanılmıştır³. Kalabalık toplulukların şekâvetleri ise Türkmen eşkıyası, Ekrâd eşkıyası, Levendât eşkıyası, Saruca Sekban, Türedi eşkıyası, suhte vb. biçimde isimlendirilmiştir⁴.

Eşkıyalık genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlâl olarak yorumlanır. Eşkıyalığı “bağydan” ayıran fark, mevcut siyasî iktidara karşı baş kaldırma niteliği taşımasıdır⁵. Hobsbawm ise eşkıyalığı daha geniş bir çerçevede tarif etmiştir. Hobsbawm’a göre zor kullanarak soygun yapanlar ile vur kaç taktiği uygulayarak insanlara zarar veren gerillalar da eşkıya sınıfına dâhil olmaktadır⁶.

Eşkıyalık faaliyetleri, merkezî devlet idaresinin dâhili ve harici sebeplerle zayıf düşmesiyle oluşan ekonomik ve sosyal krizlerin sonucunda meydana gelmektedir. Eşkıyalığın temelini oluşturan merkezi boşluklar haksızlıklara ve zulümlere sebep olur. Bu durum toplumda bir başkaldırı ve ayaklanma ile sonuçlanır⁷. Mesela, XVI. yüzyılda Akdeniz coğrafyasında artan eşkıyalık, bu bölgede yaşayan insanların yaşam

1 Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık faaliyetleri ile ilgili bazı çalışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Belleten*, LIV/211, Ankara 1991, s. 963-994; Mehmet İnbaşı, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 237-251; Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Isparta 2012, s. 47-76; Efkân Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, XXV, 2009, s. 185-214; Mehmet Karagöz, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 192-207; Fahrettin Tızlak, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkıyalık Hareketleri”, *Belleten*, LVII/220, Ankara 1994, s. 751-780; Faruk Söylemez, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Kayseri 2007, s. 69-85; Ahmet Gündüz, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kayseri’de Eşkıyalık ve Eşkıyalar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 223-227; Çağatay M. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944.

2 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, s. 781.

3 Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Osmanlı Türkiye’sinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)”, *History Studies-İnternational Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 74.

4 Mehmet Karagöz, “17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, Elazığ 2006, s. 374.

5 Mehmet Öz, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan Özel Sayısı, Isparta 2010, s. 227.

6 Eric Hobsbawm, *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgöl), İstanbul 1997, s. 11.

7 Sabri Yetkin, *Egede Eşkıyalar*, İstanbul 2003, s. 6.

kalitelerinin ve standartlarının çok fazla azalmasıyla ilgilidir. Buna sebep; nüfus artışı, iktisadi zorluk, ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, halkın fakirleşmesi, siyasi iktidarların zayıflaması gibi etkenlerdir⁸.

Eşkîyalık hareketlerinin ortaya çıkmasında iktisadi sebeplerle beraber ahlaki ve psikolojik sebepleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Daha kolay kazanmak, kısa sürede zengin olmak, meşhur ve adından söz edilen bir kişi olabilme düşüncesi de kişiyi eşkıyalığa iten faktörler arasında değerlendirilebilir⁹. Bunlara ilaveten iklimsel faktörlerin de eşkıyalık faaliyetlerine etkisinden söz edilebilir. Eşkîyalık hareketleri bahar ve yaz aylarında zirveye ulaşmakta kış aylarında ise sekteye uğramaktaydı. Kapanan geçitler ve azalan yolculuklar kış aylarında eşkıyalık hareketlerinin azalmasına etki eden en önemli faktörlerdi¹⁰.

Eşkîyanın halka verdiği zarar ve sıkıntıyı gidermek veya en aza indirmek, zedelenen devlet otoritesini yeniden tesis etmek için başvurulmuş en etkin yöntemlerin başında eşkıya teftişi gelmekteydi. Osmanlı Devleti, herhangi bir havalideki eşkıyanın fesat ve zorbalıklarını önlemekle genellikle güvenilir, daha önce devlete yararlı işler yapan, tecrübeli, yetenekli ve iş bitirir adamlarını olağanüstü yetkilerle donatarak, görevlendirirdi. Yanına da o bölgeye yakın pek çok ehl-i örf, ehl-i şer, ayan, hatta aşiret ve cemaat boy beyleri gönderilirdi. Geniş bir sahaya yayılan eşkıyalığın genel teftişi için ise vezir rütbeli paşalar vazifelendirilirdi¹¹.

İslam toplumlarında ülke içinde asayiş ve kamu düzeninin korunması, bireylerin can ve mal güvenliğinin sağlanması devletin temel görevleri arasında olduğundan eşkıyalık suçu İslâm toplumlarında dinen büyük günahlar, hukuken de büyük suçlar arasında sayılmıştır¹². Osmanlı hukukunda eşkıyalık, had cezasına¹³ tabi suçlardan biriydi. Eşkîyadan hem yol kesip hem adam öldürenler idam ile cezalandırılırken, sadece yol kesenler ise, tevbe edinceye kadar hapsedilirdi¹⁴. Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık faaliyetlerinin artması ve bunun önünün alınamayacağıının anlaşılması üzerine devlet, bu eşkıyaları asi saymış ve siyaseten katl ile cezalandırmıştır¹⁵.

8 Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgöl), II, Ankara 1990, s. 65

9 Mustafa Öztürk, *a.g.m.*, s. 985.

10 Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 17.

11 Süleyman Demirci-Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiyesinde Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)", s. 78.

12 Ali Bardakoğlu, "Eşkîya", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 463.

13 Had cezasını içeren suçlar: zina, iftira, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, dinden dönme ve isyan suçlarıdır. Bkz. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku*, I, Konya 1989, s. 252.

14 Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s. 269.

15 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 134.

Mühimme Defterlerine Göre Vize Sancağındaki Eşkîyalık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde kargaşa ve karışıklıklar, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Sultan Süleyman'ın oğulları arasındaki taht kavgalarıyla başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ekonomik ve siyasi şartların etkisiyle ortaya çıkan başıboş insanlar, eşkıya gruplarının meydana gelmesine sebep oldu. Levendat denilen bu küçük çeteler Celali adıyla bilinen büyük eşkıya çetelerinin temelini oluşturdular¹⁶. Bununla beraber yerleşik hayata geçmemekte direnen aşiretlerin iskânı da devleti oldukça uğraştırmaktaydı¹⁷. Osmanlı Devleti'nde gözlemlenen bu sosyal rahatsızlıklar tüm Anadolu'yu derinden etkilemiştir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru uzayan savaflara katılan dirlik sahiplerinin uzun süre bölgelerinden ayrı kalmaları o bölgelerde otorite boşluğu meydana getirmiş ve asayiş sorunlarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bunlara ilaveten devlet idaresinin zayıflaması, sefer masraflarını karşılamak için halktan ağır vergilerin alınmaya başlanması da eşkıyalığa sebep olan diğer faktörler olarak ön plana çıkmıştır¹⁸. Osmanlı Devletinin gücünün zirvesinde olduğu klasik devirde bu tür isyan ve eşkıyalık hareketlerine sebep olabilecek unsurlar kolayca bertaraf edilebilmesine rağmen XVI. yüzyılın sonlarına doğru artık bu gibi durumlar devletin taşradaki otoritesini derinden sarsmaya başlamıştır.

Eşkîyalık hareketleri çoğunlukla devletin güçsüzlüğünü göstermekle beraber bazı durumlarda menfaatine de hizmet etmiştir. Zira merkezîyetçi bir yapıya sahip olan devlet, ilgili yerdeki otoritesini sağlamlaştırmak için kimi zaman toplumsal huzursuzluklarla muhalefet hareketlerini kendi lehine kullanmayı başarmıştır. Devlet anarşi tehdidini canlı tutarak içinde bulunduğu olumsuz durumu baskı aracı olarak da kullanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kendi iç dinamiklerini harekete geçirme ve gücünü sağlamlaştırma adına bu tür asayiş problemlerini de kullanmıştır¹⁹.

İnceleme konumuz olan Vize sancağının bu sıkıntılı dönemden etkilenmiş olduğunu tetkik ettiğimiz mühimme defterleri bize göstermektedir. Vize sancağında XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen eşkıyalık olaylarının tespitinde ana kaynak olarak mühimme defterleri kullanılmıştır. Bu defterler, Divan-ı Hümayûn toplantılarında müzakere edilen devletin iç ve dış meselelerine ait siyasi, askeri ve

16 Mücteba İlgürel, "Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 466-467.

17 Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 39-40.

18 M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1995, s. 56.

19 Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999, s. 2.

iktisadî alanda önemli kararların kaydedildiği defterlerdir²⁰. Mühimme defterleri فرمان, berat, nâme gibi belgelerin suret ve müsveddelerini ihtiva etmekte olup, diplomatik kurallara göre yazılmışlardır²¹. Bu defterlere mühimme adının verilmesi XVII. yüzyılın ortalarında şikâyet türü ahkâmın ayrılması sonrası olmuştur²².

Tetkik ettiğimiz mühimme defterlerindeki eşkıyalık ile ilgili hükümler, asayiş ile ilgili meseleler hakkında gönderilmiş olup bölgenin içtimai ve iktisadî yapısı ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Vize sancağındaki eşkıyalar mühimme kayıtlarında çapulcu²³, harami²⁴, hırsız²⁵, serkeş²⁶, ehl-i fesad²⁷, ehl-i fesad levent taifesi²⁸ gibi isimlendirmelerle geçmektedir. Bu nitelendirmeler, eşkıyaları ve eşkıyalıklarının mahiyetini açıklar niteliktedir. Böylelikle bu kişiler ve işledikleri suçlar, hukuki olarak âdi vakalardan ayırt edilmektedir.

Vize sancağındaki eşkıyalık hareketlerini konu alan bu çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde kayıtlı 1 ile 26 numara arasındaki mühimme defterlerindeki hükümler esas alınmıştır. Bu çerçevede 1553 ile 1574 yılları arasındaki 21 yıllık süreçte kayıtlara geçen önemli eşkıyalık olayları bağlamında Vize sancağındaki asayiş problemleri ele alınmıştır.

Vize sancağı Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir sancak olup, Gelibolu'dan sonra Rumeli eyaletinde ikinci sancak merkezi olmuştur. Doğu Trakya, Osmanlı Devleti tarafından tamamen fethedilmesinden sonra yeni idari taksimatta Vize, Kırkkilise ve Çirmen olmak üzere üç sancağa ayrılmıştır²⁹. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Vize sancağı, Rumeli vilayetine bağlı otuz üç sancaktan biridir³⁰. Kanuni devrinde tanzim edilen 1530 tarihli muhasebe-i icmal defterine göre Vize livası; Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hayrabolu, Babaeskisi, Bergoz, Çorlu, Silivri, Hasha-i İstanbul kazaları ile Hatunili nahiyesinden müteşekkildir³¹. 1539 tarihli Vize livası ve köylerinin nüfus ve hâsılatını ihtiva eden mufassal defterin baş sayfasında, yine 1530 tarihli defterde

20 Mubahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 520-521.

21 Mehmet Ali Ünal, *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995, s. V.

22 Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 107.

23 BOA. MD 3, hüküm no: 700.

24 BOA. MD 24, hüküm no: 169.

25 BOA. MD 7, hüküm no: 2308.

26 BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

27 BOA. MD 6, hüküm no: 350.

28 BOA. MD 7, hüküm no: 2309.

29 Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 6-7.

30 Halil İncalık, "Rumeli", *İA*, IX, s. 766.

31 BOA. TD 370, s. 245-318.

olduğu gibi 9 kaza ve 1 nahiye kayıtlıdır³². 1568 tarihli icmal defterinde ise yukarıda yazılan kazalara Hasköy kazası da eklenmiştir³³.

XVI. yüzyılın ortalarından sonra artan eşkıyalık faaliyetleri için Vize ve çevresi bulunduğu dağlık coğrafi konumdan dolayı oldukça elverişli bir konumda idi. Özellikle Yıldız Dağlarının eteklerinde bulunan Vize bölgesinde takibe uğrayan eşkıya kolayca kaçıp kurtulmakta, izini kaybettirip hürriyetini eksiksiz olarak yaşadığı bir ortam bulmaktaydı. Fırsat bulduğu ilk anda ise alışageldiği üzere serkeşlik, zorbalık, soygun ve cinayet gibi kanuna aykırı fiiller işlemekteydi. Eşkıyanın bu tür hareketlerinin önlenmesi için mahalli idarecilere sık sık hükümler gönderilmekteydi. Mesela 1559 tarihli Vize beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde, Vize dağlarında toplanarak cinayet ve serkeşlikte bulunan eşkıyanın ele geçirilip haklarından gelinmesi istenmiştir³⁴. Yine 1559 tarihli Kırkkilise beyine gönderilen bir hükümde de Kızılağaç Yenicesi köylerindeki eşkıyanın ele geçirilmesi emredilmektedir³⁵.

Vize sancağı kadılarına gönderilen 1565 tarihli bir hükümde, sancak genelinde Çingene, Levend ve Tatar taifelerinin ırgatlık vb. sebeplerle bölgedeki korularda toplanıp silahlanıp atlara binerek köy köy dolaştıkları, halkın hizmetkâr ve cariyelerini ayarttıkları, mallarını aldıkları ve evlerini yaktıklarına dair halkın şikâyetle bulunması üzerine hiç kimsenin kefilsiz levend istihdam etmemesi ve altı aydan fazla ırgat kullanmaması, fesad çıkardığı sabit olan levendlerin de yakalanıp küreğe gönderilmeleri istenmiştir³⁶. Yine 1565 tarihli bir mühimme kaydında Vize livasında hırsızlık ve harâmilik suçlarının çoğunlukla ırgat tâifesi tarafından işlendiği anlaşıldığından hiç kimsenin kefilsiz ırgat istihdam etmesine izin verilmemesi emredilmiştir³⁷. 1568 tarihli bir Silivri kadısına gönderilen bir hükümde ise ehl-i fesad levend taifesinden suçları sabit olanların haklarından gelinmesi; ayrıca halka, kefilsiz ırgat tutmamaları hususunda tenbihatta bulunulması istenmiştir³⁸.

Bölgede yaşanan asayiş sorunları ile ilgili olarak sadece mahalli idareciler sorumlu tutulmaz, bazı durumlarda merkezden gönderilen devlet görevlileri de va-

32 BOA. TD 194, s. 1.

33 TK. KKA. TD 310, s. 2.

34 "...Vize dağlarında bir niçe harâmiler cem olup yollar kesüp niçe âdemler kat idüp ve dergâh-ı âli yeniçerilerinden Kasım nâm yeniçeriye ve karındaşın katl idüp avretin soyup ve esbâbların garet idüp niçe bunun emsalî fesâd-ı şenâat etmişler iken vusul buldukta, ehl-i fesâdı ele götürüp haklarından gelinmek için ikdam-ı ihtimâm üzre olasın...", BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

35 "...Mezburları ahsen-i vechile ele götürüp dahi hak davâ ider kimesneler var ise husamâsiyle beraber idüp bir def'a şer'ile fasl olmayan kaziyyelerin muktezâ-yı şer'i şerif üzere teftiş idüp fesâd-ı şenâatleri sâbit olursa habsden itlâk itmeyüp sonra emrüm ne vechile sadır olursa amel idesin...", BOA. MD 3, hüküm no: 1196.

36 BOA. MD 5, hüküm no: 663.

37 BOA. MD 6, hüküm no: 253.

38 BOA. MD 7, hüküm no: 2309.

zifelendirilmekte, yerel idarecilerden kendilerine yardımcı olmaları istenmekteydi. Mesela 1567 tarihli bir hükümde siyaset olunan Çingene Kara Hızır adlı haraminin yoldaşlarından olan şahısların yakalanması için Evren Çavuş'un görevlendirildiği, bunların yakalanmasında bölge kadılarından, Evren Çavuş'a gerekli yardımda bulunmaları emredilmiştir³⁹. 1570 tarihli Kırkkilise Beyine gönderilen bir hükümde ise bölgedeki fesad ehlini tutup küreğe konulmak üzere İstanbul'a göndermeye memur edilen dergah-ı âli çavuşlarından Hüseyin'e gerekli muavenette bulunması istenmiştir⁴⁰.

Vize sancağında halka yapılan zulümler sadece eşkıya taifesi tarafından değil, bölgede vazifeli devlet görevlileri tarafından da yapılmıştır. 1565 tarihli bir hükümde, gemi inşası için ağaç tedarikiyle Vize ve Çorlu'da görevlendirilen Hüseyin Çavuş ve adamlarının halka eziyet ettikleri yolundaki iddiaların Vize ve Çorlu kadıları tarafından tahkik edilmesi istenmiştir⁴¹. Yine 1568 tarihli Kırkkilise kadısına gönderilen bir hükümde ise, Kırkkilise'de, koyun emini Mahmud Çavuş'un görevinde yolsuzluk yaptığı ve halka zulmettiği duyulduğundan teftiş edilip haksızlığa uğrayanların haklarının alınması emredilmiştir⁴². 1571 tarihli Kırkkilise beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde de Gani adlı bir şahsın 260 akçesini zorla alan, birçok kimseye zulmeden sipahi Süleyman'ın asker toplama vazifesinden azledildiği, başkalarına verdiği zararın da kendisinden tazmin ettirilmesi istenmiştir⁴³. 1564 tarihli Vize beyine gönderilen bir hükümden anladığımız kadarıyla Vize sancağında bulunan devlet görevlilerinden eşkıyaları himayeleri altına alan ve davalarının görülmesine mani olan yeniçeri sipahi vb. her kim olursa olsun isimlerinin bildirilmesi dahi Vize beyinden istenmiştir⁴⁴. Bu örneklerde de görüldüğü üzere devlet zorbalık yapan kamu görevlilerine hiçbir surette göz yummamıştır.

Vize sancağı genelinde halktan bazı kişilerin kendilerine devlet görevlisi süsü vererek eşkıyalık yaptıklarına da rastlanılmaktadır. Bu hususta 1564 tarihinde Vize beyine gönderilen bir hükümde, Vize sancağında sipahi gibi ata binip gezen ve Müslümanların mallarına zarar veren ehl-i fesadın hapsolunması emredilmiştir⁴⁵. Yine 1569 tarihli diğer bir mühimme kaydında da Bergos kazasına tabi Salık karyesinden Muharrem adlı şahsın, levend suretinde silahlanıp, ata binip, Müslümanlara zarar verdiği haberlerinin tahkik edilmesi, bu haberler şayet doğru ise İstanbul'a gönderilmesi

39 BOA. MD 7, hüküm no: 324.

40 BOA. MD 10, hüküm no: 235.

41 BOA. MD 6, hüküm no: 1116.

42 BOA. MD 7, hüküm no: 1830.

43 BOA. MD 16, hüküm no: 260.

44 BOA. MD 6, hüküm no: 204.

45 BOA. MD 6, hüküm no: 350.

istenmiştir⁴⁶. 1571 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, bazı ehl-i fesadın kendisini devlet görevlisi olarak tanıtip kürekçi yazma bahanesiyle birçok kimsenin hayli paralarını aldıkları bildirildiğinden bu şahısların yakalanmaları emredilmiştir⁴⁷. Yine buna benzer bir olayda 1571 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, Silivri kazasında bazı kimselerin küreğe adam lazımdır diyerek halktan kişilerin paralarını aldıkları, bu fesadı işleyenler yeniçeri ise isim ve resimleriyle bildirilmesi talep edilmiş, yeniçeri değil ise İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁴⁸.

Osmanlı Devletinde eşkıyalık faaliyetlerine girişen kimselere devletin farklı cezalar verdiğini görmekteyiz. Mesela 1559 tarihinde Çorlu kadısına gönderilen bir hükümde, eşkıyalık, hırsızlık ve adam öldürme suçlarını işleyen bir Arap'ın mahallinde siyaset edilmesi emredilmektedir⁴⁹. Yine 1559 tarihli Vize beyine gönderilen bir emirde cinayete karışan eşkıyanın ele geçirilip haklarından gelinmesi istenmektedir⁵⁰. Ancak tetkik konumuzla ilgili dönemde idam cezasına dair az sayıda hükme rastlanılmıştır. Belgelerde "*siyaset edilme*", veya "*haklarından gelinme*" gibi ifadelerle belirtilen idam cezası askeri olsun reaya olsun daha çok, suçları sabit olanlara uygulanmaktaydı.

Bazı durumlarda merkezi idare suçu sabit olanların cezasının mahallinde uygulanmasını istememekte, eşkıyanın İstanbul'a gönderilmesini talep etmektedir. Bu husus tetkik ettiğimiz mühimme kayıtlarında "*südde-i saâdetüme gönderilmesi*", "*dersaâdetüme gönderilmesi*" veya "*İstanbul'a gönderilmesi*" şeklinde ifade edilmektedir. Mesela 1571 tarihli bir hükümde Kırkkilise'nin Çiftlik köyünde birçok suça karışan ve tutuklu olduğu hapishaneden kaçan Ganioglu Sefer'in bulunup İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir⁵¹. Yine 1571 tarihli Bergos kadısına gönderilen bir emirde cürmü sabit olanların sicilleriyle beraber Südde-i Saâdete gönderilmesi⁵², 1574 tarihli Kırkkilise beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde ise tahrir memuruna hakaret eden Kırkkilise Çingenelerinden suçu sabit olanların dersaâdete gönderilmesi istenmiştir⁵³.

Vize sancağında eşkıyalık faaliyetlerine karışanlara uygulanan bir diğer ceza çeşidi ise kürek cezasıydı. Bu ceza türü kayıtlarda "*küreğe konulması*" şeklinde geçmek-

46 BOA. MD 9, hüküm no: 94.

47 BOA. MD 12, hüküm no: 479.

48 BOA. MD 14, hüküm no: 14.

49 BOA. MD 3, hüküm no: 586.

50 BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

51 BOA. MD 18, hüküm no: 267.

52 BOA. MD 16, hüküm no: 493.

53 BOA. MD 24, hüküm no: 534.

tedir. Genellikle suçlular, küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmekteydiler⁵⁴. 1572 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, kemendcilik ile meşhur olan ve kürekten gelen Mahzar oğlu Hüseyin'den tekrar şikâyet olunduğundan teftiş edilip su-i hali var ise tekrar küreğe gönderilmesi emredilmektedir⁵⁵. 1574 tarihli Kırkkilise kadısına gönderilen bir mühimme hükmünde ise Boğdan'a gitmekte olan dergâh-ı mualla çavuşlarının Paşa karyesinde dövüldükleri, suça karışanların küreğe konulmak için İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir⁵⁶.

Tetkik ettiğimiz mühimme kayıtlarında suçları sabit olan eşkıyanın bir diğer cezalandırma şekli hapsedilmektir. Eşkîyanın tutulması ve tutuklanması anlamında "*derdest edilmesi*" tabiri kullanılmaktadır. 1573 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, Silivri kazasının Halkalı köyünde Sipahi Mürvet'in evini basıp adamlarını öldüren Zımmilerden Bostancı Poli'nin derdest edilmesi emredilmektedir⁵⁷.

Yukarıda bahsettiğimiz mühimme kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Vize ve çevresi önemli oranda eşkıyalık faaliyetlerinin gerçekleştiği bir bölge konumundadır.

Sonuç

Rumeli eyaletinin en önemli sancaklarından biri olan Vize sancağı, imparatorluğun başkenti olan İstanbul'a yakınlığı itibarıyla önemli bir stratejik konumda bulunmaktaydı. Rumeli bölgesinde Gelibolu'dan sonra ikinci sancak merkezi olan Vize, bulunduğu konum itibarıyla İstanbul ile Balkanlar arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Buna ilaveten Vize bölgesi Osmanlı Devletinin batı'ya yapmış olduğu seferlerde önemli bir üs durumundaydı.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Vize sancağında meydana gelen eşkıyalık faaliyetlerini ele alan bu çalışmada, Vize ve çevresinin sahip olduğu dağlık coğrafi konumdan dolayı eşkıyalık faaliyetleri için oldukça elverişli bir durumda olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber bu eşkıyalık faaliyetlerinin devletin meşruiyetine yönelik bir hareket olmadığı ortaya konulmuştur. Bölgede meydana gelen eşkıyalık olaylarının daha çok şahsi çıkar ve menfaat amacına yönelik hareketler olduğu görülmektedir.

54 Bu hususla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Yüzyılın II. Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1982, s. 203-248.

55 BOA. MD 21, hüküm no: 93.

56 BOA. MD 26, hüküm no: 334.

57 BOA. MD 23, hüküm no: 655.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

a-) Mühimme Defterleri

Defter No: 3- 5- 6- 7- 9- 10- 12- 14- 16-18- 21- 23- 24- 26

b-) Tahrir Defterleri

BOA. Tapu Tahrir Defteri (Muhasebe-i İcmal Defter), Defter No: 370, 1530 (M).

BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 194, 1539 (M).

TK. KKA. Tapu Tahrir Defteri (Timar İcmal), Defter No: 310, 1568 (M).

Araştırma ve İncelemeler

Aktepe, Münir. "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *TM*, X, İstanbul 1953, s. 299-312.

Bardakoglu, Ali. "Eşkıya", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 463-466.

Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999.

Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgöl), II, Ankara 1990.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku*, I, Konya 1989.

Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan. "Osmanlı Türkiyesinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *History Studies-İnternational Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 73-103.

Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan. "Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Isparta 2012, s. 47-76.

Emecen, Feridun. "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 107-139.

Gökbilgin, Tayyib. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

Gündüz, Ahmet. "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kayseri'de Eşkıyalık ve Eşkıyalar", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 223-227.

Hobsbawm, Eric. *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgöl), İstanbul 1997.

İlgürel, Mücteba. "Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 466-469.

İnalcık, Halil. "Rumeli", *İA*, IX, s. 766-773.

- İnbaşı, Mehmet. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 237-251.
- İpşirli, Mehmet. "XVI. Yüzyılın II. Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1982, s. 203-248.
- Karagöz, Mehmet. "17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri (1680-1700)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, Elazığ 2006, s. 373-402.
- Karagöz, Mehmet. "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 192-207.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Mühimme Defteri", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 520-521.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- Öz, Mehmet. "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Isparta 2010, s. 226-233.
- Öztürk, Mustafa. "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *Belleten*, LIV/211, Ankara 1991, s. 963-994.
- Söylemez, Faruk. "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Kayseri 2007, s. 69-85.
- Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.
- Tızlak, Fahrettin. "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkîyalık Hareketleri", *Belleten*, LVII/220, Ankara 1994, s. 751-780.
- Uluçay, M. Çığatay. *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944.
- Uluçay, M. Çığatay. *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1995.
- Uzun, Efkân. "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 2009, s. 185-214.
- Ünal, Mehmet Ali. *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995.
- Yetkin, Sabri. *Ege'de Eşkîyalar*, İstanbul 2003.

Anne-Babaların Çocuk Edebiyatı Kavramına İlişkin Görüşleri (Çanakkale Örneği)

Esin Yağmur ŞAHİN* & Gamze ÇELİK** & Burcu ÇELİK***

Özet

Bu araştırmanın amacı; anne-babaların “çocuk edebiyatı” kavramına yönelik algılarını tespit etmektir. 2011-2012 güz döneminde gerçekleştirilen bu araştırmada betimsel araştırma modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, Çanakkale il merkezinde bulunan üç ilköğretim okulunun ikinci kademesinde öğrenim gören öğrencilerin velileri (n=118) oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından (2012) çocuk edebiyatı kavramına ilişkin literatür taranarak hazırlanmış olan anket kullanılmıştır. Velilerin çocuk edebiyatı kavramını algılamalarına yönelik alt boyutlar ile cinsiyete göre anlamlı farklılık olup olmadığı ve velilerin evlerinde kütüphaneye sahip olmaları ile çocuk edebiyatı kavramını algılamaları arasında farklılık olup olmadığına ilişkin bulgular t testi ile belirlenmiştir. Velilerin çocuk edebiyatı kavramını algılamalarına yönelik alt boyutlar ile aylık gelirleri, çocuklarının yılda okuduğu kitap sayısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı varyans analizi ile belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, anne- babaların çocuk edebiyatı kavramına ilişkin algılarına yönelik alt boyutlar ile cinsiyetleri, aylık gelir durumları ve evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması konularında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çocukları bir yılda 21 ve üstü sayıda kitap okuyan anne-babaların çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri ile çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri arasında ise anlamlı bir farklılık görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Anne-baba, Okuma Alışkanlığı

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi; esinsahin25@gmail.com.

** Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi; gamzecerelik@gmail.com.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; burcucelik31@gmail.com.

The Beliefs Of Parents On The Children Litterature (Çanakkale Sampling)

Abstract

The aim of this study is to determine the perceptions of parents towards children literature. Carried out in fall semester of 2011-2012 academic years, this study adopted correlational survey approach within descriptive research methods. The sampling of the research consists of 118 parents of whom the children studying in the second part of the elementary school situated in Çanakkale city center. As a data collecting tool, a questionnaire was developed by the researcher (2012), which was prepared by a rigorous literature reviewing process. The differences between the gender and perceived level of parents towards children literature, and those of having a home library and perception of children literature were determined by t-test. The sub-dimensions of perception level of parents towards children literature and salary, and book count read per year were determined by variance analysis. As a result, it was not found any meaningful difference between gender-salary-home-library and sub-dimensions related to perception level of parents towards children literature. However, it was found a meaningful difference between structural perception level of parents towards children literature of whom the children read at least 21 books per year, and their sharing with children related to lecture.

Keywords: Children literature, Parents, Reading habitude

Giriş

Dil edinimine anne karnında başlayan çocuk, dil yeteneğine sahip olarak dünya-ya geldiğinde, önce ailesinden, sonra çevresinden ve daha sonra da öğretmenlerinden dil eğitimi almaya başlamaktadır. Aile, çocuğun her yönden sağlıklı gelişimi için ne kadar önemliyse çocuğun okuma alışkanlığı kazanmasında da anne- babanın çocuğa örnek olması o kadar önemlidir. Anne-babanın çocuğuna hediye olarak aldığı bir kitap, evde ve çocuk odasında oluşturulan- küçük de olsa- bir kütüphane, çocuğun okumaya olan tutumunda olumlu değişiklikler sağlayacaktır. Çocuğa okuması için gerek anne-babalarca gerekse öğretmenlerce hediye ya da tavsiye edilen kitapların çocuğun yaşına ve ilgi alanlarına hitap eden türden olmasına dikkat edilmelidir.

Çocuk edebiyatı kavramını açıklayabilmek için öncelikle “edebiyat” sözcüğünün anlamı üzerinde durmak gerekmektedir. Edebiyat; “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla biçimlendirilmesi sanatı, yazın.” olarak tanımlanmaktadır¹. Çocuk edebiyatının anlaşılması için “çocuk” kavramının da açıklanması gerekmektedir.

1 TDK (1998). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.670.

Yaşamımızın her anında yer alan, bulunduğu ortama neşe ve canlılık katan “çocuk” kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır: “Çocuk yetişkinin küçük bir örneği değil, kendine özgü bir dünyası, düşünme biçimi ve algılamaları olan insandır². Çocuğun gelişimi, bebeklik çağı ile ergenlik dönemi arasındaki gelişim devresi olarak düşünüldüğü zaman, bu evrelerin birbiriyle ilgili olan bilişsel, duyuşsal ve devinışsel gelişim olmak üzere üç bölümde incelendiği görülmektedir. Bu dönemlerin her birinde çocuğun hareketleri, ilgisi ve düşünce yeteneği gelişmektedir³. Bazı araştırmacılar, çocuk edebiyatını tanımlayarak hiçbir yere varılamayacağını düşünmektedirler. Bir tanım yapılmasının onun sadece kalın çizgilerini belirleyebileceğini ileri sürmektedirler. Ancak yine de bir tanımla yapılacak olursa çocuk edebiyatı; çocuklar adına büyükler tarafından yaratılmış, çocukların hayal, duygu ve düşüncelerine hitap eden, çocuksu bir dille yazılan sözlü ve yazılı eserlerdir.⁴

Çocukları okuma eylemiyle tanıştıran genellikle öğretmenler olsa da en az onlar kadar kitaplarla tanışmalarına öncülük edenler anne-babalar. Çocuklar ailede okuyan ve kitaplara ilgi duymalarını sağlayan anne-babalar oldukça okuma alışkanlığı kazanma konusunda daha olumlu bir bakış açısına sahip olacaklardır. Çocuğun hayatında okuduğu ve izlediği klasik edebiyat eserleri, çocuğun bütün hayatını etkileyebilmektedir. Anne ve babalar, bu eserlerin takip edilmesinde teşvik edici olmalıdır. Çocuk okuma alışkanlığını küçük yaşta kazanmazsa, sonradan bu alışkanlığı kazanması daha güç olmaktadır.

Çocuk edebiyatı üzerinde çokça tartışılmış, gerekli olup olmadığı üzerinde düşünülmüştür. “Edebiyatın çocuklar için ne faydası olabilir?” sorusunun cevabı arandığında, çocuk edebiyatının pek çok yönden çocukların zihinsel ve ahlâki gelişimlerini etkilediği görülecektir. Okudukça, başka dünyaları tanıyan ve yeni bilgiler edinen çocukların hayal güçleri de zenginleşmektedir. Çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuklara ulaşması ancak veliler ve öğretmenler aracılığıyla olmaktadır; ancak velilerin ve öğretmenlerin yaş grupları ve kültür seviyelerine göre çocuklara hitap edecek olan yayınların seçiminde bilgili olmadıkları ve titiz davranmadıkları görülmektedir. Bu nedenle, konuyla ilgili olarak veli ve öğretmen eğitimi de büyük önem taşımaktadır. Çocukların okumaya ilgisi, her zaman gözlemledikleri ve örnek aldıkları anne-babalarının da kitap okumasıyla artar. Elbette çocuk, yaşının verdiği heyecan ve enerjiyle oyun oynamaktan daha büyük haz almaktadır. Bu yaşlarda aslında hemen hemen hiçbir çocuğun kitap okumayı çok sevdiği görülmez. Bu isteksizliği ortadan kaldırmanın yolu, okumanın da eğlenceli hale getirilmesidir. Anne-babalar, çocuklarıyla

2 Nas, Recep, Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s.7.

3 Güleriyüz, Hasan, Yaratıcı Çocuk Edebiyatı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2002, ss.5-18.

4 Nas, a.g.e.,ss.3-5, Oğuzkan,ss.3-5, Ferhan, Çocuk Edebiyatı, Anı Yayınları, Ankara 2006,ss.1-13, Yalçın, Alemdar ve Aytaş, Gıyaseddin, Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005,ss.14-18.

kitap okumaya zaman ayırmalı ve onlara bu konuda da örnek olmalıdır⁵. Dolayısıyla *anne-babaların çocuk edebiyatı hakkındaki görüşleri*, aslında çocuğun okumaya ve kitaba karşı tutumunu da yakından etkileyecektir.

Araştırmanın temel amacı; *anne-babaların “çocuk edebiyatı” kavramı hakkındaki görüşlerini belirlemektir*. Araştırmada bu temel amaca bağlı olarak belirlenen şu alt problemlerin de cevabı aranmıştır:

1. Anne-babaların cinsiyetleri ile çocuk edebiyatı kavramı algısına ilişkin alt boyutlar arasında fark var mıdır?
2. Anne-babaların aylık gelir durumları ile çocuk edebiyatı kavramı algısına ilişkin alt boyutlar arasında fark var mıdır?
3. Anne-babaların evlerinde kütüphane sahibi olmaları ile çocuk edebiyatı kavramı algısına ilişkin alt boyutlar arasında farklılık var mıdır?
4. Anne-babaların çocuklarının bir yılda okuduğu kitap sayısı ile çocuk edebiyatı kavramı algısına ilişkin alt boyutlar arasında farklılık var mıdır?

1. Yöntem

Araştırmada betimsel araştırma modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Karasar tarama modelinde; var olan bir durumun değiştirilmeden olduğu gibi aktarıldığını belirtmiştir. Araştırmacı, araştırma konusunu üzerinde müdahalede bulunmadan gözlemler yapar ve bunları aktarır. Araştırma İlişkisel Tarama Modeline göre yapılmıştır. Bu model; iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ya da derecesi hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlayan araştırma modelidir⁶.

2011-2012 güz döneminde yapılan araştırmanın örneklemini Çanakkale il merkezinde bulunan üç ortaokulda okuyan öğrencilerin ebeveynleri (n=118) oluşturmuştur. Bu üç okulda araştırmayı yapmamızın nedeni; velilere ulaşmadaki zorluklarıdır. Üç farklı okulda araştırma yaparak katılımcı sayısının yeterliliği sağlanabilmektedir. Ayrıca bu üç okul benzer sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilere sahiptir. Örneklemle ilgili detaylı bilgiler, bulgular ve yorumlar bölümünde Tablo 1 aracılığıyla verilmiştir.

5 Çıkla, Selçuk, “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı). Yıl :9, Sayı: 104-105, (2005), ss.89-107.

6 Karasar, Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2012,ss.77-81.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından (2012) çocuk edebiyatı kavramına ilişkin alanyazın taranarak hazırlanmış olan “Anne-Babanın Çocuk Edebiyatı Kavramını Algılama Anketi” uygulanmıştır. Anket 2 bölümden oluşmaktadır. 1. *Bölüm Kişisel Bilgiler Formu*’dur. Toplam 12 maddeden oluşan bu bölüm, katılımcıların kişisel bilgilerini tespit etmek ve araştırmanın alt problemlerine veri toplamak amacıyla geliştirilmiştir. 2. *Bölüm “Çocuk Edebiyatı Kavramı Algısının Belirlenmesi”*yle ilgili 5’li likert tipi (Hiç Bir Zaman, Nadiren, Bazen, Genellikle, Her Zaman) toplam 45 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizlerde anketin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,95 olarak tespit edilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce uzman görüşleri alınmış, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hazırlanan anket örneklemeye uygulanmıştır. Anketin alt boyutları, “Bıçimsel Özelliklere İlişkin Algı Düzeyleri, Çocuk Edebiyatı Kavramı ile İlgili Düşünce Düzeyleri, Çocuklarıyla Okuma ile İlgili Paylaşımlarına İlişkin Düzeyleri, Çocuklara Okumanın Kazandırdıklarına İlişkin Algı Düzeyleri” şeklinde dörde ayrılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen veriler SPSS 15 paket programından faydalanılarak değerlendirilmiştir. Cinsiyete göre anlamlılık ve velilerin evlerinde kütüphaneye sahip olmaları ile çocuk edebiyatı kavramını algılamaları alt boyutları arasında farklılık olup olmadığına ilişkin bulgular t testi ile ortaya konmuş ve velilerin çocuk edebiyatı kavramını algılamalarına yönelik alt boyutlar ile aylık gelirleri, çocuklarının yılda okuduğu kitap sayısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ANOVA F testi ile tespit edilmiştir. Analiz sonuçları değerlendirilirken verilerin yorumlanmasında $p < 0,05$ olarak görüldüğünde gruplar arasında anlamlı bir fark olduğuna yönelik değerlendirme yapılmıştır. Katılımcıların maddelere vermiş oldukları cevapların ortalamaları değerlendirilirken 1,00-1,79 arasındaki puanlar hiçbir zaman, 1,80-2,59 nadiren, 2,60-3,39 bazen, 3,40-4,19 genellikle ve 4,20-5,00 her zaman olarak derecelendirilmiştir ve daha sonra da yorumlanmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Tablo 1: Katılımcı Profili

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Erkek	52	44,1
Kadın	66	55,9
<i>Eğitim Durumu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Hiç Okumadım	2	1,7
İlkokul	83	70,3
Ortaokul	18	15,3
Lise	11	9,3
Ön Lisans	1	,8
Lisans	3	2,5
<i>Aylık Gelir Durumu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
0-600	54	45,8
600-1000	47	39,8
1000-1500	17	14,4
<i>Evde Kütüphanesi Olanlar</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Evet	11	9,3
Hayır	107	90,7
<i>Yılda Okuduğu Kitap Sayısı</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Hiç	54	45,8
6-10	47	39,8
11-15	6	5,1
16-20	4	3,4
21 ve üstü	7	5,9
Toplam	118	100
<i>Çocuğun Yılda Okuduğu Kitap Sayısı</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Hiç	2	1,7
6-10	15	12,7
11-15	35	29,7
16-20	15	12,7
21 ve üstü	51	43,2
<i>Evde İnternet Bağlantılı Bilgisayarı Olanlar</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
Evet	35	29,7
Hayır	83	70,3

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılanların %44,1'i erkek, % 55,9'u kadındır. % 70,3'lük oranla ilkököl mezunu olan anne-babaların sayısı çoğunluktadır. % 15,3'lük oranda ortaokul mezunu anne-babaların olduğu görülmüştür. Bu durum araştırmamıza katılmış olan katılımcıların eğitim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Aylık gelir durumuna bakıldığında katılımcıların % 45,8'i 0-600 TL arasında gelire sahiptir. Bu durum katılımcıların çoğunluğunun gelir seviyelerinin düşük olduğunu göstermektedir. % 39,8'i ise 600-1000 TL arasında gelire sahiptir. Katılımcıların %90,7'sinin evinde kütüphanesi bulunmamaktadır. Bu durum dikkat çekicidir. Anne-babaların çoğunluğu evlerinde kütüphane oluşturmamıştır. %9,3 katılımcı evinde kütüphane oluşturmuştur, ancak bu çok yetersiz bir sayıdır. Anne-babaların %45, 8'i hiç kitap okumamaktadır. Bu sayı katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Çoğu velinin bir yıl boyunca hiç kitap okumuyor olması, bu konunun önemi konusunda bilgilendirilmeleri gerektiğini düşündürmektedir. % 39,8'i ise yıl boyunca 6-10 arasında kitap okuduklarını belirtmiştir. Anne-babaların gözlemlerine göre çocuklarının %43,2'si yıl boyunca 21 ve üstü sayıda kitap okumaktadır. Bu sayı oldukça yüksektir. Çocukların % 29,7'si ise yılda 11-15 aralığında kitap okumaktadır. Ailelerden evinde internet bağlı bilgisayar olmayanlar % 70,3 iken, bilgisayar olanlar % 29,7'lik orana sahiptir. Bu durum ailelerin çoğunluğunun bilgisayara sahip olmadıklarını ve internetten yararlanamadıklarını göstermektedir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 2: Anne-Babaların Cinsiyetleri İle Çocuk Edebiyatı Kavramı Algısına İlişkin Alt Boyutlar Arasında Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bulgular:

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Biçimsel Özelliklere İlişkin Algı Düzeyleri	Kadın	66	3,80	1,13	116	,086	,93
	Erkek	52	3,82	1,04			
Çocuk Edebiyatı Kavramı ile İlgili Düşünce Düzeyleri	Kadın	66	3,27	,74	116	,62	,53
	Erkek	52	3,18	,76			
Çocuklarıyla Okuma ile İlgili Paylaşımına İlişkin Düzeyleri	Kadın	66	3,54	,85	116	,84	,40
	Erkek	52	3,40	,88			
Çocuklara Okumanın Kazandırdıklarına İlişkin Algı Düzeyleri	Kadın	66	4,22	,96	116	1,03	,30
	Erkek	52	4,02	1,08			

Tablo 2 incelendiği zaman, anne-babaların *çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri* ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir [t(116)=,086,p>,05]. Annelerin, çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı puanlarının ortalaması 3,80 iken, babaların bu konuya ilişkin algı ortalamaları 3,82'dir. Görüldüğü gibi kadın ve erkeklerin çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri birbirine yakındır.

Anne-babaların *çocuk edebiyatı kavramıyla ilgili düşünce düzeyleri* ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir [t(116)=,62,p>,05]. Kadın katılımcıların çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeylerine ilişkin algı ortalamaları 3,27 iken, erkek katılımcıların algı ortalamaları 3,18'dir. Araştırmaya katılan anne-babaların çocuk edebiyatı konusunda genel olarak yüksek düzeyde bilgiye sahip oldukları gözlemlenmiştir. Kadın ve erkekler arasında, çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri açısından büyük bir farklılık görülmemektedir.

Anne-babaların *çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri* ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [t(116)=1,03, p>,05]. Kadın katılımcıların çocuklarının okumaya ilgilerini artırmak için onlarla birlikte yapmaya çalıştıkları ve bu konuya ilişkin düzeylerinin ortalaması ,85 iken, erkek katılımcıların ortalaması ,88'dir. Anne ve babaların çocuklarıyla birlikte kitap okumak, onlara masal, tekerleme, hikâye anlatmak gibi konularda benzer algıya sahip oldukları şeklinde yorum yapılabilir.

Son olarak anne-babaların *çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri* ile cinsiyetleri arasında da anlamlı bir farklılık yoktur [t(159)=1,01, p>,05]. Buna göre; kadın katılımcıların çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeylerinin ortalaması 4,22 iken, erkek katılımcıların bu konudaki ortalamaları 4,02'dir. Görüldüğü gibi anne babaların çocuklara okumanın kazandırdığı yararlar konusundaki görüşlerinde cinsiyete göre bir farklılık yoktur. Benzer şekilde çocuklarının geleceği için okumanın onlara faydası dokunacağını düşünmektedirler.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3: Anne-Babaların Aylık Gelir Durumları İle Çocuk Edebiyatı Kavramı Algısına İlişkin Alt Boyutlar Arasında Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bulgular:

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Biçimsel Özelliklere İlişkin Algı Düzeyleri	Gruplar arası	4,94	2	2,47	2,109	,12
	Gruplar içi	134,88	115	1,17		
	Toplam	139,83	117			
Çocuk Edebiyatı Kavramı ile İlgili Düşünce Düzeyleri	Gruplar arası	,88	2	,44	,786	,45
	Gruplar içi	64,94	115	,56		
	Toplam	65,83	117			
Çocuklarıyla Okuma ile İlgili Paylaşımlarına İlişkin Düzeyleri	Gruplar arası	,22	2	,114	,148	,86
	Gruplar içi	88,21	115	,767		
	Toplam	88,44	117			
Çocuklara Okumanın Kazandır- dıklarına İlişkin Algı Düzeyleri	Gruplar arası	4,71	2	2,35	2,31	,10
	Gruplar içi	116,99	115	1,01		
	Toplam	121,70	117			

* $p < .05$

Tablo 3'e göre; anne-babaların *çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri* ile aylık gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$F(2-115)=2,10$, $p>,05$]. Buna göre, anne-babaların aylık gelir durumlarının çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin düşüncelerini etkilemediğini söylemek mümkündür.

Anne-babaların *çocuk edebiyatı kavramıyla ilgili düşünce düzeyleri* ile aylık gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir [$F(2-115)= ,786$, $p>,05$]. Anne-babaların kazançları, çocuk edebiyatıyla ilgilenmelerini ve çocuklarını çocuk edebiyatına yönlendirmelerini olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilememektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan katılımcılarla yüksek olan katılımcıların düşünceleri arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Araştırmaya katılanların *çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri* ile aylık gelir durumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur [$F(2-115)=,148$, $p>,05$]. Buna göre, anne-babaların çocuğuna masal, hikâye anlatması, ninni söylemesi, birlikte kitap okuması gibi konularda maddi durumlarının iyi olup olmamasının bir etkisi yoktur.

Son olarak katılımcıların *çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri* ile aylık gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir [$F(2-115)=2,10$, $p>,05$]. Anne-babaların gelir düzeylerinin düşük ya da yüksek olması, onların okumanın faydalı ve zararlı yönleri konusundaki düşünceleri üzerinde bir etkiye sahip değildir şeklinde yorum yapılabilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 4: Anne-Babaların Evlerinde Kütüphane Sahibi Olmaları İle Çocuk Edebiyatı Kavramı Algısına İlişkin Alt Boyutlar Arasında Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bulgular:

Alt Boyutlar	Kütüphane	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Biçimsel Özelliklere İlişkin Algı Düzeyleri	Evet	11	3,50	,97	116	,97	,33
	Hayır	107	3,84	1,10			
Çocuk Edebiyatı Kavramı ile İlgili Düşünce Düzeyleri	Evet	11	3,31	,69	116	,36	,71
	Hayır	107	3,22	,75			
Çocuklarıyla Okuma ile İlgili Paylaşımlarına İlişkin Düzeyleri	Evet	11	3,45	1,00	116	,10	,91
	Hayır	107	3,48	,85			
Çocuklara Okumanın Kazandırdıklarına İlişkin Algı Düzeyleri	Evet	11	3,82	1,42	116	1,04	,29
	Hayır	107	4,16	,97			

Tablo 4'e bakıldığında, anne-babaların *çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri* ile evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması arasında anlamlı bir farklılık yoktur [$t(116)=,97$, $p>,05$]. Buna göre anne-babaların evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması, onların çocuk kitaplarının biçimsel özellikleriyle ilgili algılarını olumlu ya da olumsuz şekilde etkilememektedir. Kütüphanesi bulunanlarla bulunmayanların bu konudaki görüş ve düşünceleri benzer yöndedir. Üstelik kütüphanesi olmayan anne-babaların sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, ailelerin evlerinde kütüphane oluşturmaya özen göstermeleri gerektiğini düşündür-

mektedir. Çocuklar, okuma sevgisini ilk olarak ailede kazandıkları için, bu şekilde onların okumaya ilgisi artabilecektir.

Anne-babaların *çocuk edebiyatı kavramıyla ilgili düşünce düzeyleri* ile evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması arasında anlamlı bir farklılık yoktur [$t(116)=,36, p>,05$]. Anne-babaların çocuk edebiyatı kavramına karşı düşüncelerini ve ilgilerini, evlerinde kütüphane bulunup bulunmamasının etkilemiyor olduğu şekilde yorum yapmak mümkündür.

Katılımcıların *çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri* ile evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması arasında da anlamlı bir farklılık yoktur [$t(116)=,10, p>,05$]. Buna göre, evinde kütüphane bulunan katılımcılarla bulunmayanların, çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarının benzer şekilde olduğu düşünülebilir.

Anne-babaların çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri ile evlerinde kütüphane bulunup bulunmaması arasında anlamlı bir farklılık yoktur [$t(116)=1,04, p>,05$]. Katılımcılardan kütüphanesi olanlarla olmayanların çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeylerinin benzer şekilde olduğu görülmüştür. Bu durum kütüphane oluşturan anne-babaların okumanın kazandırdıkları konusundaki düşünceleri ile kütüphane oluşturmeyan anne-babaların düşüncelerinin arasında belirgin bir farklılık olmadığına işaret etmektedir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 5: Anne-Babaların Çocuklarının Yılda Okuduğu Kitap Sayısı İle Çocuk Edebiyatı Kavramı Algısına İlişkin Alt Boyutlar Arasında Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bulgular:

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Biçimsel Özelliklere İlişkin Algı Düzeyleri	Gruplar arası	11,65	4	2,91	2,56	,04*
	Gruplar içi	128,17	113	1,134		
	Toplam	139,83	117			
Çocuk Edebiyatı Kavramı ile İlgili Düşünce Düzeyleri	Gruplar arası	4,23	4	1,05	1,94	,10
	Gruplar içi	61,60	113	,54		
	Toplam	65,83	117			

Çocuklarıyla Okuma ile İlgili Paylaşımlarına İlişkin Düzeyleri	Gruplar arası	14,07	4	3,51	5,34	,00*
	Gruplar içi	74,36	113	,65		
	Toplam	88,44	117			
Çocuklara Okumanın Kazandırdıklarına İlişkin Algı Düzeyleri	Gruplar arası	5,61	4	1,40	1,36	,25
	Gruplar içi	116,09	113	1,02		
	Toplam	121,70	117			

* $p < .05$

Anne-babaların *çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri* ile, çocuklarının yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir [$F(4-113)=2,56$, $p>,05$]. Yapılan Tukey Testinde bu farklılığın kaynağı tespit edilememiştir; ancak çocukların yılda okuduğu kitap sayısının anne-babaların çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algılarında bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Bir yılda 21 ve üstü sayıda kitap okuyan çocukların aileleri de bu durumdan etkilenecektir. Çocuklar daha fazla kitap okudukça, eve daha fazla kitap getirdikleri takdirde anne-babaların çocuk kitaplarının biçimsel özellikleri konusunda daha fazla fikir sahibi olabilecekleri söylenebilir.

Anne-babaların *çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri* ile, çocukların yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$F(4-113)=1,94$, $p>,05$]. Bu durumla ilgili olarak, anne-babaların çocuk edebiyatını takip etmeleri, çocuk kitaplarını okumaları, çocuk edebiyatı ile ilgili akademik çalışmaları takip etmeleri gibi durumların çocuklarının yılda okuduğu kitap sayısına göre bir farklılık göstermediği şeklinde yorum yapılabilir.

Katılımcıların *çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri* ile bir yılda okudukları kitap sayısında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir [$F(4-113)=5,34$, $p>,05$]. Buna göre, anne-babaların çocuklarına ninni söylemesi, hikâye, masal anlatması ile çocuklarının yılda okudukları kitap sayısının çok ya da az olması arasında belirgin bir farklılık görülmektedir. Bu farklılığa göre, yılda 16-20 kitap okuyan çocukların anne-babaları yılda 6-10 kitap okuyan çocuklara göre çocuklarıyla okumaya yönelik paylaşımlar konusunda daha olumlu bir algıya sahip oldukları söylenebilir. Yılda 6-10 kitap okuyan çocuklarla 21 ve üstü sayıda kitap okuyan çocukların anne-babalarının da çocuklarıyla okumaya yönelik paylaşımlarda bulunmaları arasında 21 ve üstü kitap okuyan çocukların lehine bir ilişki olduğu görülmüştür. Çok kitap okuyan çocukların anne-babaları da çocuklarıyla okuma ile ilgili daha çok paylaşımda bulunmaktadır şeklinde yorum yapılabilir.

Son olarak, katılımcıların *çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri* ile çocuklarının bir yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir [$F(4-113)=1,36, p>,05$]. Buna göre, çocuğu bir yılda çok kitap okuyan çocuklarla az kitap okuyan çocukların anne-babalarının okumanın faydaları konusundaki düşünceleri arasında belirgin bir farklılık görülmemiştir şeklinde düşünülebilir.

3. Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, anne-babaların *“çocuk edebiyatı” kavramına ilişkin algıları* belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesiyle elde edilen sonuçlar şöyledir:

Anne-babaların cinsiyetleri ile çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri, çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri, çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri, çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Çalışmamıza benzer bir konuda Maltepe’nin yapmış olduğu araştırmada da Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerini seçebilme yeterliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde, öğrencilerin daha çok görsel öğelere (özellikle resimlere), basım özelliklerine, yazı karakteri ve punto büyüklüğüne dikkat ettikleri görülmektedir; ancak öğrenciler bu özelliklerin nasıl olması gerektiği konusunda ayrıntılı bilgi sahibi değildir. Öğrencilere göre, çocuğun kitaba ilgi duyması için içerik, dil ve üsluptan çok, görsel öğeler, resimler daha etkilidir. Ayrıca öğretmen adayları, okuma eylemini başlatmada ve bu süreci sıkılmadan tamamlamada görsel öğelerin büyük önem taşıdığına dikkat çekmişlerdir⁷.

Anne-babaların aylık gelir durumları ile çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri, çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri, çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri, çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Dolayısıyla aylık gelir durumunun çocuk edebiyatı kavramı algısına ilişkin alt boyutların yeterliliğini etkilemediği şeklinde bir yorum yapılabilir.

Anne-Babaların evlerinde kütüphane sahibi olmaları ile çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri, çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri, çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri, çocuklara

7 Maltepe, Saadet, “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçebilme Yeterlilikleri”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 21, (2009), ss.398-412.

okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Ailelerin çocukları için doğru kitapları seçebilmesi ve onları doğru kitapları okumaya yönlendirebilmeleri için, anne-babaların kendilerini sürekli yenilemeleri gerekmektedir. Bu nedenle de anne-babalar okuma ve araştırma yapmalıdır. Resimli çocuk kitaplarında resimlemenin gereğini kavrayıp, çağdaş bakış açısı kazanmalıdır. Sadece çocuk resimleri konusunda değil, tüm görsel sanatlarla ilgili üretimleri inceleme çabası, anne-babaların estetik yargısını olumlu yönde geliştirebilecektir⁸.

Anne-babaların çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algı düzeyleri ile çocuklarının bir yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bir yılda 21 ve üstü sayıda kitap okuyan çocukların ailelerinin de bu sonuçtan etkilenmesi mümkündür. Kimi zaman çocukların kitaba olan ilgisi anne-babaları etkileyebilir ve aileler, farklı çocuk kitaplarını inceleme şansı bulabilirler. Katılımcıların çocuk edebiyatı kavramı ile ilgili düşünce düzeyleri ile çocukların bir yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir; fakat katılımcıların çocuklarıyla okuma ile ilgili paylaşımlarına ilişkin düzeyleri ile bir yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Çocukları bir yılda 21 ve üstü ve 16-20 arasında kitap okuyan anne-babaların çocuklarıyla okumaya yönelik paylaşımlarda bulunmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Okuma alışkanlığını kazanmış çocukların anne-babaları da onlarla birlikte kitap okumaya daha fazla vakit ayırmaktadır. Katılımcıların çocuklara okumanın kazandırdıklarına ilişkin algı düzeyleri ile çocuklarının bir yılda okudukları kitap sayısı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Buna göre, anne-babaların okumanın faydalarına ilişkin görüşlerini çocuklarının az ya da çok kitap okuyor olması belirgin bir şekilde etkilememektedir.

Çakmak ve Yılmaz da araştırmalarında, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulunda okul öncesi eğitimi gören ve bu eğitimin son yılında bulunan altı yaş grubundaki toplam 87 çocuktan 51'ine okuma alışkanlığı kazanmalarına yönelik etkinliklerle ilgili olarak bir anket uygulamış ve çocukların görüşlerini almışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ailelerin çocuklarına genellikle haftada birkaç defa kitap okudukları (%64) tespit edilmiştir. Bu durum her dört aileden birinin her gün çocuğuna kitap okuduğunu göstermektedir. Genel olarak ailelerin çocuklarına kitap okuma durumlarına bakıldığında ise araştırmadaki ailelerin büyük çoğunluğunun (%88) çocuklarına haftada en az bir kez kitap okuduğu görülmüştür⁹.

8 Kara, Cem, Çocuk Kitabı Seçiminde Resimlemelerle İlgili Olarak Ebeveynin Dikkat Etmesi Gereken Başlıca Unsurlar. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1,1, (2012), ss.225-232.

9 Çakmak, Tolga ve Yılmaz, Bülent, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Okuma Alışkanlığına Hazırlık Durumları Üzerine Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu Örneği", Türk Kütüphaneciliği, 23, 3, (2009), ss. 489-509.

Kuran ve Ersözlü'nün sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatına duydukları ilgiyi ve bu edebiyattan yararlanma durumlarını belirlemek için yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre; öğretmenler çocuk edebiyatının yetişkin edebiyatından farklı olan yönlerinin farkındadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenler, çocuk edebiyatı ürünlerinden derslerinde nasıl yararlanacakları konusunda bilinçlidir ve özgüven sahibidir. Çok büyük bir kısmı sınıflarında bir kitaplık oluşturma çabası içindedir. Öğrencilerinin evde okuyacakları çocuk edebiyatı ürününün seçimini daha çok öğrencilerine bırakmaktadırlar. Araştırmacılar bu konuda öğretmenlerin daha hassas davranmaları gerektiğine ve öğretmenlerin öğrencilerine evde okuyacakları kitaplar konusunda da yol göstermeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ise; öğretmenler çocuk edebiyatı ürünlerinden derslerinde nasıl yararlanabilecekleri konusunda bilgilidir ve sınıflarında kitaplık oluşturma konusunda isteklidirler¹⁰. Bizim çalışmamızda sadece 11 ailede kütüphane oluşturulmuşken, 107 aile evinde bir kütüphaneye sahip değildir. Bu durum anne-babaların bu konuya daha çok ilgi göstermeleri gerektiğini düşündürmektedir. Benzer bir çalışma ise Yılmaz tarafından yapılmıştır. Yılmaz'ın yapmış olduğu araştırma Ankara'daki 8 merkez ilçede okuyan ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında anne-babaların duyarlılıkları araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, bizim çalışmamızda da görüldüğü gibi, ebeveynler evde bir kitaplık oluşturma konusunda genel olarak duyarlıdır¹¹.

Erken çocukluk döneminde, çocukların gelişiminde anne-babanın etkisi büyüktür. Çocuğun eğitim sürecinin başladığı yer aile ortamı, ilk eğitim aldıkları kişiler de anne ve babalarıdır. Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren anne ve babasının desteğiyle gelişmektedir. Bu gelişim sadece hayatta kalabilmek için gerekli olan fiziksel gereksinimlerin karşılanması demek değildir. Okul öncesi dönemde, çocuklar çevrelerindeki her şeyi görerek öğrenmektedir. Bu dönemde çocukların karşılarındaki belirleyici model ve örnek aldıkları kişiler anne ve babaları olmaktadır¹². Çalışmamızda bu bilgiye yönelik olarak çocukların da aileleri etkileyebileceği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bir senede 21 ve üstü sayıda kitap okuyan çocukların anne-babalarının çocuk kitaplarının biçimsel özelliklerine ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Yine çocukları 21 ve üstü sayıda kitap okuyan anne-babaların çocuklarıyla kitap okumaya yönelik paylaşımlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

10 Kuran, Büyükkavas Şeyma ve Ersözlü, Zehra Nur, "Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6, 1, (2009), ss.1-17.

11 Yılmaz, Bülent, "Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarında Ebeveynlerin Duyarlılığı", Bilgi Dünyası, 5(2), (2004), ss. 115-136.

12 Çakmak ve Yılmaz, a.g.e., ss.493-495.

Öneriler

Genel anlamda ulaşılan sonuçların ışığında şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Anne ve babaların çocuklarının okumaya karşı ilgilerini daha yakından takip etmeleri için öğretmenler ve anne-babalar işbirliği içinde olabilir.
2. Anne-babaların çocuk edebiyatı ile ilgili yayınları takip edebilmeleri ve bu konuda bilgilenmeleri için, onlara yönelik olarak üniversitelerde ve okullarda sempozyumlar ve çeşitli etkinlikler düzenlenebilir.
3. Çocuk edebiyatını tanıtmaya yönelik kitap fuarlarının daha çok sayıda düzenlenmesi, çocukların ve ebeveynlerin ilgisini çekebilir ve bu da çocukla kitap ilişkisini artırabilir.
4. Okullarda, veli toplantılarında ve ilgili pek çok yerde anne-babalara çocuklarıyla beraber kitap okumaları için özel zaman ayırmaları konusunda özendirici bilgiler verilmesi, bu konuya olan hassasiyetin artmasını sağlayabilir.
5. Son yıllarda çocuklar için hazırlanan kitapların daha ilgi çekici ve onları kitap okumaya özendirici olması, çocuk edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan çocuk sinemalarının üretiliyor olması oldukça sevindirici gelişmelerdir; ancak tüm çocukların bu eserlerden faydalanabilmesi için üniversiteler, öğretmenler ve veliler işbirliği içinde çalışabilir.

Kaynakça

- Çakmak, Tolga ve Yılmaz, Bülent, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Okuma Alışkanlığına Hazırlık Durumları Üzerine Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu Örneği”, *Türk Kütüphaneciliği*, 23, 3, (2009), ss. 489-509.
- Çıkla, Selçuk, “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı)*. Yıl :9, Sayı: 104-105, (2005), ss.89-107.
- Güleryüz, Hasan, *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2002.
- Kara, Cem, *Çocuk Kitabı Seçiminde Resimlemelerle İlgili Olarak Ebeveynin Dikkat Etmesi Gereken Başlıca Unsurlar*. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1,1, (2012), ss.225-232.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2012.
- Kuran, Büyükkavas Şeyma ve Ersözlü, Zehra Nur, “Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri”,*Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 1, (2009),ss.1-17.
- Maltepe, Saadet, “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçebilme Yetkililikleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 21, (2009), ss.398-412.
- Nas, Recep, *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.
- Oğuzkan, Ferhan, *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayınları, Ankara 2006.
- TDK (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yalçın, Alemdar ve Aytas, Gıyaseddin, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Yılmaz, Bülent, “Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarında Ebeveynlerin Duyarlılığı”, *Bilgi Dünyası*, 5(2), (2004), ss. 115-136.

Ahmed-i Bîcân'ın Nesir Üslûbuna Dair Tespitler

Ferudun Hakan ÖZKAN*

Özet

Eski Türk edebiyatında nesir, bugüne değin zayıf olduğu, yetersiz kaldığı gibi değerlendirmelere muhatap olmuş, âdetâ ademe mahkûm edilmiştir. Bu değerlendirmelerin efrâdını câmi' ağıyârını mâni' tedkik ve tettebbu'a dayanmadığı, gayet sathî olduğu da su götürmez bir gerçektir. Nesrin arka planda kalmasında şiirin baskın olması, mensur metinlerin çetin ve çetrefilli bir yapıya sahip olmasından daha çok, özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet dönemindeki geçmişe dönük ideolojik bakış açısının önemli payı vardır. Kemiyet bakımından nazımdan geri olan Türkçe mensur eserlere ilişkin incelemeler söz konusu haksız muamelenin ve önyarguların giderilmesi, mazbut ve mukayyed bir Türk nesir geleneğinin de var olduğunun teslimi hususunda katkı sağlayacaktır. Yazıcıoğulları ailesi Türk kültürü ve toplumsal yapısı bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu ailenin fertlerinden biri olan Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân, bir kısmı tercüme bir kısmı telif ve biri hariç diğerleri mensur olan sekiz eseriyle temayüz etmektedir. Asıl amacı halkı aydınlatmak olan Ahmed-i Bîcân, bu eserleriyle toplumsal yapının oluşumundaki katkısı kadar Türk nesrinin XV. yüzyıldaki gelişimi bakımından da önemli bir şahsiyettir. Bu yazıda, adı geçen eserlerinin Türk nesir geleneği içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazıcıoğulları, Ahmed-i Bîcân, Türk nesri, Envârü'l-Âşîkin, Dürr-i Mekkûn, Müntehâ, Acâibü'l-Mahlûkât

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; hakan_ozkan66@comu.edu.tr

Some Determinations On Ahmed-i Bîcân's Prose Style

Abstract

Turkish prose has been criticized and merely condemned to nonexistence with personal and unjust reviews such as the allegation of being weak and inadequate. It is a clear fact that these kinds of accusations are superficial and do not based upon a profound and complete research and investigation. The reason why prose stayed in the background in Turkish literature is not because poems are dominant and prose writings have a difficult and complicated structure; it is more about the ideological and merciless point of view towards the past especially in Tanzimat and Republic eras. The reviews of Turkish prose writings which are less in number compared to poetry, will make contributions to remove the aforementioned unfair attitudes and prejudices, and manifest that there is a well-protected and registered Turkish prose tradition either. Yazıcıoğulları family has a crucial place in terms of Turkish culture and social system. A member of this family, Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân emerge as a special man with his eight writings some of which are compile works and seven of them are prose writings. Ahmed-i Bîcân, whose primary purpose was to enlighten the community, is an important figure not only in his contributions to the social system, but also in the development of Turkish prose in 15th century. In this paper we intended to place the writings of Ahmed-i Bîcân within the Turkish prose tradition.

Keywords: Yazıcıoğulları, Ahmed-i Bîcân, Turkish prose, Envârü'l-Âşîkîn, Dürr-i Mekkûn, Müntehâ, Acâibü'l-Mahlûkât

Nesir Deyince

Nazımla birlikte en temel iki ifade biçimini oluşturan nesir, sözlükte temel anlam olarak “saçma, yayma” anlamlarını taşır. Edebî terminolojide “manzum olmayan söz, düz yazı” anlamında, şiir dışındaki ifade biçimi için kullanılmıştır. Her edebî gelenekte şiirle birlikte gelişimini sürdüren nesir, Osmanlı edebiyatında çoğunlukla inşâ kelimesiyle karşılanırsa da, nesir tabiri de kullanılmıştır. Kimi yazarlar nazmın nesirden daha “faziletli” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ Nev’î Yahyâ Efendi, bir mektubunda, “Ve nazm için îaydu’l-evâbid dimişlerdür zirâ nâım müteğâyyir ü muhtell olmaz neşr olur ve tîbâ’-ı merdüm neşrden nazma artı mâ’ildür meger selim olmaya görilmez mi ki Fâriside Meşnevi-yi hayret-i Mevlânâ kuddise’s-sırrahü’l-‘aziz ve Türkide Muhammediyye ve Divân-ı ‘Âşî Pâşâ ve sâ’ir eş’âr-ı ekâbir-i ‘ulemâ nüfûs-ı havâşû u ‘avâmda terğib ü terhibe müte’allîi ahkâmı te’sîr-i belîğ itmîşdür. Zirâ nâım

mütenâsibü'l-elfâzdur neşr degildir.”¹ Münâsib ğayr-ı münâsibden evlâdur ...” sözleriyle nazmın kalıcı olduğunu, nesrin ise değişmeye ve bozulmaya müsait olduğunu, zaten insanların da daha çok nesre meylettiklerini, halk arasında çokça okunan Mesnevî-i Mevlâna, Muhammediye ve Garibnâme gibi eserlerin manzum oluşlarının da bunu ispatladığını; nazmın söze uygun olduğunu ama nesrin uygun olmadığını, dolayısıyla nazmın nesre tercih edileceğini dile getirir. Kimi yazarlar da nesrin “fazilet”lerinden söz eder. Meşhur tezkire yazarı Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ* adlı şâirler tezkiresinin fasl-ı evvelinde: “Âyât-ı beyyînât u eĥâdiş-i nebeviyyât ki neşr ile vâriddür, neşrûñ nazmdan fazlına müzekkî vü mühezzib şâhiddür. Ĥaĥķâ ki neşr bir deryâ-yı jerfdür ki keşt-i ĥâme her rûzgâr ile anda vâşıl-ı sâhil olur. Ve bir şahrâ-yı ferâĥdur ki tek-âver-i kilik enine ve uzunına tek ü tâz idüp menzil-i maĥşûda âsân bî-ĥavf u nâ-hirâsân nâzil olur. Şahn-ı pehni zırâ’-ı evzânla mesâĥat olınmaĥdan vâsi’dür ve geşt-i deştî ne ĥâdr olınsa reh-güzâr-ı reh-rev-i ĥâme kenâr-ı baĥre irişmekle tecâvüz-i baĥr-i kâmkâme ğayr-ı ma’nîdür. Bir bezmdür ki her ğüne mîvesinden tenaĥķul müyesserdür ve bir bâdedür ki her nev’ ĥadeĥle andan tenâvül müyesserdür. Ĥil’at-ı ‘ibârât u isit’ârât kâmet-i ĥilķatine râst gelmemek ihtimâli yok ve cevâhir-i zevâhir-i taĥayyülâtı ķise-i edâsı almamaĥ ihtimâli yok. Zer-i ĥâlisü’l-ķelâm-ı kâmilü’l-‘ayâr vefâ itmese yanınca bile ĥarc itmege taĥvîl-i bilâ-tâ’ilden zehârif bulunur. Ve bi’l-cümle nuĥûd-ı meĥûd ne ĥadar vâfir olsa bezl itmege fuķarâ-yı faĥrdan maşârif bulunur.”² sözleriyle, âyet ve hadislerin nesirle geldiğini vurgular ve nesri överek tarif eder.

Edebiyatımız Batı’yla tanıştıĥından, yani Tanzimât’tan beri, mütekâmil bir Türk nesrinin olmadığı, gelişmediĥi söylenir. Tanzimât döneminin üç büyük isminden Nâmık Kemâl, *Lisân-ı Osmânî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmil* başlıklı yazısında Osmanlı nesrine ilişkin tenkidlerini şu cümlelerle dile getirir: “Elfâzda ĥarâbet o kadar muteberdir ki, meselâ Nergisi gibi milletimizin en meşhûr bir te’lif-i edibânesinden istihrâc-ı me’âl etmek, bize göre ecnebî bir lisânda yazılmış Ĝulistân’ı anlamaktan müşkildir. Türkçenin eczâ-yı terkîbi olan üç lisân ki, telaffuzda oldukça ittihâd bulmuşken tahrîrde hâlâ hey’et-i asliyelerini muhafazâ ediyor. Ekânim-i selâse gibi sözde ğûyâ müttehid ve hakikatde zıdd-ı kâmil”³. Nâmık Kemâl’e göre Osmanlı nesri, Hristiyanlıktaki baba-oĥul-kutsal ruhu’l-kuds akidesi gibi, birbiriyle görünüşte uyumlu ancak gerçekte birbirinin zıddı üç dilin karıştırılmış olmasından dolayı anlaşılmaızlıkla malûldür. Nâmık Kemâl’in dava arkadaşı Ziyâ Paşa da *Şiir ve İnşâ* makâlesinde Dîvân şiirinin Türk şiiri sayılamayacağını, asıl Türk şiiri-

1 Nev’izâde Atâî, *Hadâiku’l-Hakâik fî Tekmiletiş-Şakâik*, İstanbul, 1286, s. 424.

2 Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ*, Haz. Filiz Kılıĥ, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, C.1, s.121.

3 Âĥah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 113-114.

nin halk şiiri olduğunu belirttikten sonra, “ İnşâ yolunda da hâl tamâmıyla böyle olmuştur. Münşe’ât-ı Ferîdûn ve âsâr-ı Veysi ve Nergisî ve sâir münşe’ât-ı mutebere ele alınsa içlerinde üçde bir Türkçe kelime bulunmaz. Ve bir maslahat ifâde ederken bedî’ ü beyân fenleri karışdırılarak ibrâz-ı belâgat için öyle müşevveş ve mütetâbiu’l-izâfât ibâreler yazmışlar ki Kâmûs ve Ferheng beraber olmadıkça ve bir adam fenn-i ma’ânî ve adâb-ı Arab’da kemâl-i mahâreti olduktan sonra âdetâ bir ders mütâla’a eder gibi birçok zamânlar sarf-ı zihn etmedikçe manâsını istihrâca muktedir olamaz.”⁴ sözleriyle Nâmık Kemâl gibi, eski nesri inşâ noktasından ele alır ve Arapça, Farsça kelimelerin ve tamlamaların çokluğu nedeniyle anlaşılmağını vurgular. Fakat Ziyâ Paşa biraz insafa gelerek eski nesirde zor da olsa bir anlam çıkarılabildiğini teslim eder ve içinde yaşadığı dönemdeki resmî yazışmalar herkesçe bilinen kelimelerden oluşsa da bunlardan doğru bir anlam çıkarmanın mümkün olmadığını, bunların adetâ eski nesrin “veled-i zinâ”sı olduğunu da söyler.

Türk nesrinden bahis açıldığında Yahya Kemal’in meşhur “Resimsizlik ve Nesirsizlik” başlıklı yazısı akla gelir. Yahya Kemal söz konusu yazısında Batılı mânâda resmimiz olmadığı için cedlerimizin yüzlerini ve giysilerini, yaşadıkları mekânları göremediğimizden; nesrimiz olmadığı için de mâzimizi doğru dürüst kayıt ve tescil edemediğimizden yakınır. Resme nispetle nesrimizin var olduğunu ancak az, kötü ve kısa yazdığımız için nesrimizin de kusurlu olduğunu vurgular.⁵ Yahya Kemal’in tilmizlerinden A. Hamdi Tanpınar ise Orhun Yazıtları gibi olgun bir eserle başlayan Türk nesrinin, Osmanlı edebiyatında “insan”ın olmayışı, inşâ merakı, söz sanatları iptilâsı gibi sebeplerle, Batı’daki gibi mütekâmil bir hal almadığını dile getirir.⁶ Bu tavır modernist paradigmanın ve ulus devlet oluşturma idealinin etkisiyle olsa gerek, derinlemesine ilmi araştırmalar yapılmadan, sathî ve tarafgir bir bakış açısıyla Cumhuriyet devrinin, konuyla ilgili önemli bilim adamlarınca da yakın zamana kadar dillendirilmiştir.⁷ Türk edebiyatında nesrin, nazmın gerisinde kaldığı, kemiyet bakımından onun kadar fazla ürün verilmediği bir vâkıdır. Ancak, Türk nesrinin neredeyse yok mesabesinde görülmesinin gerçekçi bir yaklaşıma dayanmadığı da bir vâkıdır. Hele hele nesir deyince doğrudan, estetik kaygılarla yazılan “inşâ” göz önüne getirilerek, onun anlaşılmağı ve söz oyunlarından ibaret oluşu, toptan bir red gerekçesi olarak sunulmaktadır. Hâlbuki inşâ, Osmanlı edebiyat türleri arasında en

4 Önder Göçgün, *Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 327.

5 Yahya Kemal, *Edebiyâta Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s. 69-73.

6 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 31-33.

7 Bu konuda yetkin bir değerlendirme için bkz. Hakan Karateke “Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı”, *Nesrin İnşâsı, Düzyazıda dil, Üslup ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 45-55.

az incelenmiş alanlardan biri olmaya devam etmektedir; bunun nedeni, kısmen çoğu edebiyat nesrinin sahteliği, abartmalı ve değersiz söz kalabalığı içinde anlamın sese fedâ edilmesi olarak gördükleri şeye karşı çıkan 19. yy. Osmanlı eleştirmenlerinin (Nâmîk Kemâl, Ziyâ Paşa) yarattıkları hava olmuştur. Bunu bir ipucu olarak kullanan modern edebiyat tarihçileri (Fuad Köprülü, Âgah Sırrı Levend vd.), büyük ölçüde daha az karmaşık ve görünüşte daha “anamlı” olan metinleri tercih etmişlerdir.⁸ Woodhead’in bu tespitini Fuad Köprülü’den yapacağımız iktibasla örneklendirmek mümkündür. Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyânının İlk Mübeşşirleri* adlı çalışmasında sâde ve orta denilebilecek nesri olumlarken Nâmîk Kemâl ve Ziyâ Paşa gibi inşâyı olumsuz bir bakışla ele alır: “Veysî Nergisi gibi münşilerinve mukallidlerinin elinde edebî nesir çok san’atlı ve çok tatsız bir hâl almakla beraber birçok tarihlerde, seyâhatnâmelerde, muhtelif mevzûlara ait mensûr eserlerde, o eski sâde, tabîî, külfetsiz yazış an’anesi devam ediyordu: Meselâ Evliyâ Çelebi’de, daha sonra Nâ’imâ’da bu nesrin çok güzel örneklerini görüyoruz.”⁹ Kelime kadrosuna ve uzun tamlamalara bakılarak ve 20. yüzyıl insanı merkeze oturtularak verilen bu, “anlaşılmaz” hükmü bilimsel bir bakış olmaktan çok uzaktadır.

Türk nesri, kemiyet olarak nazımdan geri olmakla birlikte keyfiyet bakımından sanıldığı gibi kısır değildir. Tanpınar’ın yukarıdaki tespitinden hareket edip Orhun Kitâbeleri’nden başlayarak Türk nesrinin sayıca az olan örneklerine kısa bir bakış, aslında onun hiç de küçümsenemeyecek nitelikli örnekleri de olduğunu gösterir. Orhun Kitâbeleri’nin şu ifadelerindeki oldukça sağlam tesis edilmiş sebep-sonuç ilişkisinin daha o zamanlarda Türk nesrinin ve hitabetinin ve de düşünce yapısının ulaştığı kemâl noktasını gösteriyor: “Begleri budunu tüzüz üçün Tabğaç budun tebligın kür-lüg üçün armağçısın üçün inili eçili kiñşürtükün üçün belgi budunlğı yonğsurtuğun üçün Türk budun illedük ilin içğıdımış. (Beyleri, milleti âhenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.)”¹⁰

XV. yüzyılda yazıya geçirilen ve folklorik nesir ya da halk nesri içinde “Dede Korkut üslûbu”¹¹ diye isimlendirilen bir üslûp oluşturabilen Dede Korkut Hikâyeleri’nde de aynı sağlamlığı, âhengi ve anlatım gücünü bulabilmek mümkündür: “Dede Korkut soylamış: Allâh Allâh dimeyinçe işler oñmaz, kâdir Tañrı vormeyinçe er bayımaz. Ezelden yazıl-masa kûl başına kâzâ gelmez ecel va’de vormeyinçe kimse ölmez, ölen adam dirilmez,

8 Christine Woodhead, , *Eстетик Nesir*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, C.II, s.325.

9 Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s.293.

10 Muharrem Ergin , *Orhun Âbideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s.10.

11 Mertol Tulum, “Osmanlı Nesrinin Dili”, *Nesrin İnşâsı, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34.

çıhan cân girü gelmez. Bir yigidüñ kara tağ yumrusınça malı olsa yığar direr taleb eyler, naşlbinden artuğın yiye bilmez. Urulaşuban şular taşaşa deñiz tolmaz. Tekebbürlük eyleyenı Tañrı sevmez, köñlin yüce tıtan erde devlet olmaz.”¹² Dede Korkut’un, yeryüzüne koyduğu kanunlarını anlattığı Tanrı’sına yine XV. asırda Sinan Paşa –süslü nesir örneği sayılsa da gayet rahat anlaşılan ve okuyanı coşturan üslûbuyla ki buna Sinan Paşa Üslûbu da denebilir- yakarırken, önce dileklerini, sonra da bunların gerekçelerini sıralayarak yine Türk nesrinin kemâl mertebesini ve Türkçenin ifade gücünü, âhengini hissettirir: “ Gönül kendü evündür, ağıyardan sen pâk idüp arıt; dil kendi haremündür, nâ-mahremlerden sen korut. Ev issi evini pâk bulmayıcak yıkamaz, arıdur; harem sâhibi haremine tavar giricek bozmaz korudur.”¹³ Burada örnek metin vermediğimiz, Neşri’nin *Kitâb-ı Cihân-nümâ’sı*, Tursun Bey’in *Târih-i Ebu’l-Feth*’i, Kemâl Paşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*’ı, Firdevs’in *Süleymân-nâme’si* gibi örnekler Türkçe kelimelerle kurulmuş, öz kaynaktan gelen söz yapılarının nesre millî tat kazandıran o güzel yanını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır.¹⁴

Yazıcızâde Ahmed-i Bicân ve Ailesi

XIV. asırda başlayan Osmanlı toplumunun inşâsı XV. asrın ilk yarısında da devam eder ve bu inşâ sürecinde dönemin entelektüelleri etkin bir biçimde rol alırlar. Yazıcı Sâlih ve oğulları Mehmed ile Ahmed-i Bicân’ın bu entelektüeller arasında öne çıktığı görülür. Baba Yazıcı Sâlih’in astrolojiye dair *Şemsiyye’si*, büyük oğul Mehmed’in *Muhammediyye’si* ve küçük oğul Ahmed-i Bicân’ın *Envâru’l-Âşıkîn*, *Müntehâ*, *Acâibü’l-Mahlûkât* gibi tercümeleri ve *Dürr-i Mekkûn* adlı telif eseri, kendisinin “bu bizim ilîñ kavmi dağı ma’ârifden ve envâr-ı ‘ilmden fâ’ide görsünler”¹⁵ şeklindeki ifâdesiyle toplumu bilgilendirme ve aydınlatma gâyesine mâtufluk olarak kaleme alınmıştır. Devlet hizmetinde bir kâtip olarak görev yapan Sâlih’in iki oğlu da zamanının medrese ilimlerinin yanı sıra, Sultan II. Murad’ın davetine icâbet için Edirne’ye giden, dönemin önde gelen mutasavvıflarından Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşüp onun müridi ve halifeleri olarak ledün ilminde de öne çıkmışlardır. Ahmed-i Bicân, ağabeyinin Hacı Bayram’la olan bağıını şu cümlesinde dile getirir “..benim qarındaşıım var idi ‘âlim ü ‘ârif ve fâzıl u kâmil ve Tañrı te’âlâ hâzretlerinin hâşve erenleriñ serveri idi ve **dağı cihânıñ kütbü Şeyh Hâcî Bayram kâddesallâhu sırrahu’l-‘azliziñ mahrem-i esrârı idi.**”¹⁶

12 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 1.

13 Mertol Tulum, *Tazarru’nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 176.

14 Mertol Tulum, “Osmanlı Nesrinin Dili”, s. 34-39.

15 Ahmed-i Bicân, *Envâru’l-Âşıkîn*, İstanbul, Matba’a-i Osmâniyye, 1301, s. 4.

16 Ahmed-i Bicân, age., s. 3.

Ahmed-i Bîcân'ın biri manzum yedi eserinden üçü tercüme, biri nesre çeviri, üçü teliftir. Ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in Megâribü'z-Zamân adlı Arapça eserini yine onun isteği üzerine Türkçeye mensur olarak Envâru'l-Âşıkîn adıyla tercüme etmiş, ağabeyi de kendi eserini Muhammediyye adıyla manzum olarak tercüme etmiştir. Ahmed-i Bîcân, yine ağabeyinin, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'ine Müeyyedü'l-Cendî tarafından yapılan şerhe yazdığı Müntehâ adlı talikâtını da aynı adla Türkçeye tercüme eder. Bir başka tercüme eseri de Zekerîyya el-Kazvîni'nin aynı adlı eserinden tercüme ettiği Acâibü'l-Mahlûkât'tır. Ahmed-i Bîcân, Babasının astronomi, astroloji ve meteorolojiye dair Şemsiyye adlı mesnevi tarzındaki eserini de nesre çevirmiştir, bu eser Şemsiyye, Melhame ve Bostânü'l-Hakâyyık adlarıyla da bilinir. Telif eserlerinden Dürr-i Meknûn, döneminin genel kültür ansiklopedisi gibidir. Ravhu'l-Ervâh adlı eseri tasavvufî içeriklidir. Tek manzum eseri olan Cevâhîrnâme ise kırk beyitten oluşur ve çeşitli değerli taşlar, tıbbî tedâvi açısından ele alınır.¹⁷ XV. yüzyılın bu velûd müellifi, görüldüğü üzere mütercim ve nâsir kimliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Ahmed-i Bîcân'ın Yazma Usûlü

Ahmed-i Bîcân, toplumunu bilgilendirmek şuûruyla kaleme aldığı eserlerinde faydayı esas almış ve dili bir amaç değil araç olarak kullanmıştır. Bu sebeple, kendinden önce bu konularda yazanların hikâye anlattıklarını söyler ve onlardan farklı olarak -tercüme ediyor olsa bile- eserlerini yazarken sorumlu bir araştırmacı tavrıyla döneminin konuyla ilgili kaynaklarını okuyup onlardan yararlanma yoluna gittiğini şöyle dile getirir:

“İmdi ey tâlib-i esrâr-ı İlâhî işbu kitâb hadîs-i kudsî ve vahy-i kudûsî ve sırr-ı sübhânîdir, ‘ilm-i esrârdan ve nûr-ı rabbânîdir nûru'l-envârdan kaçan ki Hâk te‘âlâ bâña tevfiķ virdi ise eḥādîs-i ḳudsîyyeyi ve kelimât-ı ḳudsîyyeyi cem‘ itmege ki Hâk te‘âlâ ḥazretleriniñ peygamberler ile olan kelimâtın zikr itdim ve aşfiyâ ile olan ḥiṭâbın cem‘ itdim ma‘a hazâ ‘ulemâ-i ‘izâm ṭabaḳât-ı ‘ulûm u ma‘ârifî ve ‘avârifî beyân buyurdılar. Amma bu meydânda hîç kimse zâhir olmadı ve bu meydânda raşad urmadı belî getürdiler istidlâlât-ı maḳâşid bunıñ mişli istikmâlât-ı merâşid içün ve ben miskîn Ahmed-i Bî-cân bir şey zikr itdim ki ‘Arab u ‘Acem bunıñ mişli kitâb düzmediler. Zîrâ **ki anlar aḥkâm u kazâyâ vü hikâyât getürdiler**. Ben miskîn cemî‘-i eḥādîs-i ḳudsîyyeyi ve kelimât-ı ḳudsîyyeyi getürdüm ve ne dürlü ḥiṭâbât-ı ilâhiyye var ise **Tevrât**’dan ve **Zebûr**’dan ve **İncil**’den ve **Ḳur‘ân**’dan ve dahı anıñ mişli kelimât-ı rabbâniyye var ise **şuhuf-ı enbiyâdan** ‘âlem-i ceberütdan ‘âlem-i mülk ü melekûta ḥattâ ‘araşât-ı me‘âda ve cennât-ı âbâda varınca işbu kitâbda cem‘ itdim.” (Envâru'l-Âşıkîn, s. 4-5)

17 Ayşe Beyazıt, *El-Müntehâ*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40-49.

“...ve ‘Arabca Müntehâ adlu bir kitâb düzdi ve Fuşûş kitâbını şer‘ üzerine takrîr eyledi ve ben du‘acı dağı anı Türkî’ye döndürdüm ve bu kitâbın adını Müntehâ diyü ad virdim. Zîrâ ki **Fuşûş**’dan ve **İstîlâhât-ı Şüfiyye**’den ve **Menâzilü’s-Sâ’irîn**’den ve **Tefsîr-i Kebîr**’den ve **gayri tefâsirden** ve dağı ne deñlü **hiţâbât-ı İlâhiyye** var ise **Tevrât**’dan ve **Zebûr**’dan ve **İncîl**’den ve **Furkân**’dan ve dağı ne deñlü kelimât-ı rabbâniyye var ise **şuḥuf-ı enbiyâdan ve Tezkire-i Evliyâ**’dan tâ ‘âlem-i ceberûtdan ‘âlem-i mülke ve melekûta ḥattâ ‘araşât-ı me‘âda ve cennât-ı âbâda varınca işbu kitâbda cem‘ olındı. ” (Müntehâ, vr. 2a)

“Pes Hâk te‘âlâ ḥazretleriniñ kudretinde ve ‘azametinde bir mîkdâr ‘ilmim oldığı kadar beyân idelim tâ kim Hâk te‘âlânın kudretin ve kuvvetin ve ‘azametinin bundan kıyâs idesin ve bu azacık ‘ömr içinde bu fitne zamanında cihânı geşt idip gezmeğe ihtiyâc olmaya. **Nice pâre kitâblardan cem‘ eyledigim tefâsirden ve kimi eḥādîş-i nebeviyyeden ve kimi rivâyetle ḥikâyetlerden ki ‘aql kabûl u tecvîz ider, bu cümleden cem‘ idüp getirüp** bir kitâb itdim ve adını Dürr-i Mekkûn koydum.” (Dürr-i Mekkûn, vr.1b)

Ahmed-i Bîcân’ın Nesri

Osmanlı nesri, geleneğin içindeki nâsirlerce ednâ ve a’lâ; Tanzimât döneminde sâde, müzeyyen, âli; Cumhuriyet döneminde sade, orta, süslü ve folklorik, bedî’i/es-tetik, resmî sıfatlarıyla farklı biçimlerde tasnif edilmiştir.¹⁸ Çoğu, üçlemeye dayalı bu tasniflerde halkın kolayca anlayabileceği, yabancı kelime ve tamlamaların hiç olmadığı ya da çok az bulunduğu nesre ednâ, sâde, folklorik; yabancı kelime ve tamlamaların metnin anlaşılmasını zorlaştırmayacak miktarda bulunduğu, bir âhenk unsuru olarak sec’in de yer yer kullanıldığı nesre orta; sanat yapma kaygısıyla yazılan, yabancı kelimelerin, uzun tamlamaların ve sec’in bolca yer aldığı nesre süslü, müzeyyen; zamir, bağlaç ve fiillerin dışındaki kelimelerin neredeyse tamamının yabancı kaynaklı olduğu, sanat kaygısının ön planda bulunduğu, sec’in yoğun biçimde kullanıldığı nesre üslûb-ı âli ya da ağdalı nesir adları verilmiştir.

Ahmed-i Bîcân, halkı bilgilendirmek gibi bir misyonla hareket ettiği için eserlerinde çoğunlukla “halk dili” denebilecek sâdelikte bir dil kullanmıştır. Meselâ ansiklopedik bir eserin tercümesi olan *Acâibü’l-Mahlûkât*’tan alınan şu cümleler bu niteliktedir: “Evvel ‘acâyib bunı bilmek gerekdür ki meşelâ bir kişi bir yirde bir çovan görse bal yapusun görmemiş olsa anuñ fâ’ilin bilmedügiyçün müteḥayyir olurdı yine fâ’ilin bildüğine müteḥayyir olur zîrâ ki bu za’îf ḥayvân bu resme bir müseddes şekl düze her tarafları berâber ola. Şöyle ki mühendisân-ı ‘âlem pergâr (u) cedvelle eyle

18 İsmail Hakkı Aksoyak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”, *Nesrin İnşası, Düz-yazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 69.

düzemeyeler ke'ennehû bir alıba dökülmüş gibidür ve anu  evlerini mumdan yapar ve balı anda em net or ta ı ın yemek içün ve ı ı nice bilür ve da ı hid yet bilür ki bal h z nesin mum ile aplaya ta ki hev  ne f itmeye ve 'ayy r iri meye. Amm  işbu kem l-i ma'rifet aruya be zer hayv nda ma'n -i 'ac bd r ve  ekl-i  ar bd r ve cem -i 'ac yib i bu a ıy s eyle. Amma işbu ' lem  n ululu ına ve y celigine naz r eyle g klerin  i til fina h rek tlarına naz r eyle kimi degirmen ve kimi h m yil giyip ve kimi   l b gibi t z döner ve kimi  i  döner ve g klerin  direksiz  urdu ına naz r eyle..." (Ac b  l-Mahl k t, vr. 2a)

Ancak tasavvufi ve felsefi konuları anlatırken, bu alanlarda Türkçe terminolojinin yetersiz olu u sebebiyle Türkçe söz varlığının azaldığı görülmektedir. Felsefi ve tasavvufi ağır konuları içeren *Fus su'l-Hikem* tercümesi olan *M nteh *'dan alınan  u c mlerler yabancı kelimelerin yoğunluğu bakımından diğer eserlerinden ayrılmaktadır: " mdi meb d n  n h   y  ı ta    e mev    ur t  h d da ve da ı tasd   at  evz 'a temh d tla ki v rid oldu 'ib d t  ' rif nde (M nteh , vr. 2a)", "Ve ta'    l t  ta'ayyün itmek nisbet-i iz fiyyed r. Öyle olsa işbu nesnelere l z m gelmek bi-h sebi mer tib  i tiz ' tdur bi-h sebi tef v ti mak m tdur." (M nteh , vr. 2b)

Görüldüğü üzere yazarın dili, anlattığı konunun niteliğine göre de i ebilmektedir.

Nesirle nazım bir ka ıdın iki yüzü gibidir. Nazımda  hengi temin eden vezin ve kafiye ba  roldedir; öyle ki eskiler şiiri "manzum ve mukaff  söz" diye tarif eder. Bu tarif, tabii ki tam bir şiir tarifi değildir; ancak  iirselli i bir yana bırakırsak nazmı, vezinli ve kafiyeli nesir diye de tarif edebiliriz. Gelenekte mensur olarak anlatılabilecek birçok konu (ilm , fenn , asker , tarihi , lis n , din  vs.) kolay ezberlensin diye nazımın ahenk unsurlarıyla if de edilmiştir. Fakat aynı gelenekte bundan farklı olarak nesirde de ahenk arayışları olduğu görülmektedir. Nesrin  henkli olması meselesi Platon'dan beri Batı'da da tartışılan bir konudur. Platon, lir eşliğinde okunan mensur metinlerle ilgili olarak çekincelerini ortaya koyarken   rencisi Aristo, nesirde belli ölçüde ritmin bulunması gerektiğini savunur.¹⁹ Türk nesrinde de ilk örneklerden itibaren nesirde ahenk kendini hissettirir.

Nesir dilinin şiir diline yakla tırılması amacıyla ses denkliklerinden yararlanılması Türkçe için bilinmeyen ve kullanılmayan bir özellik değildi ve XV-XVI. yüzyıllarda çok başarılı uygulamaları bulunmaktaydı.    ık Paşa-z de, Sin n Paşa, Tursun Bey, Ne ri,  hi, Kem l Paşa-z de, Lutf  Paşa ve özellikle Firdevs  Dede *Korkut  sl bu* denilen bu  sl bun çok başarılı kullanıcıları ve temsilcileriydi.²⁰ Nesirdeki bu ahenk arayışlarının bir sebebi nesri şiire yakla tırmak ya da şiirsel bir nesir elde etmek ise

19 M. Kayahan  z  l, *Kandille  skandil*, Hece Yayınları. Ankara, 2003, s. 72.

20 Mertol Tulum, "Osmanlı Nesrinin Dili", s. 34.

diğer bir sebebi de manzum metinler nasıl ki ahenk unsurlarının yardımıyla kolay ezberleniyorsa mensur metinlerin de akılda kalıcılığını artırmak olsa gerektir.

Nazımda ahengin vezin ve ses/kelime tekrarı (kafiye) ile sağlandığı gibi, nesirde de bu ahenk kelime tekrarı ve sec' ile sağlanır. Yine ilk yazılı belgemiz ve nesir örneğimiz olan Orhun Kitâbeleri'ne ait cümleleri, nazım mısraları gibi ses benzerliklerine göre alt alta sıraladığımızda oradaki ahengi hissetmek mümkün olacaktır:

“...İlgerü Şantunġ yazıķa tegi süledim,

taluyķa kiġig tegmedim.

Birigerü Toķuz Ersinke tegi süledim,

Tüpütke kiġig tegmedim

(Doğuda Şantung Ovası'na kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı; güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim, Tibet'e ulaşmama az kaldı.)”²¹

Kül Tigin Kitâbesi'nden alınan bu nesir parçasındaki mütenâzır söyleyiş ve tekrare dayalı ahenk bir taraftan uzun mısraı 13/14 heceli, kısa mısraı 8 heceli bir müstezadı çağrıştırırken bir taraftan Sinan Paşa'nın:

“İlâhî! Sen ol azîzsın ki cemi'-i azîzlerün alnına

izzetün rakam-ı zül çekmişdür

ve sen ol ulusun ki, cemi'-i ulularun yüzine

azametün dâġ-ı horî komışdur”²²

paralel cümlelerini okşamaktadır. Benzeri yapıyla Dede korkut Hikâyeleri'nin

Hey Dirse Hân biglik virgil bu oġlana

Taġt virgil erdemlüdür

Boynı uzun bidevi at virgil bu oġlana

Biner olsun hünerlüdür

Aġayıldan tümen koyun virgil bu oġlana

Şişlik olsun erdemlüdür

Ėaytabandan kızıl deve virgil bu oġlana

Yüklet olsun hünerlüdür

Altun başlu ban iv virgil bu oġlana

Kölge olsun erdemlüdür

21 Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, s. 2-3.

22 Mertol Tulum, *Tazarru'nâme*, s.69.

Çigni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana

Geyer olsun hünerlüdür”²³

cümlelerinde de karşılaşmaktayız. Bu cümleler de Kül Tigin Kitâbesi'nde olduğu gibi uzun mısraları 13/14 heceli, kısa mısraları 7/ 8 heceli bir müstezadı çağrıştırmaktadır. Bu parçalardan da anlaşılmaktadır ki bu nesir parçalarında cümle/cümleciklerin hece sayılarının eşit ya da yakın olmasının yanı sıra kelime ve ek tekrarları bir âhenk yaratmak maksadıyla yapılmıştır. Ahmed-i Bîcân'ın nesrinde de bu tür söyleyişleri bulmak mümkündür:

“İşitdün ki

ma‘ârif-i ilâhiyyeyi ne taḥkîklerle beyân itdüm

işbât-ı kemâlât-ı sübhâniyye için

ve

‘avârif-i rabbâniyyeyi ne taḥbîklerle ‘ayân itdüm

irādât-ı delâlât-ı rahmâniyye için (Müntehâ, vr. 20b)”

Uzun mısraları 6‘şar kelimeli, 18 heceli; kısa mısraları 4‘er kelimeli 13/14 heceli bir müstezadı tedâî ettiren bu cümlelerdeki “-le” ekleri, “itdüm” ve “içün” kelimelerinin paralel olarak tekrarlanmasından doğan âhenk yukarıda verilen örneklerdeki âhengi ve tenâzuru çağrıştırmaktadır. Envâru‘l-Âşıkîn‘den alınan şu cümleler de benzeri paralel söyleyiş örneğidir:

“Ḥaḳ te‘âlâ ḥazretleri buyurur ki ey benüm ḳullarum

cümleñüz azğunsuñuz meger ki ben hidâyet idem

öyle oldıysa benden hidâyet isteyin vireyim

sizüñ cümleñüz acdur meger ki ben ṭoyuram

öyle oldıysa benden ṭa‘âm isteyin vireyim

ve sizüñ cümleñüz yalıncaḳdur meger ki ben nesne vireyim giyesinüz

benden giyecek isteyin vireyim

ve gice vü gündüz ḥaṭâlar işlersinüz ve ben sizüñ cümle günâhıñuzu yarlıḡadum ve

baña istiḡfâr idün sizi yarlıḡayayım

ve eger sizüñ evveliñüz ve âḫirinüz ve cinniñüz ve insinüz müttakı olsañuz benüm

mülkümden aşla ziyâde olmazdı

ve eger ‘aşı olsañuz benüm mülkümden aşla nesne eksilmez

(Envâru‘l-Âşıkîn, s. 223)

23 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 1.

Dürr-i Mecnûn'dan alınan aşağıdaki parçalarda da peş peşe kurulan kısa cümlelerin yüklemelerinin hepsi anlamca gelecek zaman kipinde olmalarına rağmen farklı eklerle çekimlenmiştir:

“Hak te‘âlâ çün **dileye**, halk-ı ‘âlemi girü **kaldıra**, her kim ne itdiyse hayr u şer **bula**, ol dört firîşteyi girü diri **kıla**.

...ve daği İsrâfîl şûru üçünci kere **çala**, şöyle **üfüre** ki her cân dilini deliginden **çıkara**, daği yirle gök arası dopdolu **ola**, arı âvâzı gibi âvâz **vire**, daği **inel**er her cân gövdeli gövdesini **bula gire**. Halk daği uyğudan uyanur gibi gözlerini **açalar**, kabrlerinden **durugeleler**, deryâ gibi mevc **uralar**, biñ yıl ayakda **duralar**.

Pes cehennem haşr yirine **geliserdür**, üzerine sırât **kuruliserdür**, resûlullâh ümmetini yoklayup **kurtariserdür**, sellim sellim diyiser mücrimlere şefâ‘at **kıliserdür**, her kişi haşmlı haşmindan hak taleb idüp **aliserdür**. Hak te‘âlâ ‘âdildür każâ kürsisini **kuriserdür**. Bir dîvân-ı ilâhî cem‘ **ola** kim evvelîn ü âhîrîn bir yire **gele** yidi kat göklerin ferîştereleri kat-ender-kat bu halkı **dolayalar**, bir şıkılcım **ola** ki ‘uryân yanında er midür ‘avret midür **bilmeyeler**, baldır baldıra **doğına**

Elleri ayakları şehâdet **ide**, ağızlarına mührler **vurulacak**, her ne kesb itdilerse Hak te‘âlâ kâfirlerden ve münâfıklardan ve zâlimlerden intikâm **alacak**, kâfire ve münâfıka rahmet **olmayacak**, cehennemde **kalacak**; mücrim ki ehl-i tevîd ola tevîd berekâtından cehennemde **kalmayacaktır**, nihâyet cezâsını görür ‘âkıbet anlar da maķamlı maķamına **gelecektür**. (Dürr-i Mecnûn 114b, 115a-b)

Müellif, burada ahenge çok dikkat etmiş ve okuyanın kulağını yeknesaklıktan kurtarmak için önce istek eki –e‘yi, peşinden gelecek zaman eki –isar‘ı, sonra tekrar istek ekini, en sonunda da Eski Anadolu Türkçesi’nde pek rastlanmayan, -acak ekini kullanmıştır. Bu da müellifin, toplumu bilgilendirme bakımından faydayı esas alsa da bilgi aktarırken okuyanın sıkılmasını engellemek, yani kendini okutmak gibi edebî kaygılar da taşıdığını göstermektedir.

Yukarıdaki parçalar, Türk nesrinde ilk örneğinden başlayarak, kelime ve hece tekrarlarıyla ve simetrik/mütenâzır söyleyişlerle bir âhenk oluşturma çabasını ortaya koyarken Ahmed-i Bicân’ın Türk nesir geleneği içindeki yerini de göstermektedir.

Ahmed-i Bicân, eserlerinde kelime ve hece tekrarlarının yanı sıra sec’ de kullanmaktadır. Fıkra ve cümle sonlarındaki kelimelerin revî harflerinin benzeşmesi esasına dayalı mutarref sec’:

pes halkı yaratdı ve anlara bilişlik virdi ecmel-i celiyyât ile
ve anuñ vaḥdâniyyetine delîldür eşbâḥ u ervâḥ-ı ‘uḳûl ü nüfûs şerâyi’ ü ḥaḳâyık
içre aḥsen-i zuḥûrât ile
(Envâru’l-Âşîkin s.2)

Söz öbeklerinin sonundaki kelimelerin aynı vezinde olması esasına dayalı mütevâzin sec':

Şîfâta 'âşık olmak **nâkıs**lar işidür
ve zâta 'âşık olmak **kâmill**er işidür.
(Müntehâ vr. 8b)

"nâkıs" ve "kâmil" kelimeleri "fâil" vezindedir.

Şanâdîd-i 'ulemâ
ve **esâfîn-i 'urefâ**
hâkâyık-ı tevîdde neler didiler. Bunlaruñ 'ilmi **'ilm-i a'lâdur**
zevķ-i eclâdur
(Müntehâ vr. 8a)

"ulemâ" ve "urefâ" kelimeleri "fu'alâ"; "a'lâ" ve "eclâ" kelimeleri "ef'â" vezindedir.

Şöyle ki görüp bilmek **câhill**eriñdür
ve 'aķilla bilmek **'ârif**leriñdür
(Müntehâ vr.20b)

"câhil" ve "'ârif" kelimeleri "fâil" vezindedir.

Söz öbeklerinin sonundaki kelimelerin hem vezin hem revî harfi bakımından benzeşmeleri esasına dayalı mütevâzi sec':

...ve daķı tefsîr ü taķķık arasında **taţbık** olına
ve evvellerüñ ve âķirlerüñ 'ilmi bunda **taķķık** olına
(Envâru'l-Âşıkîn s.6)

"taţbık" ve "taķķık" kelimelerinin vezinleri "tef'îl" olup son harfleri de "k" dir.

...andan sonra Allâhu te'âlâ hâzretleri anlaruñ bedenlerin **Ṭür** kıldı
ve rûhların kitâb-ı **mestür** kıldı
ve nefislerin rakķ-ı **menşür**
ve gönüllerin beyt-i **ma'mür** kıldı
ve 'ilmelerin baķr-i **mescür** kıldı
(Envâru'l-Âşıkîn s.3)

Bu cümlelerde “mef’ûl” veznindeki koyu yazılmış “mestür, menşür, ma’mür, mescür” kelimelerinin son harfleri (revî) “r” olduğu için sec’-i mütevâzî örneğidir.

Osmanlı estetik nesrinde, söz öbeklerinin sonunda ses ve vezin bakımından benzeşen kelimelerin birden fazla olması durumunda buna murassa sec’ adı verilir. Ahmed-i Bîcân’ın nesrinde böyle söyleyişler de yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler, kelimelerin müteakip cümlelerdeki tenâzurunun (simetrisini) göstermek amacıyla tabloya dönüştürüldü. Burada murassa sec’ oluşturan vezin ve revî birliğini sağlamış birden çok kelimenin peş peşe geldiği yerler koyu karakterlerle gösterilmiştir:

ahvâl-i	enbiyānuñ	zâhirine	muvâfık	beyân	olına
ve maķāmât-ı	evliyānün	bâtınına	muṭâbık	‘ayân	olına

(Envâru’l-Âşıkîn, s. 6)

“muvâfık” ve “muṭâbık” mufâ’il; beyân ve ‘ayân fa’âl veznindedir, son harfleri de benzeşmektedir, böylece kelimeler arasında vezin ve revî birliği sağlanarak murassa sec’ oluşturulmuştur.

ve	‘aķılları	yine	ḍalâletde	müteḥayyirdür
ve	rûḥları	beydâ-yı	cehâletde	mütereddiddür

(Envâru’l-Âşıkîn, s. 8)

fa’âlet veznindeki “ḍalâlet” ve “cehâlet” kelimelerinin revî harfleri aynı olduğu gibi peşlerinden gelen mütefa’îl veznindeki “müteḥayyir” ve “mütereddid” kelimelerinin revî harfleri de aynı olduğu ve bu kelimeler peş peşe geldiği için murassa sec’ ortaya çıkmıştır.

işitdün ki	ma’ârif-i	ilâhiyyeyi	ne	taḥkiklerle	beyân	itdüm	işbât-ı	kemâlât-ı	sübḥāniyye	içün
ve	‘avârif-i	rabbāniyyeyi	ne	taḥkiklerle	‘ayân	itdüm	irâdât-ı	delâlat-ı	rahmāniyye	içün

(Müntehâ, vr. 20b)

Bu cümlelerdeki tenâzur nicelik bakımından diğerlerinden daha fazladır. Burada aynen tekrar edilen “ne, itdüm, için” kelimelerini de redif olarak kabul ettiğimizde murassa sec’in yanı sıra mefruk sec’den de bahsetmek mümkün olacaktır.

Ahmed-i Bîcân’ın nesrinde sık sık halk söyleyişinin sıcaklığını ve tabiiliğini görmek de mümkündür. Örneğin, Tanrı’nın hitâbını içeren şu cümleler, halkın, Tanrısının kendisine kendi dili ve üslûbuyla hitâb ettiğini idrâk etmesi için kurulmuş gibidir:

Hağ te‘âlâ eyide:

ğani anlar ki dünyâ benüm mülküm diyenler,
gögsün gerüp tefâhür idenler,
ya ğani ol zâlimler benden korkmayup zulm idenler
ya ğani onlar ki benüm vağdâniyyetümi inkâr idenler,
baña şirk getirenler
anlar ğani?

(Dürr-i Mekkûn, vr. 114b)

Ahmed-i Bîcân’ın eserlerinden üslup yönünden dikkati çeken önemli bir husus da devrik cümle kullanmasıdır. Müellifin devrik cümle kullanmasında “hitâbet ve mükâleme” havasının etkisi bulunduğu gibi, nesir cümlelerinin zaman zaman nazım cümlesini hatırlatacak bir yapıda kurulmuş olmasının da etkisi olsa gerekir²⁴:

“Hağ te‘âlâ eyitdi: “**Yaz** şefâ’ati enbiyâya ve kerâmâtı evliyâya ve mağabbeti etkiyâya ve uçmağı cömertlere (Müntehâ, vr.21a)”

“Ħamd ol pādşâha kendi zâtını ve ef’âlini tevĦid eyledi ef’âl-i delâlât ile
ve kendüyi tefrîd eyledi vücûh-ı delâ’il ü ekmel-i kemâlât ile
ve kendüyi diledi ki biline eşmel-i Ħafayât ile
pes Ħalkı yaratdı ve anlara bilişlik virdi ecmel-i celiyyât ile
ve anuñ vağdâniyyetine delîldür eşbâh u ervâh-ı ‘uğûl ü nüfûs şerâyi’ ü Ħakâyık
içre aĦsen-i zühürât ile
tâ ki tamâm-ı luğfunuñ raĦmeti ‘âlemlere yetişe müntehâ-yı kerâmât ile
ve kendünüñ kemâlâtın göre merâtib-i ta’ayyünde muğtezâ-yı mağâmât ile
(Envâru’l-Âşıkîn, s.2.)”

24 Aynur Koçak, *Gelibolulu Ahmed Bîcân’ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Doktora Tezi, Çanakkale, 2000, s. 126-127.

Aşağıdaki cümlelerde sonuç bildiren asıl yargı (yüklem) başta, sebep bildiren yardımcı yargı sonda yer alarak devrik cümle oluşturmuştur:

“Ammā ba’d ma’lūm ola ki Hāk sübhānehū ve te’ālā rūh-ı a’zām ve sırr-ı eḥadiyyet olan olan Muḥammed ḥazretlerini evvel yaratdı tā ki bu cevher zāhir oldı ‘ālem-i ceberūtda ve melekūtda ve andan şoñra ervāh-ı kāmile ve nüfūs-ı şāmile ve fāzılayı yaratdı ve anları da’vet eyledi **vaḥy-i sırr-ı sübhānī ile ğayb-ı ḥaḳāyıkı ḳabz itmek için** andan şoñra vaḥy eyledi ḥaḳāyık-ı mümkinātı seyr itmekle tā ki **şuver-i kā’ināt zāhir olsun için.**” (Envāru’l-Âşıkîn, s.3.)

Ahmed-i Bîcân’ın nesrinde, Türkçeye Farsçanın tesiriyle giren ve sebep-sonuç ilişkisi içeren ki’li birleşik cümleler de görülmektedir:

“Anuñ içindür **ki** zevḳle ḥükm itmeklik(e) müsteniddür vaşfla ḥükm itmek (Müntehâ vr.2a)”

“...ve nefsi esmā’ü’l-ef’ālūñ üçünūñ nūrındandır. Biri “muḥyî” ve biri “mümîṭ” ve biri “ḥālîḳ”dur. Muḥyî olduğı **oldur ki** nice ölüleri dirgürdi bi-iznillāhi te’ālā

ve mümîṭ olduğı **oldur ki** nice kāfirleri öldürdü ve ḥālîḳ olduğı **oldur ki** bi-iznillāhi te’ālā yarasa düzdü ve diri eyledi. (Müntehâ, vr.63a)”

Osmanlı nesrinin bir özelliğı de Arapçadan gelen “ve” bağlacıyla birbirine bağlanan müteselsil cümlelerin, anlatımda önemli bir yer tutmasıdır. Ahmed-i Bîcân’ın eserlerinde de bu yapıyı sık sık görmek mümkündür:

“**ve** daḥı diledi ki anı tafşıl ide ḳulları üzerine ‘araşāt-ı celāle cemālini keşf için eclā-yı tecelliyāt ile **ve** ḳullarına cennāt-ı ‘Adn’i in’ām eyledi na’īm-i cennāt u ravzāt ile **ve** mü’mînleri cennet içre muḥalled eyledi atleb-i ṭayyibāt ile pes bizüm mevtimüz ḥayatdur şalātımız şalātdur ve resüle şalavātdur eşref-i şalāt ile **ve** anuñ āline ve aşḥābına bile olsun ki ekrem-i taḥiyyāt ile (Envāru’l-Âşıkîn, s. 2-3.)”

“Ammā sır nedür ki, ba’zı namāzda Kur’ân’ı âşikāre oḳırlar ve ba’zı namāzda gizli oḳırlar? **Ve** hikmet budur ki şol namāzda ki şeyṭān yol bula vesvese etmek ile anda âşikāre oḳımaḳ gerekdür **ve** nefis namāzı gibi imdi ol namāz yatsı namāzıdır **ve** gönül namāzı gibidür ki sabāḥ namāzıdır **ve** salāt-ı sır gibi ki aḳşam namāzıdır. Bunlarda ‘adūlara belā itmek için Ḳur’ân’ı âşikāre oḳımaḳ gerekdür. (Müntehâ vr. 90b)”

“... ‘ilmi ‘aḳlın nefsinde ḳodı **ve** fehmi rūhında ḳodı **ve** zühdi başında ḳodı **ve** ḥayātı gözlerinde ḳodı **ve** ḥikmeti dilinde **ve** ḥaberi ḳulağında **ve** şefḳati ḳalbinde ḳodı **ve** rahmeti himmetinde ḳodı **ve** şabrı derūnında ḳodı. (Envāru’l-Âşıkîn, s.10.)”

“ve” bağlacı ile birbirine bağlanarak uzayıp giden cümlelerin yanı sıra konuşma dilinin kısa cümleleri de Bîcân'ın nesrinde kendine yer bulur:

“Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî kaçan ki Allâhu te‘âlâ evvelâ ‘aklı **yaratdı** gel **didi geldi**, git **didi gitdi**, söyle **didi söyledi**, ebsem ol **didi ebsem oldu**, Allâhu te‘âlâ **eyitdi**: “İzzim hâkkiyçün baña senden sevgilü bir kûl **yaratmadum** ve saña sabrdan efdâl bir nesne **virmedüm**...Pes kaçan ehl-i İmân **dükene** kimse kalmaya yiryüzi kâfirle **tolâ** Hâk te‘âlâ İsrâfil’e emr **ide** üçüncü kere şûru **çala** cümle yer ü gök hâlķı helâk **ola** cümle ‘âlem bir kezden **öleler** bir kimse **kalmaya** illâ dört ferişte **ķala** (Dürr-i Mekkûn vr.114a)”

Ahmed-i Bîcân'ın eserlerinde çeşitli anlatım tarzları görölmektedir. Asıl amacı hedef kitlesini bilgilendirmek olduğu için öğretici (didaktik) anlatıma sıkķa rastlanır.

“Ya tâlib-i vech-i Hâķķânî ve’y ‘ârif-i sırr-ı Rabbânî! Çün söylüyorum bu makâma irişdük, imdi **bilün** kim nakıldür ki Maṭla‘-ı Fuṣûşında nefis-i vücûdda bir nice i‘tibârât vardır. Pes vücûd “min haysu huve” ve vücûd-ı hâricînüñ ve zihnînüñ gayıdır. Zîrâ ki bunlardan her birisi nev‘dür envâ‘-ı vücûddan. Vücûd mertebe-i ahâdiyyette mukayyed degildür itṭakla ve taķyîdle. (Müntehâ vr. 74a)”

“İmdi ‘İsâ kelîmetu’llâhdur, rûḥu’llâhdur, Meryem’e nakleyledi. Pes mevcûdâtın Hâķķa irtibâtı iki dürlüdü: Bir ciheti oldur ki tertîble ve vâsıtayla olur; ve bir cihe-ti oldur ki vâsıtasız olur. Muḥâķķıklar ol vâsıtasız olana vech-i hâs dirler. Onlarınla Hâķ arasında vâsıta yokdur. Nitekim Cebrâ’il kelime-i ‘İsâ’yı Hâķ’dan vâsıtasız aldı Meryem’e ilkâ itdi. Pes ‘İsâ’nuñ şüreti kelime-i ilâhiyye şıfatından oldu şıfat-ı Cebrâ’il ile. (Müntehâ 63b)”

Muhatabını “bil” emir cümlesiyle uyaran müellif akabinde detaylı açıklamalarla bilgilendirme(ta’lîm) ameliyesine girişir. Muhatabı bilgilendirirken de mesafeli davranmaz; ilmî eserlerin kuru, sıkıcı anlatımından sıyrılıp okuyucuya doğrudan hitâb ederek bir sohbet/mükâleme havası yaratır:

“İmdi ‘aķlımuzu başımuza direlüm, birkaç gün bu azacuk ‘ömr içinde ne çekerek çekelüm, bu fânî dünyânüñ hoşluğına aldanmayup ğafleti gözimizden götürelim. (Dürr-i Mekkûn vr. 117a)”

“Biz geri sözümüze gelem. Bu göklerdeki ‘acâ’ibden biri bu güneşdür, ‘âleme ziyâ virdükden soñra nebâtâta ve fevâkihe terbiyet viren bu güneşdür. Allâhu te‘âlâ hâzretleriniñ emriyle yirden şu cezbider, yağmurlar yağdırur Allâhu te‘âlâ aña bu hâşşiyeti virmişdür. (Dürr-i Mekkûn vr.16b)”

“Bu tertîbleri beyân itdik bundan soñra biraz cehennemi daḥı zikridelim, gücü-müz yitdiği kadar biñde birin diyelim. Tamâm dimege ne mecâl vardır, biraz beyân idelüm. İşt cümle mü’minler biz günâhkârüñ itdüği günâha kalmayup dünyâda dâ’im itdüği luṭf u kereme inṣâ’allâhu te‘âlâ âḥirette daḥı günâhımdan ‘afv ide , bir avuc günâh toprağı rahmet deryâsında maḥv ide. (Dürr-i Mekkûn vr. 22b) ”

Yer yer bir kıssa-hân gibi tahkiyevî tarzı da tercih eder. Özellikle geçmişe ilişkin olay anlatımlarında (mesela peygamber kıssaları) tam da insanların ilgiyle dinlediği kadim zamanların kıssa anlatıcılarını çağırıştırır:

“Kaçan Âdem uçmağda sâkin oldı yalınuz yürürdi. Hâk te‘âlâ uyku virdi Âdem uyudu. Andan şöıra şl egesinden Havvâ’yı yaradı ve uçmak libâsların giydirdi ve Havvâ Âdem’ün başı ucında oturdı. Kaçan Âdem uyandı, gördi kim başı katında bir ‘avret oturur. Ferişteler imtihân için Âdem’e eyitdiler “Bu kimdür?”, Âdem eyitdi: “Avretdür.” Eyitdiler: “Adı nedür?” Âdem eyitdi: “Havvâ’dur.” Eyitdiler: “Niçün Havvâ dirsün?” Âdem eyitdi: “Deriden yaradıldığı için.” Eyitdiler: “Niçün yaradıldı?” Âdem eyitdi: “Benümle anda sâkin ola.” Ferişteler anı gördiler, Âdem’ün ‘ilmine ta‘accüb eylediler. (Müntehâ vr. 19a)”

“Gerçekten, Bîcân’da bir din veya dünyâ âliminden ziyâde bir hikâyeci veya romancı karakteri vardır. Kendisi de bu durumun şuurunu az çok taşır gibidir. O, on beşinci yüzyılın umûmî zevk ve kültür seviyesine hitâp ederek okuyucularının meraklarını tatmin eden ve ondan sonra da birkaç yüzyıl eserlerini seve seve okutan değerli bir yazardır.”²⁵

Sonuç

Güzelliği açık, anlaşılır, kendi seslerinden yansıyan ahenkte, kısa cümlelerinde; zenginliği ise deyimlerinde, kendi ünsüz sesleriyle yansıtılan secili yapılarda, sıcak anlatım tarzında, zengin cümle çeşitliliğinde olan, yabancı malzemenin söz için henüz yardımcı malzeme değerinde olup öne çıkamadığı, çoğu halk diline de inmiş kelimeler ölçüsünde²⁶ bulunduğu XV-XVI. yüzyıl Türk nesrinin önemli kalemlerinden biri de mutasavvıf şahsiyetiyle tanınan Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân’dır. Bu yazıda onun mutasavvıf ve ansiklopedist şahsiyetinin gerisinde kalan nâsirliği ortaya konmaya çalışıldı. Yukarıda örneklerle açıklandığı üzere Ahmed-i Bîcân’ın nesri, söyleyiş ve ahenk bakımından ilk örnekler olan Orhun Kitâbeleri’nden başlayan Türk nesir geleneğinde kendine yer bulmuştur. Nesir tasniflerinden sâde nesir ya da folklorik nesre dâhil edilebilecek olan Ahmed-i Bîcân’ın nesri, üslup olarak Dede Korkut üslûbuna yakın durmaktadır.

25 Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s. 297.

26 Mertol Tulum, *Osmanlı Nesrinin Dili*, s. 43.

Kaynakça

- Ahmed-i Bîcân (1301) *Envâru'l-Âşıkîn*, Matba'a-i Osmâniyye, İstanbul.
- Ahmed-i Bîcân (1999), *Dürr-i Mekkûn*, Çevirimyazı ve Notlar. Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ahmed-i Bîcân, *Acâibü'l-Mahlûkât*, Yazma, Ankara Milli Kütüphane, o6 Mil Yz A 8549.
- Ahmed-i Bîcân, *Müntehâ*, Yazma, Süleymâniye Ktb., Kılıç Ali Paşa nr.630.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2010) *Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler*, Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 57-71.
- Âşık Çelebi (2010), *Meşâirü's-Şuarâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Beyazıt, Ayşe (2011), *El-Müntehâ*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2008), *Orhun Âbideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,
- Göçgün, Önder (2001), *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karateke, Hakan (2010), *Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı*, Nesrin İnşası, Düzyazıda dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul. s. 45-55.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- Koçak, Aynur (2000), *Gelibolulu Ahmed Bîcân'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Doktora Tezi, Çanakkale.
- Köprülü, Fuad (1966), *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Levend, Âgah Sırrı (1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nev'izâde Atâî (1286), *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şakâik*, İstanbul, 1286.
- Özgül, M. Kayahan (2003). *Kandille İskandil*, Hece Yayınları. Ankara
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tulum, Mertol (2001), *Tazarru'nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol (2010), *Osmanlı Nesrinin Dili*, Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 25-43.
- Woodhead, Christine (2006), *Estetik Nesir*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları. İstanbul, C.II, s. 317-326.
- Yahya Kemal (1990), *Edebiyâta Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Başvuru Şartları ve Yayın İlkeleri

- Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, ulusal hakemli bir dergi olup, Mart ve Ekim aylarında, yılda iki sayı yayımlanır. Dergimizde, özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, kitap tanıtma ve kongre-sempozyum haberleri yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak kaydıyla kabul edilebilir. Yayın kararı çıksa dahi başka bir yerde yayımlandığı tespit edilen yazılar yayım listesinden çıkarılır.

- Derginin dili Türkçedir. Gerektiğinde yaygın Batı ve Doğu dillerinde makale yayımlanabilir.

- Türkçe makalelerin yazımında TDK Yazım Kılavuzu esas alınır.

- Makalelere eklenmesi istenen resim, çizim, harita veya belgeler numaralandırılmalı ve altına açıklamaları yazılmalıdır.

- Çevirilerde, çeviren, makalenin yazarından izin yazısı vermelidir. Bu durumda, makale yazarına telif ücreti ödenmez.

- Makale ve çevirilerde, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak Türkçe ve İngilizce özetler ile anahtar kelimeler bulunmalıdır.

- Makalelerin içeriği ve eklerinin (resim, çizim, harita, belge vb.) sorumluluğu yazara aittir.

- Gelen yazılar, Yayın Kurulu'nda incelendikten sonra, konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve Yayın Kurulu'nun nihai onayıyla basılır. Yayın Kurulu, araştırma makaleleri dışındaki yazıları (sempozyum, kongre haberleri, kitap tanıtımlar vb.) bizzat inceleyip, hakeme göndermeden doğrudan kabul veya ret kararı verebilir.

- Yayın Kurulu, gerektiğinde yazıların yazım şekli üzerinde küçük düzeltme ve değişiklikler yapabilir.

- Yazarlarına hakem raporu doğrultunda düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra en geç bir ay içerisinde dergi yönetimine ulaştırılmalıdır.

- Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir.

- Yazarlara telif ücreti ödenmez.

- Dergide yayımlanan makalelerin basın ve sanal yayın hakkı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine aittir. Yazılar, izin alınmaksızın başka yerde yayımlanamaz.

Yazım Kuralları:

Yazılar, A4 boyutunda MS Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde yazılmalıdır.

Başlık, 12 punto, beyaz ve büyük harf olmalıdır. Başlık ortadan hizalı olmalıdır. Metinde ana ve ara başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar 10 punto, büyük harf ve koyu olarak sola dayalı; ara başlıklar 10 punto, koyu ve küçük harf yazılmalı sola dayalı olmalıdır. Başlıklar ve paragrafların arasında 6 nk aralık bırakılmalıdır. Yabancı dilde yazılan başlık, abstract kelimesinin altında 10 punto olarak verilir. Koyu yapılmaz.

Yazar adı ve soyadı, ana başlığın altına 12nk aralık bıraktıktan sonra 10 punto, beyaz, büyük harf ve ortaya hizalı olarak yazılmalıdır. (*) işareti ile sayfanın altına unvan, adres ve e-posta bilgileri 8 punto olarak verilmelidir.

Metin, 10 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Üstten: 5,8 cm, Alttan: 5,8 cm, Sağdan: 4,5 cm, Soldan: 4,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Satır arası 3 nk olmalıdır. Paragraf araları 6 nk, paragraf girintisi 0,8 cm olmalıdır.

Alıntılar, 5 satırı geçtiğinde paragraf girintisinden 1 cm içeriden başlatılmalı, tırnak içinde 1 punto küçük yazılmalıdır. 5 satırdan az olan alıntılar metin içerisinde italik olarak verilir. Vurgulanması gereken ifadeler de italik yapılır.

Dipnotlar, 8 punto tek aralık yazılmalıdır. Hizalaması iki yana dayalı ve paragraf girintisi 0.5 cm olmalıdır. Dipnot ayrıca çizgisi olmamalıdır. Metin içindeki atıflar sayfa altına dipnot şeklinde 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır. Bunun dışında metin içinde atıf yapılmamalıdır. Dipnotlarda kaynaklar verilirken, kitap ve dergi ismi italik olmalı, makale isimleri tırnak içerisinde düz olarak verilmelidir. Dipnotlarda, ilk geçtiği yerde kaynak künyesi tam olarak verilmeli, daha sonra *a.g.e.*, *a.g.m.*, veya *a.g.t.* gibi yazarın belirlediği kısaltmalarla yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla kitap ve makalesi kullanılıyorsa ikinci eserin ilk kullanımından sonra, yazarın soyadı, sonra kitap veya makalenin tam veya kısaltılmış adı verilmelidir. Çok yazarlı kaynakların ilk geçtiği yerde yazarların tümü yazılmalı, daha sonrakilerde kısaltarak verilmelidir.

Örnekler:

Kitap:

Halil İncılık, *Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ*, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115. Sonraki atıflarda: İncılık, *a.g.e.*, s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İncılık, *Klasik Çağ*, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, *Belleten*, c. III/ S. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Kaynakça:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İncılık Halil, *Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ*, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2009.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, *Belleten*, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

Yıl: 10 Bahar 2012 Sayı: 12 / Year: 10 Spring 2012 Number: 12

Makaleler

Ahmet Esenkaya
Çanakkale Cephesinde Anadolu Yakası Topları
(Anadolu Boğaz Giriş Tabya ve Bataryaları)
Anatolian Artilleries

Lokman Erdemir
Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri
Relief Efforts in Istanbul During the Battle of Gallipoli

Cafer Ulu
Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda
Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği
*Use as a Tool of Press Propaganda In Dardanel War:
Harp Mecmuası Example*

Kürşat Solak
Memlûk Kaynaklarında Halîcu Kostantiniyye ve Kâli Boli Kavramları
The Concepts of Halîcu Kostantiniyye And Kâli Boli in the Mamluk Sources

Volkan Ertürk
XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında
Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)
*Banditry Activities in Vize District During the Second Half of 16th
Century (1553-1574)*

Esin Yağmur Şahin & Gamze Çelik & Burcu Çelik
Anne-Babaların Çocuk Edebiyatı Kavramına
İlişkin Görüşleri (Çanakkale Örneği)
*Banditry Activities in Vize District During the Second Half of 16th
Century (1553-1574)*

Ferudun Hakan Özkan
Ahmed-i Bîcân'ın Nesir Üslûbuna Dair Tespitler
Some Determinations On Ahmed-i Bîcân's Prose Style

